

Предраг Терзић
Трипо Данило Спахић

ДУХОВНА ЛЕНТА КРАЉЕВАЧКОГ ГРАДИТЕЉСТВА:
ТРИ ОБЕЛЕЖЈА ТРАЈАЊА ВАРОШИ

Посвећено свим особама са инвалидитетом – сунце сија за све.

Краљево, 2023.

Рецензенти:

др Љубодраг П. Ристић, виши научни сарадник

Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд

проф. др Борис Стојковски

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

проф. др Марко Вековић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

*„Испод равних Столова, ту је моје Краљево, речи држи Соко птица
нама добро, а никоме зло“*

М. Јеротијевић

САДРЖАЈ

Реч аутора	9
РЕЦЕНЗИЈЕ	11
Од микро ка макроисторији	11
Духовна лента краљевачког градитељства:	13
три обележја трајања вароши	13
From Micro to Macrohistory	15
Spiritual Sash of the Architecture of Kraljevo: Three Features of the City's Longevity	17
De micro à macro histoire.	19
L'héritage spirituel de la construction de Kraljevo :	22
trois repère de la pérennité de la ville	22
ПРВО ПОГЛАВЉЕ	25
Географско-историјски положај Краљева	25
Историјски развој Краљева (Карановца) током XIX	51
и у првој половини XX века	51
ДРУГО ПОГЛАВЉЕ	57
Црква Свете Тројице	57
Друштвене и политичке околности у Краљеву у XVIII и почетком XIX века	67
Подизање Цркве Свете Тројице	69
Архитектура цркве	71
Дечије хранилиште у порти цркве Св. Тројице	89
Иконостас Цркве Свете Тројице у Краљеву	91
Никола Марковић, живописац и сликар	155
Два јеванђеља из ризнице Цркве Свете Тројице	157
Празничне иконе Ивана Мељникова из ризнице Цркве Свете Тројице	161
Дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву	195
ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ	199
Господар Васин конак – Духовни центар	199
Господар Васа Поповић (1777–1832), кнез Пожешке нахије	204

Подизање Господар Васиног конака	206
Архитектура Господар Васиног конака	207
Намене Господар Васиног конака до данас	237
Јоаникије Нешковић, владика Николај Велимировић:	249
Црква Свете Тројице и Господар Васин конак – симбиоза духовног и световног	253
Зграда Црквеног суда у Краљеву	256
Зграда старе Гимназије	257
Прота Саватије Божић – парох за незаборав	258
Прота Алекса Тодоровић	259
Списак архијереја, управитеља Жичке епархије	261
(архиепископије – епископије).	261
Списак свештених лица из летописа Цркве Свете Тројице	263
Старешине Цркве Свете Тројице након Другог светског рата	265
ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ	267
Римокатоличка црква Светог Михаела арканђела (Arkangela Mikaila).	267
Досељавање Француза, Словенаца и других римокатоличких верника у Краљево.	268
Подизање римокатоличке цркве у Краљеву	273
Надбискуп који је обновио Београдску надбискупију – фра Рафаел Иван Родић	299
Личности које су оставиле трага на римокатоличку жупу у Краљеву	301
Марјетка Карба.	301
Душан Трбојевић	301
Кирил Веронек	302
Београдски надбискупи од оснивања Београдске надбискупије 1924. године	304
Свештеници Цркве Светог Михаела арканђела у Краљеву	304
О ауторима	310
др Предраг Терзић.	311
Трипо Данило Спахић, историчар.	312
ЛИТЕРАТУРА	314

ПРАВОСЛАВНИ ЕПИСКОП
ЕПАРХИЈЕ ЖИЧКЕ
Ебр. 908
6. јул 2022. године
У Краљеву

Господин др. Предраг Терзић
Господин Трипо Спахић

Поштовани,

На основу ваше молбе дајемо благослов за израду монографске публикације о храму Свете Тројице у Краљеву и уједно изражавамо подршку и задовољство да ће и на овај начин бити обележен јубилеј града Краљева. У свим временима храм у центру Краљева био је молитвено уточиште и место припреме за наш сусрет са Господом и као такав нераскидив је део овога града.

С поштовањем и подршком,

ЕПИСКОП ЖИЧКИ

Archidiecezija Beogradensis *Beogradska nadbiskupija*
NADBISKUPSKI ORDINARIJAT
Svetozara Markovića 20 • 11000 Beograd, Srbija

Београд, 18. јуна 2022
Прот. Бр.: 574/2022

Г. Предраг Терзић,
политиколог; градоначелник града Краљева

Г. Трипо Спахић, историчар

Уважени г. Терзићу и г. Спахићу

У вези с Вашим дописом, од 19. маја 2022., овим писмом Вам подељујем свој благослов за издавање значајне монографске публикације: „Духовна лента краљевачког градитељства: три обележја трајања вароши“.

Богу захваљујем на Вашој иницијативи, а Вама велико хвала што радите на томе да културно историјски споменици не буду заборављени.

Желећи Вам Божији благослов поздрављам Вас са поштовањем:

Stanislav Hocevar
* Станислав Хочевар
Београдски надбискуп и метрополит

Реч аутора

Монографија која се налази пред читаоцима настала је поводом жеље аутора да се кроз три значајна културно-историјска споменика града Краљева широј јавности представи завичајна историја XIX и прве половине XX века. Ова три здања свакако су урезана у историјско трајање Краљева, као и у срца Краљевчана, како прошлих тако и будућих генерација, повезујући их нитима историје, културе и духовности. На овај начин аутори желе да дају скроман допринос обележавању три велика јубилеја нашег града – 200 година од подизања Цркве Свете Тројице, 140 година од добијања имена Краљева и 100 година од подизања Римокатоличке цркве Светог Михаела арканђела. Црква Свете Тројице, Господар Васин конак и Католичка црква Светог Михаела представљају својеврсно обележје Краљева и неке сведоке бурне прошлости која у себи носи и радосне и трагичне приче овог града.

Приликом писања монографије аутори су остварили успешну сарадњу са Жичком епархијом Српске православне цркве, а посебно с владиком Јустином, архимандритом Дамјаном и протојерејом Мирољубом Попадићем, старешином Цркве Свете Тројице у Краљеву, којима се захваљују на свесрдној помоћи. Аутори се захваљују на помоћи и саветима протојереју-ставрофору др Велибору Џомићу, као и старешини Господар Васином конака, протојереју Владимиру Јовановићу и протојереју-ставрофору Милошу Васиљевићу.

Садржај монографије не би био потпун без сарадње с оцем Антуном Краголом, жупником Римокатоличке жупе Светог Михаела арканђела у Краљеву. Поред оца Антуна, и београдски надбискуп и митрополит Станислав Хочевар је имао разумевања за писање ове књиге, која, поред осталог, приказује значај Католичке цркве у Краљеву као културно-историјског споменика, али и расветљава историју римокатоличке заједнице у Краљеву.

Љубодраг П. Ристић, виши научни сарадник Балканолошког института Српске академије наука и уметности у пензији, деценијама представља чувара завичајне историје Краљева и прегоаца који неуморно ради на културном и научном развијању града на Ибру. Његово мишљење и корисне сугестије су значајно допринели квалитету овог дела. Поред др Ристића, аутори су добронамерне савете добијали и од ванредног професора на Одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду, др Бориса Стојковског. Професор Стојковски спада у ред млађих професора Универзитета у Новом Саду, али његово међународно искуство и године истраживања архивске грађе утицали су на стварање фактографске прецизности и зрелости закључака овог младог научника пред којим се пружа светла будућност.

Др Марко Вековић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, од основних студија бави се питањима политикологије религије, односима политике и религије, прожимањем утицаја верских заједница, као и друштвеним утицајем религије на различите облике понашања и деловања људи. Његова истраживања су омогућила ауторима сагледавање предмета изучавања на начин који превазилази фактографско набрајање чињеница, неретко својствено истраживачима ослоњеним искључиво на методологију историјских наука.

Аутори се захваљују др Ивани Пењишевић, ванредној професорки на Одсеку за географију Природно-математичког факултета Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, која нам је пружила корисне сугестије приликом писања уводног дела књиге. Такође, помоћ при писању књиге пружили су нам запослени и директорка Завода за заштиту споменика културе мр Катарина Грујовић Брковић, која је препознала друштвени и научни значај теме и прихватила да њена установа буде издавач ове књиге. Госпођа Брковић Грујовић је омогућила Трипу Спахићу, запосленом у Заводу за заштиту споменика културе, да користи архивску грађу Завода, која је годинама брижљиво прикупљана и представља корисно штиво за све које занимају културно-историјски споменици на подручју Рашког, Расинског, Моравичког и Златиборског управног округа.

Народни музеј Краљево, Народна библиотека *Стефан Првовенчани* Краљево и њихови директори Дарко Гучанин и Јасминка Марковић такође су помогли ауторима приликом писања ове књиге. Захваљујемо им се на помоћи приликом проналажења литературе и добронамерним саветима који су утицали на квалитет нашег научно-истраживачког рада.

Захвални смо и др Живојину Ђурићу, научном саветнику и директору Института за политичке студије из Београда, који је подржао нашу намеру да осветлимо значај ова три културно-историјска споменика места у коме живимо. Ђурићево вишедеценијско искуство у руковођењу интердисциплинарним научно-истраживачким пројектима било је од значаја за писце ове монографије.

Аутори

- У Краљеву, о Великој Госпојини 2022. године

РЕЦЕНЗИЈЕ

Од микро ка макроисторији

Када су још крајем претпрошлог столећа француски аналити, а потом и велики француски историчари попут Фернана Бродела, Жоржа Миное, Жака ле Гофа, Емануела ле Роа Ладирија и других кренули у истраживање микроисторијских феномена, локална историја је све више добијала на значају. Истраживање историје градова, мањих места, па чак и села било је могуће у случајевима где постоји велики број сачуваних историјских извора. Недуго затим, и истраживање културног наслеђа, историја архитектуре, као и археологија почели су да дају систематске, озбиљне и научно утемељене одговоре о прошлости.

На овом трагу је и монографија др Предрага Терзића, вишег научног сарадника Института за политичке студије из Београда, али и првог човека града Краљева у тренутку изласка монографије, и историчара Трипа Спахића. Њихова *Духовна лента краљевачког градитељства: три обележја трајања вароши* приказана је кроз прошлост три важне културно-историјске и религијске грађевине. У питању су Храм Свете Тројице, римокатоличка Црква Светог Михаила (Михасла) и Господар Васин конак.

Шетња кроз повесницу негдашњег Карановца из пера др Предрага Терзића и Трипа Спахића учињена је на три студије случаја, од којих свака представља угаони темељ неког од аспеката историјског развитка града Краљева. Православна црква Свете Тројице представља централни храм самог Краљева, али уз манастир Жичу представља и централно, катедрално (саборно) место целокупне Епархије жичке. Данас се у њему на празник Силазак Светог духа на апостоле – Педесетница обележава и крсна слава Храма Свете Тројице и града Краљева, и из ове цркве креће свечана литија улицама Краљева. Дакле, може се рећи да је ова храмовна грађевина место исходишта, али и сабрања читавог верног православног народа у овом граду, а будући да се ради о апсолутно већинској вероисповести у Краљеву, ова црква је и чвориште читавога града. У монографији која је пред нама, др Предраг Терзић и Трипо Спахић, описујући прошлост ове цркве, заправо исписују редове историје Краљева, града који је након крунисања Милана Обреновића за *првог краља после Косова* добио своје име и постао један од кључних градова оновремене Краљевине Србије.

Епоха Обреновића је имала значајан утицај на развој читаве западне и југозападне Србије. Грађевине које су остале из тог доба и данас сведоче о значају кнеза Милоша Обреновића и његових наследника за развој читаве Србије и о доприносу једне од двају наших нововековних владарских кућа. То је нешто што је добро било познато и ауторима ове монографије, те су, не без разлога, у своје дело уврстили и Господар Васин конак. Ово место има немерљив историјски, духовни и културни значај за далеко шири простор него што је то територија града Краљева, Жичке епархије или пак југозападне Србије и Рашке. У њему је било и седиште жичких епископа, и Народни музеј, а данас се ту налази Православни духовни центар *Владика Николај Велимировић*. Своје име дугује једном од најумнијих Срба новог века, двоструком доктору наука и епископу жичком и охридском Николају Велимировићу. Овај српски светитељ новог датума права је личност да његово име понесе његова негдашња резиденција, а данас простор где се укрштају историја, књижевност, богословље, философија, целокупна духовност и култура чији је значај надвисио сам град Краљево. Ова грађевина стара готово два столећа је такође

још један од угаоних камена темељаца читавог краљевачког културног и духовног развоја у модерној историјској епохи.

Коначно, важан аспект историје Краљева јесте и мултикултуралност, верска и етничка шароликост која је обликовала овај простор. Разумевајући добро немерљив значај интеркултурних прожимања, др Предраг Терзић и Трипо Спахић су причу о предратном Краљеву дали и кроз призму историје Жупе и Цркве Светог Михаила, односно Михаела, централног места око којег су се сабирали краљевачки римокатолици. Повесница Римокатоличке цркве у Краљеву исплетена је од стране аутора ове монографије не само кроз призму свештеника и верника, већ и као својеврсна привредна, културна и друштвена историја међуратног доба. Делатност најпре француске колоније, али и словеначких досељеника имала је изузетног утицаја на економски и културни преображај и развој града у XX веку.

Сабирајући све ове аспекте, аутори монографије *Духовна лента краљевачког градитељства: три обележја трајања вароши* др Предраг Терзић и Трипо Спахић пружају својим делом приказ развоја града Краљева кроз призму три важне грађевине. Свака од њих приповеда, кроз пера аутора, своје приче, и то лепим, лаким и разумљивим стилем и језиком. Ову монографију може да чита, да користи и да се из ње информира свако кога занима историја Краљева и његових становника у последњих 150 година, његов политички, културни, друштвени, економски и духовни развој. Као чињеницу дугог трајања аутори представљају прошлост Краљева врло живо, те читалац може да стекне утисак да и сам проживљава све те значајне тренутке, од изградње појединих објеката о којима је реч, преко њихове историје до свеукупног утицаја на Краљево и шире.

У строго методолошком смислу, види се озбиљна научна поткованост двојице аутора. Као што је напоменуто, др Предраг Терзић је виши научни сарадник Института за политичке студије из Београда, што само по себи указује да је присутан и активан у академском миљеу. Трипо Спахић, пак, по образовању је историчар коме не мања искуства у научним радовима, напротив. Он је један од оних завичајних историчара који су српској историографској науци преко потребни и чија истраживања локалне историје умногоме доприносе слагању макроисторијске слике — оне о целокупној прошлости читаве Србије. Додајмо и то још, да је др Предраг Терзић и градоначелник Краљева. Научник на челу града, личност која добро увиђа како богату историју и културно наслеђе града, тако и његове потребе данас и визију о Краљеву у будућности.

Оваквом синергијом и самопрегорним трудом двојице аутора могла је да настане само једна вредна књига. Богато илустрована, лепо и питко написана, методолошки беспрекорна, с врло вредним списком литературе и посебно архивских извора. Аутори, др Предраг Терзић и Трипо Спахић, у овој монографији доносе много тога новог, радили су и на необјављеној архивској грађи, а заокружена целина јесте једна монографија која ће сигурно дати велики замањ проучавању не само историје града Краљева него и локалне историје као такве. Осим тога, свако ко буде у својим рукама понео из Краљева ову књигу, бољи водич и бољи сувенир тешко да ће понети из града.

Ову књигу топло препоручујем за објављивање и читање, и надам се да ће послужити као узор и другим градовима и локалним заједницама и дати подстрек да, попут подухвата др Предрага Терзића и Трипо Спахића, настане још овако вредних и лепих дела.

Нови Сад,
5. септембар 2022.

проф. др Борис Стојковски
Филозофски факултет Нови Сад

Духовна лента краљевачког градитељства:

три обележја трајања вароши

Током треће деценије XXI века град Краљево обележава три велика јубилеја, којима се заиста не може подичити много градова у свету. Наиме, ове године слави се 140 година од добијања имена Краљева, а наредне године се обележава 200 година од почетка подизања православне Цркве Свете Тројице и 90 година од подизања римокатоличке Цркве Светог Михаела арканђела. Монографија *Духовна лента краљевачког градитељства: три обележја трајања вароши* представља не само допринос обележавању ових јубилеја већ и важан допринос разумевању политичких, верских и историјских прилика града Краљева у XIX и почетком XX века.

Аутори монографије, др Предраг Терзић и Трипо Данило Спахић, успевају да кроз један истински интердисциплинаран приступ испуне главни циљ монографије: да приближе, осветле и објасне бурну, али и поносну историју града Краљева користећи три његова обележја – Цркву Свете Тројице, Господар Васин конак и римокатоличку Цркву Светог Михаела. Користећи се (са)знањима из историје, политикологије и религије, они нуде један оригиналан и иновативан, а пре свега користан увид у историју града Краљева. Поред ригидног научноистраживачког приступа, важно је истаћи и да аутори веома успешно избегавају замку сувопарне историјске нарације. Монографија обилује великим бројем оригиналних илустрација и фотографија, које заједно с текстом заиста стварају утисак да шетате улицама Краљева XIX или почетком XX века док читате. Из тог разлога, ова монографија ће бити од користи и стручној, али поготово широј јавности коју интересује српска историја. И што је посебно важно за истаћи, ова монографија ће остати сведок бурне и поносне историје Краљева, али и светионик за генерације које долазе.

Посебно важан сегмент монографије односи се на однос између религије и политике, тј. на положај и улогу верских заједница у нашем друштву. Аутори препознају колико су религија и верске заједнице обликовале друштво, културу и идентитет, традицију. Њихова анализа покрива не само ванредно важан допринос Српске православне цркве нашем друштву, већ се бави и доприносом Османског царства и Римокатоличке цркве. Наши простори су увек били место сусретања три велика верска учења, а град Краљево стоји као један од најзначајнијих доказа историје, суживота и каткада сукоба између православља, ислама и римокатолицизма.

На крају, желим да истакнем и једну веома важну ствар. Наиме, један од великих проблема друштва у транзицији јесте и изражена централизација политичке и економске моћи. Ови процеси, између осталог, утичу и на миграције становништва из села у градове, али и из мањих градова према већим. Србија се, нажалост, не разликује од овог обрасца који је присутан од памтивека у целом свету. Али, треба истаћи да и даље постоје људи који су одлучили да се одупру овим (лошим) трендовима, да се након завршених студија врате у свој родни крај и да својим радом и залагањем ураде све што је у њиховој моћи да учине свој родни град и бољим местом за живот. Управо из тог разлога морам да изразим своје велико задовољство и захвалност што сам имао прилике да прочитам рукопис монографије *Духовна лента краљевачког градитељства: три обележја трајања вароши* поносних Краљевчана

др Предрага Терзића и Трипа Данила Спахића. Сигуран сам да ће њихов рад оставити велики траг у годинама које долазе и да ће инспирисати будуће генерације Краљевчана и Краљевчанки да прво упознају свој град да би га касније волели.

проф. др Марко Вековић
Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

From Micro to Macrohistory

At the end of the XIX century, when French analysts, followed by eminent French historians such as Fernand Braudel, Georges Minois, Jacques Le Goff, Emanuel Le Roy Ladurie, and others, began investigating microhistorical phenomena, local history started gaining more and more importance. In cases where a multitude of historical sources existed, it was possible to study the history of cities, smaller towns, and even villages. Soon after, the emerging body of research regarding cultural heritage, architectural history, and archeology began producing systematic, thoughtful, and scientifically grounded answers about the past.

Building upon this renowned scientific tradition, Predrag Terzić, PhD, a senior research associate of the Institute for Political Studies in Belgrade and Mayor of the City of Kraljevo at the time of publishing this book, and the historian Tripo Spahić penned the monograph *Spiritual Sash of the Architecture of Kraljevo: Three Features of the City's Longevity*, in which they examine the history of three crucial cultural, historical, and religious buildings: the Church of the Holy Trinity, the Roman Catholic Church of Saint Michael, and Lord Vasa's Inn.

The walk through the history of the town once known as Karanovac, masterfully curated by Dr. Predrag Terzić and Tripo Spahić, is based upon three case studies, each representing a cornerstone of the historical development of Kraljevo. The Orthodox Church of the Holy Trinity is not only the central temple of Kraljevo but also, together with the Žiča Monastery, the central, cathedral (assembly) place of the whole Eparchy of Žiča. Nowadays, on the day of the Descent of the Holy Spirit on the Apostles – the patron saint of both the temple itself and the city of Kraljevo – this building hosts the main celebration and serves as a starting point for the festive religious procession through the streets of Kraljevo. Therefore, we can deduce that this temple building represents both the origination and the gathering point of the whole Orthodox community; in addition, since the absolute majority of citizens are Orthodox Christians, the church is also a de facto hub of the city. In this monograph, Dr. Predrag Terzić and Tripo Spahić, while exploring the history of the church building, are, in fact, describing the history of Kraljevo, the city that got its name after the coronation of Milan Obrenović – the first King of Serbia after Kosovo – and became one of the key towns of Serbia of that time.

The epoch of the Obrenović Dynasty has had a significant role in the development of the whole of west and southwest Serbia. The buildings that have been preserved since testify to date about the significance of Prince Miloš Obrenović and his successors in the development of the whole country and the contribution of one of the two Serbian dynasties of the modern era. The authors were well aware of this fact; for that reason, they included Lord Vasa's Inn in their book. This place has an immeasurable historical, spiritual, and cultural significance for an area much larger than today's territories of the city of Kraljevo, the Eparchy of Žiča, and even Western Serbia or Raška. It once housed the head office of the bishops of Žiča, later, the National Museum; today, it is the building of the Orthodox Spiritual Center Vladika Nikolaj Velimirović – named after one of the most renowned Serbian intellectuals, a double PhD holder and the Bishop of Žiča and Ohrid Nikolaj Velimirović. It is only right for his former residence and today's place where history, literature, theology, philosophy, the whole spirituality, and culture intersect, transcending the city of Kraljevo itself, to bear the name of this newly-minted Serbian saint. This building, almost two centuries old, certainly represents one of the cornerstones of the cultural and spiritual development of Kraljevo in modern historical times.

Finally, multiculturalism, religious and ethnic diversity that has been shaping this area, is one of the key aspects of the history of Kraljevo. Understanding the invaluable significance of intercultural connections, Dr. Predrag Terzić and Tripo Spahić told the story about pre-war Kraljevo through the prism of the history of the Parish and Church of Saint Michael – the central gathering point of the Roman Catholic community of Kraljevo. The authors tell the history of the Roman Catholic Church in Kraljevo not only through the viewpoint of priests and parishioners but also as a de facto economic, cultural, and social history of the interwar period. The activities of both the French colony and the Slovenian immigrants have had an enormous impact on the economic and cultural transformation and development of the city in the XX century.

Merging all these aspects, the authors of the monograph *Spiritual Sash of the Architecture of Kraljevo: Three Features of the City's Longevity*, Dr. Predrag Terzić and Tripo Spahić, present the development of the city of Kraljevo through the prism of these three key buildings. Each narrates its own story through their writing, which is notably beautiful and easy to read and understand. Anyone interested in the history of Kraljevo and its inhabitants in the last 150 years, as well as its political, cultural, social, economic, and spiritual development, should read, use, and gather information from this book. As a key fact of its longevity, the authors represent the past of their city vividly, compelling the reader to effectively live through all these significant moments, ranging from the construction of the buildings themselves to their history and overall impact on Kraljevo and beyond.

Strictly methodologically speaking, the serious scientific approach and knowledge of the two authors are undeniable. As previously stated, Dr. Predrag Terzić is a senior research associate of the Institute for Political Studies in Belgrade, which by itself demonstrates that he is present and active in academic circles. Meanwhile, Tripo Spahić is a historian by education, who also does not lack experience in scientific work – on the contrary. He is one of these homegrown historians that Serbian historiography truly needs and whose research regarding local history represents a major contribution towards the development of a macrohistorical picture – one regarding the past of the whole of Serbia. Furthermore, Dr. Predrag Terzić is also the Mayor of Kraljevo – a scientist leading the city, a person who is well aware of not only its rich history and cultural heritage but also its current needs and the vision of the future Kraljevo.

This synergy and self-sacrificing efforts of the authors could only lead to a truly exceptional book: richly illustrated, masterfully written, methodologically without reproach, featuring extremely valuable reference and archival source lists. The authors, Dr. Predrag Terzić and Tripo Spahić, present a wealth of new information, especially due to working on previously unpublished archival material, eventually producing a seminal monograph that is certain to induce numerous further pieces of research, not only of Kraljevo's history but also of local history as such. Apart from that, this book is arguably the best souvenir one can take from Kraljevo.

I warmly recommend this book for publishing and reading, in the hope that it would serve as a role model for other towns and local communities, providing an incentive for – similar to the enormous undertaking of Dr. Predrag Terzić and Tripo Spahić – producing more of similar valuable and beautiful works.

Novi Sad,

September 5, 2022

Prof. Boris Stojkovski, PhD

Faculty of Philosophy Novi Sad

Spiritual Sash of the Architecture of Kraljevo: Three Features of the City's Longevity

In the third decade of the XXI century, the city of Kraljevo celebrates three major anniversaries – a feature only a few cities share. Specifically, this year, the city celebrates the 140th anniversary of taking its current name, while the next year marks 200 years since the beginning of the construction of the Church of the Holy Trinity, as well as 90 years since the beginning of the construction of the Roman Catholic Church of Saint Archangel Michael. In that regard, the monograph *Spiritual Sash of the Architecture of Kraljevo: Three Features of the City's Longevity* represents not only the authors' contribution to celebrating these anniversaries but also an important body of knowledge aimed towards understanding the political, religious, and historical circumstances of the city of Kraljevo during the XIX and the beginning of the XX centuries.

The authors of the monograph, Dr. Predrag Terzić and Tripo Danilo Spahić, succeeded in their endeavor to, employing a truly interdisciplinary approach, fulfill the main goal of their book: to illuminate, explain, and bring closer to their readers a turbulent but proud history of the city of Kraljevo, using three of its landmarks – the Church of the Holy Trinity, Lord Vasa's Inn, and the Roman Catholic Church of Saint Michael. Using their vast knowledge of history, political science, and religion, they provide an original, innovative, and, first and foremost, useful insight into the history of Kraljevo. Apart from their rigid scientific research approach, it is crucial to note that the authors successfully avoided the traps of a dry historical narrative. The book features numerous original illustrations and photographs, which, together with the text, successfully transport their readers to the streets of Kraljevo of the XIX or the beginning of the XX centuries. For that reason, this monograph will be useful not only to scholars but also to the general public interested in Serbian history. And, most importantly, this book will remain a witness to the turbulent and proud history of Kraljevo and a true beacon of light for new generations.

A crucial segment of the monograph addresses relations between religion and politics, more precisely, the status and roles of religious communities in our society. The authors recognize the impact of religion and religious communities on society, culture, identity, and traditions. Their analysis covers not only the vital role of the Serbian Orthodox Church in our society but also the contributions of the Ottoman Empire and the Roman Catholic Church. Our territory has always been the point of convergence for three major religious teachings, – Orthodox Christianity, Islam, and Roman Catholicism, – and the city of Kraljevo is among numerous witnesses of their shared past, coexistence, and occasional clashes.

Finally, I want to underline another important issue. Namely, one of the key problems of societies in transition is a pronounced centralization of political and economic powers. These processes, among other things, have a profound effect on migrations from villages to towns, but also from smaller towns to cities. Unfortunately, this pattern, ubiquitous throughout the world since times immemorial, has been noted in Serbia as well. It is important to note, however, that there are always people willing to push back against these (negative) trends, come back to their places of origin after completing their education, and work relentlessly towards making their hometown a better place. For this reason in particular, I have to express my greatest pleasure and gratitude for having the privilege of reading the manuscript of the monograph *Spiritual Sash of the Architecture of*

Kraljevo: Three Features of the City's Longevity, penned by the proud citizens of Kraljevo Dr. Predrag Terzić and Tripo Danilo Spahić. I am certain that their work will mark the years to come, serving as an inspiration for future generations of Kraljevo: first to get to know their city, and then to love it.

Prof. Marko Veković, PhD.

University of Belgrade – Faculty of Political Sciences

Critique littéraire

De micro à macro histoire

Quand à la fin de l'avant-dernier siècle les grands analystes français et puis les grands historiens français comme Fernand Braudel, George Minot, Jacques Le Goff et Emmanuel Le Roy Ladurie et les autres se sont lancés à examiner les phénomènes micro historiques l'histoire locale prend de l'importance de plus en plus. La recherche historique des villes, des petits endroits, même des villages était possible dans les cas où il y avait un grand nombre de sources historiques encore existantes. Un peu plus tard la recherche dans le domaine du patrimoine, de l'histoire de l'architecture ainsi que l'archéologie ont commencé à donner des réponses systématiques, sérieuses et scientifiques sur le passé.

Dans ce sens on peut trouver la monographie de Predrag Terzic- associé de recherche principal de l'Institut des études politiques de Belgrade, mais aussi de l'historien Tripa Spahic qui était le personnage très important de Kraljevo au moment où cette monographie est apparue. L'héritage spirituel de la construction de Kraljevo : trois repères de la pérennité de la ville sont présentés à travers le passé de trois importants édifices religieux, culturel et historique. Il s'agit de la cathédrale de la Sainte-Trinité, de l'église catholique romaine Saint Michel et du konak de Gospodar Vasin.

La balade à travers l'histoire de Karanovac d'autrefois sous la plume de Predrag Terzic et Tripa Spahic est basée sur trois études de cas dont chacune représente la base de certains aspects du développement historique de la ville de Kraljevo. La cathédrale orthodoxe de la Sainte-Trinité représente l'église principale de la ville de Kraljevo, avec le monastère de Žiža représente un lieu central de la réunion de toute l'éparchie de Žiža. Le jour de la fête la descente du Saint-Esprit sur les Apôtres on y célèbre Saint-Patron de la cathédrale de la Sainte-Trinité et de la ville de Kraljevo et de cette cathédrale part une procession religieuse dans les rues de Kraljevo. Donc on peut dire que cet édifice sacré représente le lieu d'origine mais aussi celui de la réunion de tout le peuple orthodoxes de cette ville étant donné que la plupart de la population à Kraljevo est orthodoxe cette cathédrale représente le lieu clef de la ville entière. Dans cette monographie qui est sous nos yeux Predrag Terzic et Tripa Spahic en décrivant le passé de cette église écrivent l'histoire de Kraljevo, ville qui après le couronnement de Milan Obrenovic le premier roi après le Kosovo a obtenu son nom actuel et est devenue une des villes importantes du Royaume de Serbie de cette époque.

L'époque des Obrenovic avait une influence importante sur le développement de toute la Serbie de l'ouest et du sud-ouest. Les édifices qui ont restés de cette époque témoignent encore aujourd'hui de l'importance du prince Milos Obrenovic et ces héritiers pour le développement de toute la Serbie et témoignent des bienfaits d'une de nos deux dynasties de période moderne. C'est quelque chose que les auteurs de cette monographie savaient très bien, c'est pourquoi, non sans raison, ils y ont ajouté le konak de Gospodar Vasin. Cet édifice a une immense importance historique, culturel et spirituel pour un espace beaucoup plus large que le territoire de la ville de Kraljevo, l'éparchie de Žiža ou la Serbie de l'ouest et du district de Raska. Au sein de celui-ci se trouvait le siège des évêques orthodoxes et le Musée national, mais aujourd'hui on y trouve le Centre spirituel orthodoxe "L'évêque Nikolaj Velimirovic". Celui-ci son nom doit à l'un des Serbes les plus éduqués de nouveau siècle ; titulaire de deux doctorats de sciences et évêque de Žiža et de Ohrid. Ce saint serbe de nouvelle date

est la personne adéquate pour que son nom porte sa résidence d'autrefois et aujourd'hui l'espace où se croisent l'histoire, la littérature, la théologie, la philosophie et la spiritualité et la culture entière dont l'importance est bien au-dessus de la ville de Kraljevo. Cet édifice âgé de presque deux siècles représente encore un fondement de tout développement culturel et spirituel de la ville de Kraljevo dans cette époque de l'histoire moderne.

A la fin l'aspect historique très important de la ville de Kraljevo est son multiculturalisme, sa variété ethnique et religieuse qui a formé ce lieu. Predrag Terzić et Tripo Spahić comprenant bien l'immense importance de ce multiculturalisme ont donné le récit de la ville de Kraljevo avant la guerre, à travers l'histoire de la paroisse et la cathédrale de Saint Michel, le lieu principal autour duquel se réunissaient les romains catholiques de Kraljevo. L'histoire de l'église catholique romaine à Kraljevo est entrelacée de la part des auteurs de cette monographie non seulement entre les prêtres et les croyants mais aussi en tant qu'une histoire économique, culturelle et sociale de l'époque entre deux guerres. Avant tout, l'action de la colonie française mais aussi celle des immigrés slovènes avait une grande influence sur la transformation économique et culturelle et sur le développement de la ville au XXème siècle.

En rassemblant tous ces aspects, les auteurs de la monographie L'héritage spirituel de la construction de Kraljevo : trois repères de la pérennité de la ville Predrag Terzić et Tripo Spahić donne dans ce livre l'aspect du développement de la ville de Kraljevo à travers trois édifices importants. Chacun d'entre eux raconte son histoire sous la plume des auteurs. Le style est beau, léger et compréhensible. Chacun qui s'intéresse à l'histoire de Kraljevo, à ses habitants de derniers 150 ans, à son développement politique, culturelle, économique et spirituel peut lire et utiliser cette monographie. Etant donné de la longue durée les auteurs représentent le passé de Kraljevo très d'une façon vivante du manière que le lecteur puisse avoir l'impression de vivre tous les moments importants, de la construction des édifices dont on parle, de leur histoire et de l'influence sur la ville de Kraljevo de manière plus large.

Si on se réfère au sens méthodologique pure on peut voir que les deux auteurs sont des experts dans ce domaine. On a déjà mentionné que Predrag Terzić est associé de recherche principal de l'Institut des études politiques de Belgrade donc il est présent et actif dans le monde académique. Tripo Spahić est au contraire historien ayant l'expérience dans les articles scientifiques, il est l'un de ces historiens locaux dont on a besoin surtout dans le domaine de la science historiographique et dont les recherches de l'histoire locale contribuent à la création de l'image macro historique celle du passé global de toute la Serbie. On peut ajouter que Predrag Terzić est également le maire de la ville de Kraljevo. Un scientifique à la tête de la ville, une personnalité qui est conscient la richesse historique, du patrimoine de la ville ainsi que ses besoins actuels mais aussi qui a une vision de la ville de Kraljevo du futur.

Grâce à une telle synergie et tels efforts de ces deux auteurs un livre d'une grande valeur est né. Amplement illustré, bien et clairement écrit, d'un aspect méthodologique impeccable, avec une liste des ouvrages de références notamment des sources d'archives de valeur. Les auteurs Predrag Terzić et Tripo Spahić dans cette monographie apportent beaucoup de nouveautés, ils ont travaillé sur les archives non publiées, et ainsi leur résultat est une monographie qui donnera sûrement un élan important dans la recherche non seulement de l'histoire de la ville de Kraljevo mais aussi de l'histoire locale. À côté de ça, quiconque apportera entre ces mains ce livre de Kraljevo ne trouvera aucun guide ou souvenir meilleur que celui-ci.

Je recommande que ce livre soit publié et lu, en espérant qu'il servira comme modèle aux autres villes et aux communautés locales et qui leur donnera une aspiration pour la réalisation d'autres œuvres de cette qualité comme l'ont entrepris Predrag Terzic et Trioa Spahic.

Novi Sad,
Le 5 septembre 2022

M. Boris Stojkovic
La faculté de philosophie de Novi Sad

L'héritage spirituel de la construction de Kraljevo : trois repère de la pérennité de la ville

Durant la troisième décennie du XXIe siècle, la ville de Kraljevo célèbre trois grands jubilé dont peu de villes du monde peuvent être fières. En effet, cette année, on fête les 140 ans de la nomination de la ville de Kraljevo, l'année prochaine on célébrera les 200 ans du début de la construction de la cathédrale orthodoxe de la Saint Trinité et les 90 ans de la fin de la construction de l'église romaine Saint Michel. La monographie L'héritage spirituel de la construction de Kraljevo : trois repères de la pérennité de la ville représente non seulement une contribution à la célébration de ces jubilé, mais aussi une aide importante à la compréhension des conditions politiques, religieuses et historiques de la ville de Kraljevo au XIXe siècle et au début du XXe siècle.

Les auteurs de la monographie Predrag Terzic et Danilo Spahic réussissent à accomplir leur objectif principal à travers une approche interdisciplinaire : celui d'approcher, d'éclairer et d'expliquer une histoire mouvementée, mais aussi de montrer la grandeur de la ville de Kraljevo en utilisant trois de ses repères : la cathédrale de la Saint-Trinité, le konak de Gospodar Vasin et l'église catholique romaine Saint Michel. En mettant en pratique leurs connaissances de l'histoire, de la politique et de la religion, ils offrent un aperçu de l'histoire de la ville de Kraljevo qui est original et innovant, mais avant tout utile. Il est important de souligner que les auteurs évitent avec succès le piège d'une narration monotone malgré une approche scientifique rigide. Dans cette monographie, il y a beaucoup d'illustrations originales et de photos qui, accompagnées du texte, nous donnent l'impression de nous promener dans les rues de Kraljevo au XIXe et au début de XXe siècles. C'est la raison pour laquelle cette monographie sera utile au public professionnel mais surtout au public en général qui montrent un intérêt pour l'histoire serbe. Il est également très important de signaler que cette monographie sera le témoin d'une histoire mouvementée et pleine de dignité, mais servira aussi de phare aux générations à venir.

Un des thèmes les plus importants de cette monographie concerne la relation entre la religion et la politique, c'est-à-dire la position et le rôle des communautés religieuses dans notre société. Les auteurs reconnaissent à quel point la religion et les communautés religieuses ont contribué à former la société, la culture et l'identité, la tradition. Leur analyse prend en compte non seulement l'importante contribution de l'Eglise orthodoxe serbe sur notre société, mais elle dévoile aussi la contribution de l'Empire Ottoman et de l'Eglise catholique romaine. Notre territoire a toujours été le point de rencontre de trois disciplines religieuses, et la ville de Kraljevo représente l'un des témoins les plus importants de leur histoire, de leur coexistence et parfois des conflits entre l'Orthodoxie, l'Islam et le Catholicisme romain.

Pour finir, je veux souligner une chose très importante. En effet, l'un des grands problèmes des sociétés en transition est la centralisation prononcée du pouvoir politique et économique. Ces processus, entre autres, influencent beaucoup la migration des habitants des villages vers les villes, mais également, leur migration des petites villes vers les plus grandes.

Et malheureusement, la Serbie ne diffère en rien de ce modèle qui est présent depuis toujours dans le monde entier. Pourtant, il faut souligner qu'il existe encore des gens qui ont pris la décision de résister à cette

tendance (malencontreuse), et après avoir terminé leurs études, de revenir à leurs origines, afin de faire tout ce qui leur est possible par leur travail et leur engagement pour que leur ville natale devienne un meilleur endroit où vivre. C'est la raison pour laquelle je dois exprimer ma grande satisfaction et ma gratitude d'avoir eu l'occasion de lire la monographie L'héritage spirituel de la construction de la ville de Kraljevo : trois repères de la pérennité de la ville de Kraljevo de Predrag Terzic et Tripo Danilo Spahic. Je suis sûr que leur œuvre laissera une grande trace dans les années à venir et qu'ils inspireront les futures générations des habitants de Kraljevo et leur feront connaître leur ville pour pouvoir l'aimer plus tard.

Marko Vekovic

La faculté des sciences politiques - l'université de Belgrade

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Географско-историјски положај Краљева

Краљево се налази у средишњем делу Србије и административно припада Рашком управном округу, који обухвата и град Нови Пазар, као и општине Врњачку Бању, Рашку и Тутин. Према попису становништва из 2011. године, на читавој територији града Краљева настањено је 125.488 становника, а у градском насељу је живело 64.175 становника. Градско насеље се развија у појасу од 192 до 210 метара надморске висине, на контакту алувијалних равница Ибра и Западне Мораве с јужним падинама Котленика. Интензивним развојем индустрије у другој половини XX века, Краљево израста у саобраћајни, административни, здравствени и просветно-културни центар Рашког управног округа.¹

Краљево је саобраћајно чвориште централне Србије у коме се укрштају друмске, железничке и ваздушне комуникације од државног значаја. Свакако највећи значај имају друмске саобраћајнице, од којих Ибарска магистрала пролази кроз приградска насеља Адране, Јарчужак и Чибуковац, а Западноморавска магистрала кроз Рибницу и Кованлук. Веза између наведених магистралних путева остварује се преко два моста на Ибру, од којих је Мост Миломира Главчића саграђен 2014. године у циљу растерећења саобраћаја који је до тада ишао кроз центар града. Генералним пројектом аутопута Е-761 Појате–Прелјина (тзв. Моравски коридор) предвиђен је прикључак другог градског прстена преко петље *Камицора* у Шумарицама, а петљом *Адрани*

оствариће се веза државног пута Крагујевац–Краљево с поменутиим ауто-путем у насељу Адрани. Трећа петља налазиће се у селу Врби. Велики значај за регионални развој Краљева има цивилно-војни аеродром *Морава* у Лађевцима, који је цивилну функцију добио средином 2019. године и представља трећи комерцијални аеродром у Србији.

Рељеф се намеће као основни природни фактор који утиче на изградњу саобраћајне мреже. У погледу рељефа, Краљевачка котлина је јасно издиференцирана на три основне морфолошке целине:

- Зона котлинског дна представљена је алувијалним равницама Западне Мораве и доњих токова њених највећих притока – Ибра и Груже. Генетски, у Краљевачкој котлини се срећу више абразионе терасе и ниже речне терасе, усечене у језерске наслагае.² Најзначајнија је коса Грдица, која лежи између Западне Мораве на северу и Ибра на југу. У свом западном делу, Грдица се налази на надморској висини од 255 метара, а у источном делу на 230 метара.
- Зона котлинског обода је представљена неогеним побрђем, кога чини терасни и долиински рељеф. Према Боривоју Ж. Милојевићу, централна језерска равна је на просечној висини од 600 m и до те висинесу

¹ Ивана Пењишевић, Западно Поморавље: регионални развој, Историјски архив, Краљево, 2022, стр. 239–249.

² Драгољуб В. Корићанац, Надибар – антропогеографска истраживања, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 1992, стр. 9–11.

- изражене серије до пет речних тераса.³
- планински оквир Краљевачке котлине са северне стране чине Котленик и Гледићке планине, као јужни огранци шумадијских планина. Највећи део планинске масе Котленика управо је изграђен од вулканских стена дацита и андезита, вулканског пепела и другог материјала. Планински обод Краљевачке котлине са севера чине јужне и западне падине Гледићких планина, тзв. Самар. Оне географски и геолошки припадају Динаридима, тј. Вардарској зони.⁴ Делови Гледићких планина који гравитирају Краљевачкој котлини највише су под њивама и ораницама, посебно у долинама Чукојевачке и Годачке реке. Јужни оквир Краљевачке котлине чине планине Троглав, Озрен, Столови и мањи, западни део Гоча.

Климатске одлике Краљева су у великој мери условљене његовим положајем на контакту Панонске и Планинско-долинско-котлинске макрорегије. На основу надморске висине територије (најнижа тачка на 172 m н.в., највиша тачка на 1784 m н.в.), Краљево има континенталну и умерено континенталну климу. Одлике умерено континенталне климе су умерено топла лета и умерено хладне зиме. Јесени су дуже од пролећа и топлије. На климатске услове у градском насељу делују и локални утицаји који долазе с оближњих планина. Како се Краљево налази на ушћу Ибра у Западну Мораву, долази до мешања ваздушних струја, па кроз Краљевачку котлину често дувају ветрови.

Изнад 700 метара надморске висине, на

³ Боривоје Ж. Милојевић, Долине Западне Мораве, Мораче и Треске – географска посматрања, Посебна издања Српског географског друштва, свеска 2, Научна књига, Београд, 1948, стр. 12–18.

⁴ Драгољуб Милановић, Краљево и његово уже гравитационо подручје, Српско географско друштво, Београд, 1973.

Гочу, Гледићким планинама, Котленику и другим планинама које је окружују, умерено континентална клима поприма обележја праве субпланинске климе. Средња годишња температура ваздуха износи 11,8°C. Док је апсолутно минимална температура ваздуха у Краљеву забележена 26. јануара 2000. године и износила је -18,2°C, апсолутни температурни максимум од 43,6°C измерен је 24. јула 2007. године.⁵

У Краљевачкој котлини најчешће дува западни ветар (147,2‰) и југоисточни ветар (120,8‰), који се спушта с Гоча. Западни ветрови који долазе долином Западне Мораве доносе Краљевачкој котлини највише падавина. Средња годишња количина падавина износи 720,8 mm, што Краљево сврстава у најкишовитије градове Западног Поморавља. Релативна влажност ваздуха је 73,2%, по чему спада у пределе са сувом до умереном влажношћу. Док средња годишња облачност у Краљеву износи 5,7 десетина, средња годишња инсолација је 1926,9 сати, односно сунце греје у просеку по 5,3 сати дневно.

Водни ресурси Краљева су бројни и разноврсни, а могућности коришћења водних потенцијала Западне Мораве, Ибра и њихових притока су вишеструке. Ту се пре свега мисли на производњу електричне енергије на постојећим и потенцијалним хидроелектранама, као и на могућности мелиорације обрадивих површина дуж речних токова.

У прошлости је долазило до честих изливања река, о чему сведочи и велики број седиментних слојева, пронађених за време археолошких ископавања која је вршио Народни музеј из Краљева. Све је то утицало да простор поред Ибра и Мораве постане врло плодно земљиште за гајење пољопривредних култура. Осим могућности за бављење пољопривредом, близина

⁵ Ивана Пењишевић, нав. дело, стр. 57–58.

двеју река, Ибра и Западне Мораве, које обилују речном рибом, пружала је и услове за риболов. Шире краљевачко подручје је у прошлости било шумовито, па су археолошки налази препуни налаза костију разне дивљачи, што говори да су се становници овог подручја бавили и ловом.

Најзначајнији хидрографски потенцијал Краљевачке котлине представљају многобројни извори термоминералних вода Матарушке, Богутовачке, Слатинске и Витановачке бање. С обзиром на традицију постојања и искуства корисника у лечењу, термоминералне воде локалних бања могу се осмишљеним акцијама успешно валоризовати у балнеолошке сврхе.

Живот људске заједнице на територији Краљева сеже дубоко у праисторију. Миленијумима и вековима она је иза себе остављала трагове својих станишта, као и остатке материјалне и духовне културе. Тако је на радионичком локалитету старчевачке културе Црквина у Конареву пронађено око хиљаду примерака окресаног каменог оруђа, као и бројни полуфабрикати, припремљени за даљу обраду. У Конареву је откривена и старчевачка земуница у којој су се налазиле зооморфне фигурине у облику бикова и паса, док је на ушћу Ибра у Западну Мораву, на локалитету у Ратини познатом као Дивље поље, пронађено обиље керамичког материјала, кога су чиниле посуде, фигурине, амулети, минијатурни жртвеници...⁶ Уз Конарево и Ратину, археолошки остаци из овог периода пронађени су и у насељу Кованлук. „О значају области о којој је било речи, долинама Западне Мораве и Ибра, казује и чињеница да су оне биле познате још Херодоту (485–425. п.н.е.), који је у својој Историји забележио да из Илирије према северу тече 'река Ангро' која се улива 'у Бронг, у Трибалској равници, а Бронг се улива у Истар.

6 Гордана Гаврић, Краљево: један српски топос, Завод за заштиту споменика културе, Краљево, 2017, стр. 19–20.

И тако Истар прима ове две велике реке'. У историјско-географским тумачењима река Ангро се идентификује са Западном Моравом, Бронг са Јужном Моравом, а Истар са Дунавом.⁷

Док из касне антике потиче утврђење Градина (Камиџор), саграђено на левој страни Западне Мораве, које је уништено за време немачког бомбардовања у Другом светском рату, у Чукојевцу, у делу села познатом као Пањевац, пронађена је античка цигларска пећ, а на 300 метара удаљеном Меаништу остаци античке грађевине.⁸ Из периода Старог Рима датирају насеља Јанок⁹, Рајановац и, у суседству, Врњачка Бања. У византијским изворима из X века помиње се густо насељени Јанок. Ово насеље се налазило југозападно од Краљева, на подручју данашњег Конарева. И данас се могу видети јаке зидине некадашњег старог насеља, које Ибар при високом водостају запљускује и плави. Иако је насељено још у праисторијској и античкој епохи, насеље доживљава процват у периоду немањихке државе. Овим крајем пролазио је и један од важнијих караванских путева, који је омогућавао обављање трговине између унутрашњости Балкана и приморских градова.¹⁰

7 Исто, стр. 24.

8 Исто, стр. 30.

9 Феликс Каниц, *Србија: земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, друга књига, Српска књижевна задруга, Београд, 1985, стр. 10.

10 Вера Богосављевић Петровић је проучавала стара насеља на подручју данашњег Краљева, а писала је и о археолошким истраживањима на краљевачкој територији: „За потребе енциклопедијских одредница текстова за туристичке водиче о континуитету насељености града и околине у прошлости преузимани су подаци са археолошких истраживања изведених у три деценије. Реч је о мањим теренским захватима сондажног типа, од заштитних ископавања угрожених тумула у селу Милочаје (мисли се на село Милочај, прим. аут.) и неолитског насеља Округлица у Витановцу, преко већих радова на винчанском насељу Дивље Поље у Ратини, у селу Лазац, па до, у најновије време, тематских рекогносцирања области Рашке (Копанник) и општине Краљево (долина Лопатнице).“ Вера Богосављевић Петровић, „Старија насеља на подручју данашњег Краљева“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог

У турским дефтерима смедеревског санцака, за 1476. годину, постоје подаци који указују да је на подручју данашњег Краљева постојало влашко село Рудо Поље.¹¹ Упоредо с тим називом, 1540. године се по први пут појављује и ново име места – Карановац. Овај назив се усталио у периоду између 1572. и 1882. године.

Постоји неколико претпоставки о значењу тог назива. Према народном предању, реч Карановац потиче од имена Каран. Каран је био син кнеза Шобата, који је управљао овом облашћу. Научници сматрају да реч Карановац потиче од немачког, заправо саског, рударског израза „*der Karen*“, који означава кола за превоз руде.¹² Израз је везан за Сасе, који су на позив краља Уроша I дошли у средњовековну српску државу како би започели копање руде. Постоји још једно објашњење према коме име Карановац потиче од турске речи „кара“ и термина за монету „новац“, тј. црни новац, што је у вези с харачем које је локално становништво морало да предаје турским властима.¹³

Исцрпнији подаци о Карановцу налазе се у запису Аустријанца Паула Митесера из друге половине XVIII века. Митесеров путопис је настао 1784. године и у њему постоје подаци да је Карановац био трговиште с једанаест хришћанских и 89 турских кућа, три механе, три хана и две пекаре. Грађевине које су постојале биле су изграђене од дрвета, осим џамије која је била једини објекат сазидан од камена. Поред путника, који су се често и дуже задржавали у Карановцу, варош је у то време имала мање од хиљаду стално настањених становника.¹⁴ Ипак, насеље остварује велике промене након освајања и разарања од стране аустријске војске 1789–1790. године.¹⁵ Промене су се односиле на велика оштећења насеља услед оружаних борби које су се водиле у вароши и њеној околини. Сукоби између аустријске и турске војске нису престајали. „Чак ни оно што су ти одреди освојили од Турака није било чврсто у рукама Аустријанаца утолико пре што се Турци нису мирили с губитком појединих делова Србије него су, истина с ограниченим снагама, настојали да их што пре поврате.“¹⁶ Тако након пораза Турци напуштају Карановац, али се Свиштовским миром из 1791. године поново враћају у варош.

Живот српског народа под турском влашћу није био нимало лак. Постојала је потчињеност у свим сферама деловања, од друштвеног живота до личних односа. „Најтежи су били лични сусрети. Никад Србин није смео ући на коњу у град, било му је допуштено да се појави само пешке, а

светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр.11.

11 Владан Виријевић, *Краљево, град у Србији: 1918–1941*, Историјски архив, Народни музеј, Краљево, 2006, стр. 32. И други аутори су писали релевантне студије и чланке о Смедеревском санцаку, као што су: Ема Миљковић, *Смедеревски санцак: 1476–1560: земља, насеља, становништво* (Београд: Историјски институт, Службени гласник, 2004), Олга Зиројевић, „Смедеревски санцакбег Али-бег Михалоглу“ (Нови Сад: Зборник Матице српске за историју, број 3, 1971, стр. 9–27) и „Смедерево од пада под турску власт до краја XVI века“ (Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, у: *Зборник радова са научног скупа Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год.*, 1970, стр. 193–200), Радмила Тричковић, „Положај Београда у војно-управном систему Смедеревског санцака после Београдског мира 1739. год.“ (Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, у: *Зборник радова са научног скупа Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год.*, 1970, стр. 184–192) и други.

12 Вера Богосављевић Петровић, нав. дело, стр. 9–13.

13 Хазим Шабановић, „Из прошлости насеља Краљева и околине под турском влашћу“, *Наша прошлост*, број 1–2, 1968, стр. 4.

14 Паул Јозеф Митесер, „Опис средње Србије (1784)“, у: *Војно-географски описи Србије: пред Кочину крајину од 1783. и 1784. год.* / саопштио Душан Пантелић, Српска краљевска академија, Београд, 1936, стр. 74.

15 Ђорђе С. Костић, „*Карановац, слика једног града*“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Народни музеј, Краљево, 2000, стр.158.

16 Радован Самарџић..., *Историја српског народа*. Књ. 4. Т. 1, Срби у XVIII веку, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 390–391.

услуге је морао чинити сваком Турчину који би га позвао. Ако би се срео са Турчином ван града, морао је застати, склонити се с пута, покрити своје оружје. Дужност му је била да прима увреде, да их узвраћа је био кажњив злочин.¹⁷

Поновно успостављање турске власти омогућило је аутономију православног становништва. У то време у Београдском пашалуку је живело око 300.000–400.000 људи, од којих је муслиманско становништво бројало 20.000 становника који су претежно живели у градовима. Међу њима је било 900 спахија. Ипак, освајање власти дахија и терор који је уследио проузроковали су народни устанак.¹⁸ „За објаву и почетак устанка Срба у Шумадији, одакле ће се за веома кратко време пренети и на остале нахије Београдског пашалука, узима се збор у Орашцу који је по свој прилици одржан у уторак 2/14. фебруара, премда има мишљења да се то десило последњег дана јануара.“¹⁹

Када су Турци напустили Карановац у време Првог српског устанка 1804. године, устаници су попалили све турске куће заједно с џамијом. Од тада на ове просторе почиње досељавање српских породица из околних планинских места, али и с Косова и Метохије, Старог Влаха, Црне Горе и Херцеговине.²⁰ С насељавањем становништва долази и до померања вароши ближе Ибру, северно од старог насеља. Подизањем јаког утврђења, Карановац постаје војно упориште и стратешки важно место, одакле су контролисане најважније саобраћајнице у централној Србији.²¹ Међутим, крајем устанка, 1813. године, Карановац још

једном бива попаљен од Турака. После паљења, започело се с поновним подизањем варошице. Ново насеље је изграђено неколико километара северније, где се и данас налази.

У јесен 1823. године Јоаким Вујић је започео путовање по Србији, а пет година касније у Будиму објављује књигу Путешесвије по Србији. Тада је у Карановцу било преко сто домова, у њему се налазила православна црква с школом, а недалеко ње је било смештено војно утврђење. Записао је и да су куће у Карановцу врло скромно изграђене, од ћерпича и бондрука. Прва грађевина изграђена од чврстог материјала била је православна црква посвећена Силаску Светог духа.²²

Доношењем хатишерифа из 1833. године настају погодни услови за интензивнији развој Карановца и прерастање из вароши у насеље градског типа. Урбанизација се одвијала убрзаним темпом, а куће подизане у духу епохе постепено су смењивале трошне грађевине. Развојем заната и трговине отворане су занатске и трговачке радње, које су груписане у једном делу вароши, названом Стара чаршија.²³ Према подацима путописца Амија Буеа, Карановац је 1856. године имао 303 куће и 1.125 становника, односно 260 пореских глава.²⁴

Док су трговци и занатлије живели у вароши, становништво у околини се претежно бавило пољопривредом. Тако је 1834. године у Карановачком срезу било обрађено укупно 4.684,58 хектара земљишта, не укључујући површине које су се налазиле под шљивама.²⁵ У периоду између 1834. и 1867. године удео њива

17 Леополд Ранке, Српска револуција, Српска књижевна задруга, Београд, 1965, стр. 40.

18 Стеван К. Павловић, Историја Балкана: 1804–1945, Слио, Београд, 2004, стр. 42.

19 Владимир Стојанчевић..., Историја српског народа. Књ. 5. Т. 1, Од првог устанка до Берлинског конгреса: 1804–1878, Српска књижевна задруга, Београд, 1981, стр. 25.

20 Бранко Перуничкић, *Једно столеће Краљева: 1815–1915*, Историјски архив, Краљево, 1966, стр. 9.

21 Ђорђе С. Костић, *нав. дело*, стр. 158.

22 Јоаким Вујић, *Путешесвије по Србији. Књ. 1*, Српска књижевна задруга, Београд, 1901, стр. 179–180.

23 Споменка Милошевић, „Чаршија у Краљеву: настанак и развој“, Гласник Друштва конзерватора Србије, број 9, 1985, стр. 91–92.

24 Славољуб Маржик, Карановац у српској штампи: 1835–1867, Народни музеј, Краљево, 2018, стр. IX.

25 Бојана Миљковић-Катић, „Земљорадња у Карановачком срезу (1834–1867)“, *Наша прошлост*, број 10, 2010, стр. 72.

у укупној структури култивисаног земљишта Карановачког среза увећава се са 54,56% на 66,70 процената. До повећања површине ораница дошло је обрађивањем ливада. Тако у истом раздобљу опада проценат ливада са 43,31% на 32,16%, а учешће винограда се смањује са 2,13% на 1,14 процената обрадивог земљишта у срезу.²⁶ Најмање обрадивог земљишта постојало је у Подринском округу (8.202 ha), а највеће обрађене површине биле су у Пожаревачком (43.756 ha) и Ваљевском округу (36.633 ha), где је највише земљишта било под ораницама. Док је највише ливада постојало у Рудничком (12.216 ha) и Пожаревачком округу (11.351 ha), под виноградима је највише земљишта било у Крајинском (1.385 ha) и Пожаревачком (1.177 ha) округу.²⁷ Лист Раденик почетком седамдесетих година XIX века пише: „Поља око Карановца готово се сва кукурузом засејавају. Карановачке њиве, које у равници леже, сакупљене су у 3 велика дела и то: дуж Ибра до саставака: између Ибра Рибнице и конаревска поља. У ова 3 дела обрађује се годишње у најмању руку преко 4000 дана ораће земље, најмање 800–1000 дана не обрађују се због скупих надничара, или се не могу на време добити у довољном броју.“²⁸

Када је на Берлинском конгресу 1878. године стекла независност, Србија се простирала на 48.600 квадратних километара и имала је око 1,7 милиона становника. Више од 87% становника је живело на селу, а Београд и Ниш су били једини градови с преко 10.000 житеља.²⁹

²⁶ Исто, стр. 73, 76.

²⁷ Бојана Миљковић Катић, Пољопривреда Кнежевине Србије (1834–1867), Историјски институт, Београд, 2014, стр. 72.

²⁸ Раденик, 2.9.1871, Београд, стр. 39.

²⁹ Стеван К. Павловић, Србија: историја иза имена, Слио, Београд, 2004, стр. 82. Социјална структура становништва се није много изменила ни у наредним деценијама. Тако се, према попису из 1890. године, 84,11% становника Србије бавило земљорадњом, 6,54% је било запослено у занатству и индустрији, 4,63% у трговини и 4,72% у осталим занимањима. Чедомир Попов..., Историја српског народа. Књ. 6. Т. 1,

Крунисањем Милана Обреновића за првог српског краља након Косова, 1882. године, Србија постаје краљевина. Проглашење Кнежевине Србије за краљевину у земљи је примљено с одушевљењем и убрзо су из свих крајева земље почели да пристижу телеграми честитки. Тако је, уз мало кашњење, телеграм стигао и из варошице Карановац. Поред израза честитања, народ Карановца је позвао краља Милана да се по угледу на средњовековне српске владаре миропомаже у манастиру Жичи.³⁰

Краљ је по проглашењу краљевине кренуо у обилазак земље и у Карановац је дошао 15/27. априла, где га је дочекало мноштво народа с усклицима одушевљења. Делегација општине Карановац 19. априла (по старом календару) подноси молбу краљу да се име варошице промени, зато што је име Карановац турско.³¹ Прихватајући ову њихову молбу, краљ Милан

Од Берлинског конгреса до уједињења: 1878–1918, Српска књижевна задруга, Београд, 1983, стр. 28.

³⁰ Љубодраг П. Ристић, „Краљеви у краљеву (1882–1889–1904)“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 236–237.

Промена владарске династије Обреновића династијом Карађорђевића, након Мајског преврата 1903. године, није подразумевала ни прекидање традиције миропомазања ни смену места на ком су српски владари миропомазани. Тако Радослав Веснић Млађи описује миропомазање краља Петра Карађорђевића коме је присуствовао његов рођак др Миленко Веснић, посланик у Паризу и каснији председник Владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца: „Недеља 26. септембар 1904. године, није био обичан дан. Био је то дан који је невидљивим златним нитима требало да споји величанствену прошлост са берићетном будућношћу српског народа. И мада се јутарње небо над Поморављем сивело од пораниле јесени, и кубета Жиче не блисташе од сунчевих зрака, окупљени народ, који се слегао у манастирску порту и око ње, осећаше да присуствује догађају светлом и богоугодном. Досадна кишица непрекидно је ромињала, но то није сметало да још од праскзорја, кроз које су пламтеле ватре и одјекивали пуцњи из пушака, колоне сељака из целе Шуамдије почну да се сливају ка манастиру у ком су крунисани Немањићи.“ Радослав Веснић Млађи, Др Миленко Веснић: грансењер српске дипломатије, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Београд, 2008, стр. 206.

³¹ Љубодраг П. Ристић, нав. дело, стр. 237.

Обреновић доноси наредбу да се у част његове посете Карановац преименује у Краљево.

Од тог догађаја стиче се утисак да насеље остварује препород на сваком плану. Нажалост, узлет Краљева прекида Велики рат, који је почео 1914. године. По уласку у Краљево аустроугарски окупатор је пљачкао имовину и разарао многобројне приватне и јавне објекте. Разарања није била поштеђена ни православна Црква Свете Тројице. У децембру 1915. године Аустроугари су за потребе ливења топова скинули с цркве звона, а после и покривач са крова цркве.³² О тешком животу и прогону свештеника говори и податак да су аустроугарске власти 24 свештеника и монаха Епархије жичке послале у логор Нежидер, у Мађарској.³³

Други период развоја Краљева наступа између два светска рата и ово доба се с правом може назвати златним добом Краљева. Изградњом Железничке радионице 1922. и Фабрике авиона 1926. године, Краљево доживљава економски, индустријски и демографски процват. Управо је изградња Фабрике авиона битна за подизање римокатоличке цркве и формирање прве римокатоличке верске заједнице на територији Краљева. Краљево тако постаје етнички и верски хетерогена средина, у којој су живели народи различитих вероисповести, културе и језика. У том периоду Краљево је већ имало пољопривредну и занатску школу, болницу, гимназију, две штампарије и небројено трговачких и занатских радњи.³⁴ Пољопривредна школа у Краљеву основана је 1882. године под називом Школа за ратарство. Решење о оснивању школе 29. јуна 1882. године (по старом календару)

32 Радмило Стефановић, *Прилике од 1875. до 1918. године: Краљево и околина*, Књижевне новине, 1966, стр. 281.

33 Слађана Бојковић, Милоје Пршић, *Страдање српског народа у Србији: 1914–1918*, Историјски музеј Србије, Београд, 2000, стр. 152–155.

34 Владан Виријевић, *нав. дело*, стр. 273.

донео је краљ Милан Обреновић, а два дана касније за управника Ратарске школе краљ Милан је именовao др Ђорђа Радића, професора дотадашње земљоделско-шумарске школе у Пожаревцу.³⁵ Године 1907. у Краљеву је почела да ради четворогодишња трговачка школа, а Гимназија је отворена тек 1909. године.

Међутим, црна историја Града Краљева исписана је октобра 1941. године. У одмазди немачког окупатора стрељано је преко две хиљаде људи. Међу стрељанима, који су највећим делом били православци из града и околине, било је и верника римокатоличке вероисповести. Од укупно 2.255 стрељаних, утврђено је да је код њих 1.858 старосна доб била између 20. и 65. године живота. Стрељано је и 209 веома младих људи, у животном добу од 15 до 19 година, а више од половине ових младих било је млађе од 18 година. Страдало је једанаесторо деце испод 15 година старости, док је убијено и 16 старијих од 65 година. О 161 жртви овог масакра немачког окупатора нема никаквих података.³⁶

Током савезничког бомбардовања 1944. године бомбе су испуштане насумице, тако да је страдање Краљева било велико. Савезничке бомбе су у току бомбардовања погодиле, између осталог, и болницу, која је била потпуно разрушена, тако да је велики број болесника изгубио живот. У

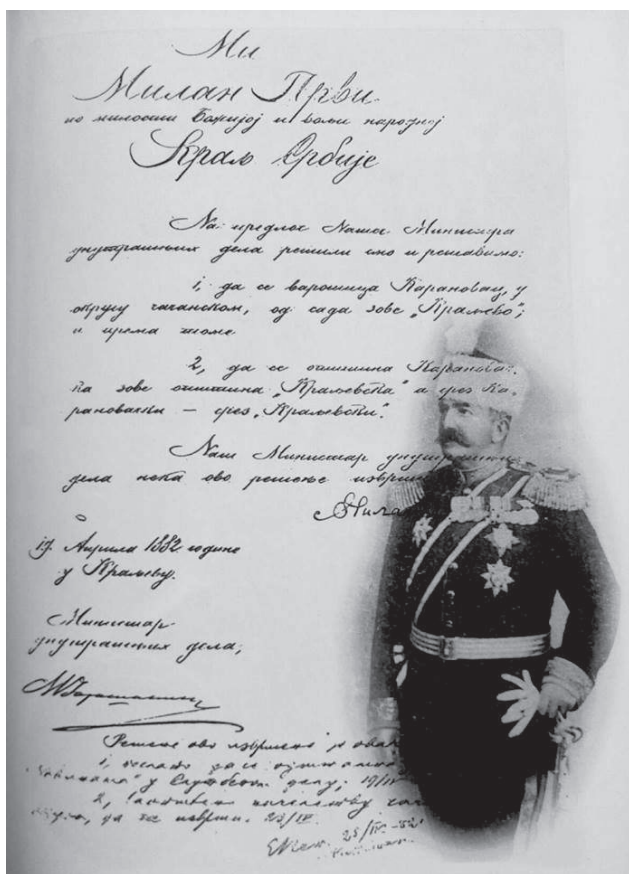
35 Миломир Јовановић, Богомир Михајловић, *100 година Пољопривредне школе у Краљеву*, ОЦ Краљевачки октобар, ООУР Драгослав Богавић, Краљево, 1983, стр. 28–29. У књизи Бранка Перуничкића Једно столеће Краљева (Краљево: Историјски архив, 1966) постоји мноштво писама и других докумената, поред осталог и писмо из маја 1875, у коме „представници общине карановачке“ захтевају од кнеза „да се у Карановцу оснује Реалка и Пољопривредна школа, и сагради мост на Морави“ и „преписка око отварања средње школе у Карановцу“, коју су министру просвете и црквених дела, августа 1874. године, упутили секретар (име је нечитко написано) и помоћник начелства Мил. М. Дуњић (Исто, стр. 327–328). Ова писма указују на потребу за отварањем средњошколских установа у тадашњем Карановцу.

36 Силвија Крејковић, Идентитети жртава стрељаних у Краљеву октобра 1941, Музеј жртава геноцида, Београд, 2013.

савезничком бомбардовању порушене су куће и склоништа, у којима је изгинуо велики број грађана Краљева. Само једна бомба је погодила циљ и дигла у ваздух неколико немачких вагона.³⁷

Након Другог светског рата Краљево доживљава привредни, културни и урбанистички развој. Окосницу привреде чине Фабрика вагона (основана 1936. године),

Индустрија ватросталног материјала *Магнохром* (1945), грађевинско предузеће *Каблар* (1951), Фабрика за производњу кисеоника и ацетилена *Гоч* (1951), Дрвни комбинат *Јасен* (1957), предузеће за превоз у домаћем и међународном саобраћају *Аутотранспорт* (1959) и низ других машинских, саобраћајних и занатских предузећа.³⁸

Слика број 1. Повеља Милана Првог Обреновића о промени имена града из Карановац у Краљево.

Слика број 1 А. Повеља Милана првог Обреновића о промени имена града из Карановац у Краљево. Српске новине.

37 Драгољуб Обрадовић Кондис, Старо Краљево, Краљевски гласник, Краљево, 2007, стр. 218.

38 Драгољуб Милановић, нав. дело, стр. 103-113, 154-161.

Слика број 2. Улица краља Милана око 1910. године.

Слика број 3. Дужни део Трга краља Александра.

ПОЗДРАВ ИЗ КРАЉЕВА

Тест итатом и верел
 оову 1901. год. са Желом да
 29. 2. 1900. год.
 поздравницеј доуком М
 годних. не то и се не са вих

Манастир Жича.

Слика број 4. Зграда Ратарске школе – старе Гимназије, садашњи Народни музеј, и манастир Жича, Краљево, 1900. година.

е. и посетителу
додуше ита велики
Свагда радом
пето Мишићев
са Овстимот

Слика број 4 А. Зграда Ратарске школе – старе Гимназије, садашњи Народни музеј, Краљево.

Слика број 5. Хотели Империајал и Београд. Почетак XX века.

Слика број 6. Главна улица 1928. године, с погледом на Цркву Свете Тројице и Пољопривредну школу.

Слика број 7. Трг краља Александра с погледом на хотел Париз.

Слика број 8. Стара железничка станица у Краљеву.

КРАЉЕВО

КРАЉЕВО
Kraljevo

ЖЕЛЕЗ. СТАНИЦА

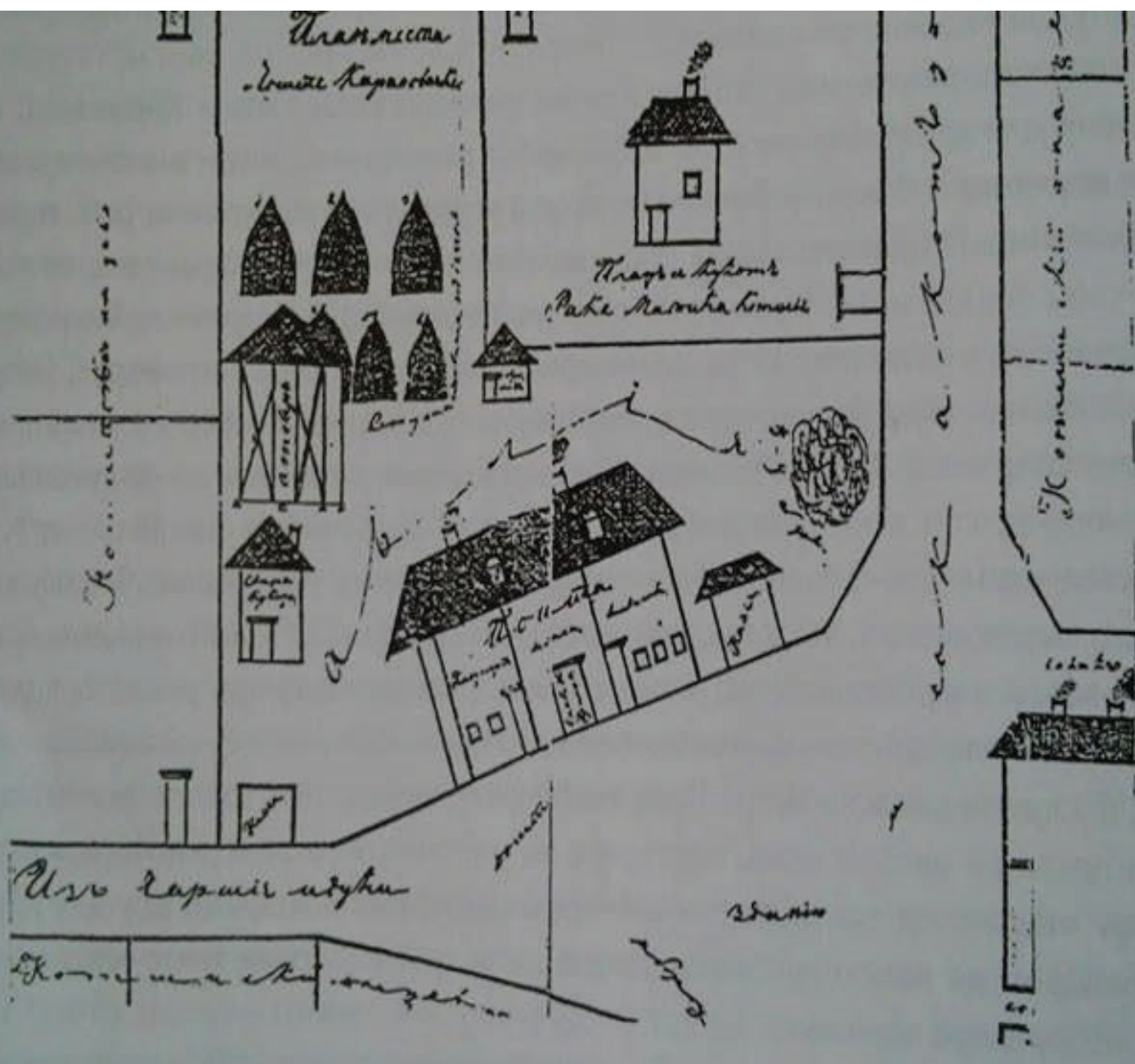
Слика број 8 А. Краљево – железничка станица са почетка XX века.

Слика број 9. Војна касарна (на месту данашње Лесине), око 1900. године.

Слика број 9 А. Војна касарна (на месту данашње Лесине),
око 1900. године.

Слика број 10 Б. Први урбанистички план Карановца урадио је Лаза Зубан 1832. године.
Реализација плана почела је 1836. године. - Црква Свете Тројице

КРАЉЕВО.
KRALJEVO.

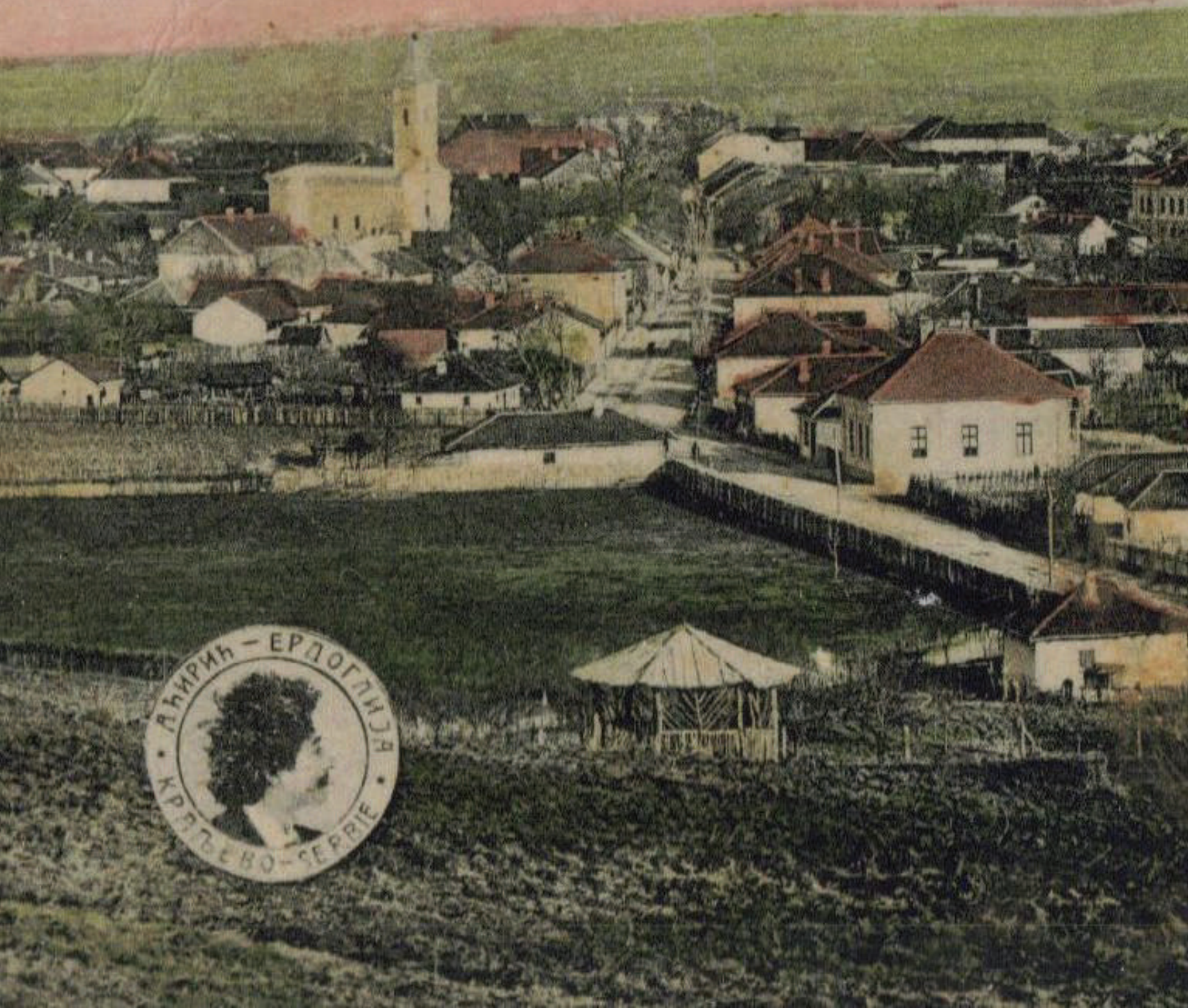
Гимназија 1910.

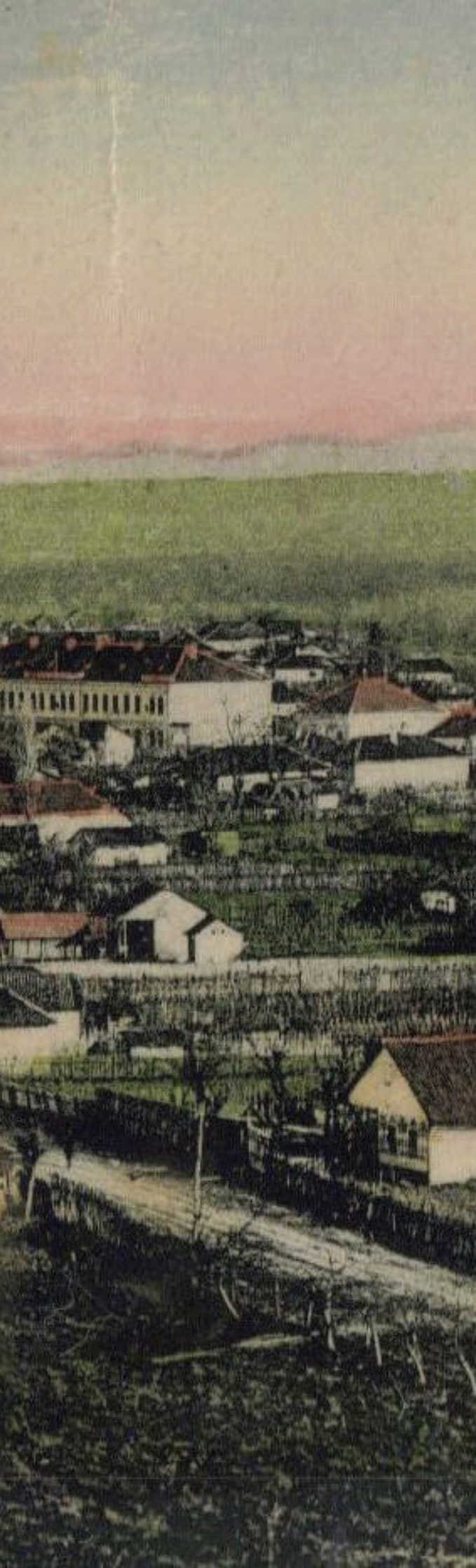
Слика број 10. Ученици Гимназије, испред кафеане Желева (1909/1910. година).

КРАЉЕВО.

Слика број 10 А. Професор Владимир Карић, у свом делу Србија - опис земље, народа и државе из 1887. године, поред осталог о Краљеву наводи: „Краљево се неко време такмичило са Чачком у Чачанском округу, али је на послетку побегло. Данас има 2700 становника и прилично је жива варошица у којој се налази и једна ратарица, једина у Србији“.

Историјски развој Краљева (Карановца) током XIX и у првој половини XX века

„У време ослобођења Србије од Турака, у почетку овога века, сви Срби беху сељаци; у варошима живљаху искључиво Турци, а међу њима Грци и Цинцари и тек по где који Србин, турска улизица.“³⁹ Зато Краљево започиње урбани, културни и привредни развитак тек након повлачења турских освајача, 1815. године. Постепено, турско становништво напушта вароши у Србији, а истовремено у земљу пристиже ново, српско, и то из области које су још увек биле под влашћу Отоманске империје. Та чињеница је одиграла кључну улогу у урбанистичком преображају варошица у Србији у XIX веку. Процес урбаног уобличавања Карановца / Краљева је био дуготрајан и одвијао се у периоду од 1832. до 1901. године. Уређење и плански развој Краљева почиње 1832. године, израдом првог Регулационог плана, чији је творац био инжењер Лазар Зубан. Поред Зубана, велике заслуге за планско уређење тадашњег Карановца припадају и Петру Лазаревићу Цукићу, капетану Подибарског среза.

Из овог плана произашла су два главна обележја града: кружни трг и мрежа улица с ортогоналним укрштањем. Како су већ постојала два територијално удаљена насеља, Пљакин шанац и Стара чаршија, она су повезана улицом која се пружала правцем северозапад-југоисток, а сама улица се ослањала на трг. Краљевачка чаршија се формирала током читавог XIX века и, као некад, она се и данас простире дуж главне улице, по ободу кружног трга и досеже

39 Владимир Карић, Србија: опис земље, народа и државе, Култура, Београд, Православна реч, Нови Сад, 1997, стр. 150.

све до градског кеја. Првобитно, њу су чиниле бројне кафане, занатске и трговачке радње. Трг је представљао привредно средиште вароши и играо је значајну улогу у економском развоју тадашњег Краљева. На њему се налазила велика пијаца и општинска вага.

Замах развоју привреде најпре су дали трговина, занатство и мануфактура. Првобитни чаршијски објекти били су изграђени од слабог материјала. Међутим, услед појачане трговачке активности и развоја мануфактурне производње издваја се богатији слој становништва, који располаже знатним капиталом. То је за последицу имало подизање репрезентативних објеката од бољег грађевинског материјала. Најчешће су то били приземни, једносратни и двосратни објекти, привредне и породичне стамбене зграде, док се у залеђу пружало двориште домаћина. У приземљу су биле смештене радње, а власник је с породицом живео на спрату. Ови објекти датирају из периода с краја XIX века па све до почетка Другог светског рата.

Док је Пљакин шанац постојао још у време Првог српског устанка, Стара чаршија је настала између делова три важне саобраћајнице: Студеничког друма (данас Карађорђева улица), старог пута за Чачак (данашња Улица Танаска Рајића) и пута за Брусницу (Улица Војводе Степе).⁴⁰ У њој је, по казивању Јоакима Вујића, 1826. године било 116 домова.⁴¹

40 Драган Драшковић, „Из историје урбаног развоја Краљево“, Каталог изложбе Рудо Поље-Карановац-Краљево: 1476-1915, Народни музеј, Краљево, 1997, без нумерисаних страна.

41 Исто, без нумерисаних страна.

Да би повезао ова два просторно удаљена насеља, кнез Милош доноси одлуку да између њих формира административни центар и изгради православну цркву. У летопису цркве је записано да је кнез Милош Обреновић у горњем делу вароши званом Стара чаршија, на месту данашње порте, примио Турке који су се предали и положили оружје. Такође се наводи да је кнез Милош на месту где је ноћио уснио да постоји црква, у којој се молио Богу да му помогне да победи Турке.⁴²

Неколико година након изградње храма, старешина Пожешке нахије, кнез Василије – Васа Поповић, маја 1830. године од кнеза Милоша затражио је дозволу да отпочне градњу куће. Радови на конаку започели су у лето 1830. и трајали су све до октобра 1831. године. Како је син пожешког кнеза 1856. године продао конак, намена овог објекта је промењена. Конак постаје владичански двор и седиште Жичке епархије. У њој су до 1886. године столовали епископи, почевши од епископа Јоаникија Нешковића.⁴³ У близини цркве и конака на источној страни чаршије, Петар Лазаревић Цукић је подигао кућу, која је након његовог постављења за среског капетана и смештања канцеларије у њој прозвана среском кућом. Међу јавним зградама на данашњем Тргу Светог Саве најзначајније су Зграда окружне надлежности, саграђена 1853. године, и зграда гимназије, која је подигнута 1873. године. Док је у првој Виши суд, у другој се данас налази Народни музеј.

Иако изабране од стране народа, општинске власти нису имале независност од централних органа. Док закон није задирао у традиционални

42 Марија Богдановић, Сузана Новчић, „Храм силаска Светог Духа у Краљеви“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 296.

43 Радивоје Бојовић, „Господар Василиј конак у Краљеви“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 327.

начин народног избора кметова, ни за време кнеза Михаила кметови нису били зависни од народа који их је бирао, већ од државних власти. „У таквом бирократском централистичком добу као што је било Михаилово, изгледало је апсурдно да један кмет, који је у свом селу једина власт, буде независан од владе: он је морао доћи према њој у исту потчињеност у којој су се налазили и други органи власти. Народу се, наравно, није смело одузети његово давнашње право избора кметова; али народни збор није више сам собом могао дати кметовску власт; тражила се још и потврда државне власти, – и што је главно, ступивши једном на своје звање, кмет више није зависио од народа, него само од државне власти, која је једина имала право да га смени.“⁴⁴

Напредњачким законом о општинама из 1884. године регулисано је оснивање великих општина од најмање 500 пореских глава. „Ако су пре напредњаци претеривали с великом општином, сада је народ претеривао с малом. Свако је село хтело бити општина за себе. Како ће тако мајушне општине подносити трошкове општинске администрације, и како ће среска власт држати надзор над тако великим бројем малих општина, о томе се није бринуло.“⁴⁵ Ипак, радикалска власт је прихватила средње решење, према ком су општине имале 200 пореских глава, „са додатком да у врлетним местима може бити општина и испод 200 пореских глава“.⁴⁶

Према радикалском Закону о општинама из 1889. године, општинска самоуправа се састојала у вршењу локалне управне власти, а нарочита пажња је била посвећена обезбеђивању слободних локалних избора. Насупрот Закону о општинама од 1889. године, његове измене и допуне из

44 Слободан Јовановић, Друга влада Милоша и Михаила, Геца Кон, Београд, 1935, стр. 204.

45 Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига прва, Геца Кон, Београд, 1934, стр. 24.

46 Исто.

1898. предвиделе су постављење уместо избора председника општина. Док су се по варошима постављали указом, по селима се на власт долазило претписом министра унутрашњих дела.⁴⁷

Расправа између заступника великих и малих општина настављена је и приликом усвајања новог Закона о општинама из 1902. године. „Влада је предлагала за сваку општину најмање 500 пунолетних грађана, скупштински одбор спустио је тај број на 300, а Скупштина на 200.“⁴⁸ Осим у питању цензуса који је остао 15 динара, општинска самоуправа је значајно проширена.

Лист Самоуправа је 1881. године објавио да је у Карановцу писмено било 30 на 100 становника. Истовремено, у Београду је писмено било 79%, у Милановцу 44, а у Крагујевцу и Великом Градишту по 40 на 100 становника. Тако је у варошима и варошицама у просеку било писмено 28 од 100 становника, али ако се укључи и сеоско становништво, писмено је било свега 6% становника тадашње Србије.⁴⁹ За разлику од чиновника, трговаца и занатлија који су живели у варошима и варошицама деветнаестовековне Србије, сеоско становништво је било знатно мање образовано и бавило се претежно пољопривредом. „На основу тога што власт треба вршити у корист народа, закључивало се, да државна управа мора првенствено водити рачуна о интересима сељака, који чине велику већину народа, а не о интересима чиновника и трговаца, који су се издвојили у вароши као незнатна мањина.“ Зато су задаци локалне власти били да ради на материјалном благостању и подизању „културнога нивоа сељачке масе“, да се средњошколски планови прилагоде „према потребама земљорадника

47 Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига друга, Геца Кон, Београд, 1935, стр. 271.

48 Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига трећа, Геца Кон, Београд, 1936, стр. 155.

49 Славољуб Маржик, Карановац у српској штампи: 1868–1903, Народни музеј, Краљево, 2015, стр. 10.

и занатлија“, „да треба упростити централну управу, са којом сељачка маса нема, а разгранати локалну управу, са којом сељачка маса има непосреднога додира“.⁵⁰

Вароши у Србији се у XIX веку деле на основне и развијене. Међу основним варошима постојале су две групе. У првој групи су били Доњи Милановац, Лешница, Краљево, Рашка, Горњи Милановац, Бајина Башта, као вароши које су настале на потпуно слободном земљишту. Оне су плански осниване као нове урбанистичке целине, при чему су основе нових вароши планске композиције веће или мање вредности.

Лазар Зубан и Петар Лазаревић Цукић су носиоци развоја и претварања вароши на реци Ибар у развијен град. Као обележја краљевачке чаршије, због својих историјских, уметничких и архитектонских вредности, истичу се Задужбина, хотел Париз, куће породица Кнежевић, Димитријевић, Крстић, кућа Писковића, Ватрогасни дом, Вински подрум и кућа Боже Марковића, хотел *Југославија*, гостионица *Цар Душан*, гостионица *Лондон* и Споменик српским див-јунацима погинулим у балканским и Првом светском рату. Изградња споменика посвећеног ратницима страдалим у ратовима од 1912. до 1918. започела је 1931–1932. године, а радови су окончани 1934. и та година је уклесана на његовом постаменту. Изградњу споменика започели су Пододбор Удружења резервних официра и ратника (његов председник је био Стаменко Јоксимовић, а почасни председник Милан Радосављевић) и Одбор за подизање споменика изгинулим у Краљеву, кога су чинили Милан Радосављевић, председник Више управе, и трговци Воја Радосављевић, Алексије Јелисијевић, Петар Буњак и Светислав Бугарчић. Аутор споменика је руски архитекта и вајар Роман

50 Слободан Јовановић, Влада Милана Обреновића, књига прва, Геца Кон, Београд, 1934, стр. 475–476.

Верховски, а радове на споменику је извео вајар Живојин Лукић. Фигура ратника изливена је у ливници *Јеремит* у Београду. Међутим, споменик је 1960. измештен на Војно гробље у Краљеву, да би се на своју првобитну локацију, градски трг, вратио 13. октобра 1982. године.⁵¹

Неопходно је истаћи да је трг на коме се налази споменик од свог формирања често мењао име. Најпре је носио име Трг краља Александра, да би након Мајског преврата 1903. означаван само као Пијаца. У време Првог светског рата, када је Краљево било окупирано од стране аустроугарске војске, назив је промењен у Franz Joseph Platz, а између два светска рата трг је био познат као Престолонаследников и Трг краља Александра I. Смена власти након Другог светског рата подразумевала је и преименовање трга у Трг Маршала Тита, да би 1992. назив био промењен у Трг српских ратника.⁵²

Након Првог светског рата, Краљево доживљава привредни преображај. Дуж данашње Доситејеве улице формира се индустријска зона и оснивају се Фабрика авиона и Фабрика вагона, односно Железничка радионица, а подигнуте су и радничке колоније у којима су живели запослени у наведеним фабрикама. Тако поред Трга и Старе чаршије, Краљево тридесетих година XX века добија и трећу урбану зону, коју чине индустријски комплекси и стамбени блокови (Аероколонија).⁵³ Становници у овим новоизграђеним објектима су били углавном официри, чиновници упошљени

у индустријским објектима и, у мањој мери, индустријско радништво.⁵⁴

51 Драган Драшковић, „О изградњи Споменика српским ратницима у Краљеву“, *Наша прошлост*, број 9, 2008, стр. 221–238.

52 Док су неке улице у центру Краљева мењале имена, друге су сачувале првобитне називе. Тако се данашња Омладинска улица у прошлости звала Улица краља Милана, па краља Петра и, након тога, генерала Ранковића, а Улица Милоша Великог – Књаза Милоша Великог и Лењинова. Улице цара Лазара и цара Душана нису мењале називе, ако не рачунамо период у ком су данашње улице биле сокаци и сваки је имао редни број (Први сокак, Други сокак...).

53 Владан Виријевић, *нав. дело*, стр. 56.

54 Исто, стр. 57.

There were many agencies.

Kraljevo
Serbia.

Два века дотогава, а не градитељства, три обележја трајања вароши

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

Црква Свете Тројице

*„На камен темељац затегли сунчеве свитке,
с Млечног пута донели небеске белине,
житке! Гле, већ ниче црква Духа Пресветога
у сред Краљевског града бела, планина га
срцем вешто унедрила. А у краљевску цркву
Духа Пресветога уграђена је хајдучица,
босиок и дрен са пуно радости и мало људског
бола!“*

Трипо Спахић

Градња Цркве Свете Тројице у Краљеву почела је 1823. године, у време велике грађевинске делатности кнеза Милоша Обреновића. У црквеном летопису пише да је кнез Милош у Старој чаршији, на месту данашње порте, примио Турке који су се предали и положили оружје. Тај догађај помиње и Јоаким Вујић у Путешествију. Црква је посвећена „Силаску Светог духа на апостоле“, односно „Светој Педесетници“. У народу је овај сакрални објекат познатији као Црква Свете Тројице.

Слика број 11. Црква Свете Тројице у Краљеву – западни изглед.

Слика број 12. Црква Свете Тројице у Краљеву у пролеће – јужни изглед.

Слика број 13. Црква Свете Тројице у Краљеву у лето.

Слика број 14. Црква Свете Тројице у Краљеву у јесен.

Слика број 15. Црква Свете Тројице у Краљеву у доба Божића.

Слика број 16 А. Црква Свете Тројице у Краљеву.

*Слика број 17.
Црква Свете Тројице у Краљеву.*

*Слика број 18. Црква Свете Тројице у Краљеву.
Друштвене и политичке околности у Краљеву у XVIII и почетком XIX века,
које су претходиле подизању Цркве Свете Тројице*

Слика број 19. Црква Свете Троице у Краљеву – 1940. година.

Друштвене и политичке околности у Краљеву у XVIII и почетком XIX века које су претходиле подизању Цркве Свете Тројице

Услед честих ратова Аустрије и Турске територија Србије је била изложена пустошењима и пљачкањима, а становништво је неретко било приморано да се сели даље на север или да се склања у планинске и неприступачне крајеве. У ове напуштене плодне и богате области убрзо су се населили Арбанаси и муслимански живаљ из Новопазарског санџака и простора Македоније.

Све до Пожаревачког мира, 1718. године, Карановац је био незнатно и становницима малобројно насеље. Ипак, овим миром успостављена је граница између Аустрије и Турске, па се од тада Карановац развија као погранично насеље. Аустријски капетан Ебшелвиц исте године на географској карти означава Краљево као прибежиште Турака избеглих из Чачка, Крагујевца и других насеља која су након рата припала Аустрији. У то време Карановац је био типична оријентална паланка с колибама од дрвета, насељен искључиво муслиманским живљем, с нешто Цинцара, а понајмање Срба. У њему се налазила царинарница (ђумрук), а с још неколико суседних насеља сачињавао је мукаду. Мукада представља подручје потчињено султану, које он даје под закуп. Карановачка мукада се убрајала међу најуносније султанове поседе у Србији. Њено становништво се углавном бавило земљорадњом, а у мањој мери били су заступљени трговина и занатство.⁵⁵

Након новог аустријско-турског рата, који је трајао од 1788. до 1791. године, познатог у историји као „Кочина крајина“, и Свиштовског мира потписаног 1791. године, Аустријанци се

55 Архива Завода за заштиту споменика културе Краљево.

повлаче из Србије, а с њима, у страху од нове турске одмазде, и велики број Срба напушта своје домовне. Избеглице прелазе на територију Срема. Поред нове сеобе, Београдски пашалук је у лето 1792. задесила и куга, која је харала све до 1798. године.

У административном погледу, Карановац је припадао Пожешкој нахији Београдског пашалука. Крајем XIX века насеље је напредовало и по броју становника и по развоју. Тако је пред Први српски устанак у Карановцу било 700 кућа. По избијању устанка у њему се налазило преко 2.000 наоружаних Турака, који су пустошећи околину вршили свирепа зверства. Велики део турског становништва које је било насељено у крајевима захваћеним устанком, као и из целе Пожешке нахије, слегао се у Карановац, најбоље утврђени град у овом делу Србије. У јуну 1805. дошло је до боја на Карановцу, који се завршио потпуним тријумфом српских устаника. Турски зулумџари су зато били принуђени да напусте место и да се упуте делом у Нови Пазар, а делом и у Ниш. По заузимању Карановца, устаници су га спалили, а затим започели изградњу српског насеља које се налазило узводно уз Ибар (простор између садашње Пољопривредне школе и леве обале Ибра).

У другој половини 1805. године отпочело је подизање великог војног утврђења, које је могло да прими и до неколико стотина војника. Све до слома устанка, Карановац је био седиште Пожешке нахије и војни центар за неколико околних нахија. Варош се више не развија као „трговиште“, већ добија стратешку и војну улогу. Након повлачења

Турака, у Карановац се досељава српски живаљ из ближе и даље околине, као и с простора Старог Влаха, Старе Србије, Македоније и Црне Горе.

По слому Првог српског устанка, Карановац поново потпада под власт Турака и тако је све до 1815. године, када се турски војни гарнизон од око 300 војника предао вођи Другог српског устанка, кнезу Милошу Обреновићу. Након Другог српског устанка отпочело је ново раздобље у историји Карановца. Место се привредно развија, увећава се број становника, а и просторно се шири. Од типичне оријенталне касабе, Карановац полако прераста у варошицу по европским узорима, која је добила низ административно-управних, привредних, верских и просветно-културних институција. У првој половини XIX века у бројним актима и књигама назива се различитим именима – касаба, варошица, варош.

Слика број 19 А. Црква Свете Тројице у Краљеву – 1970. година.

*Слика број 19 Б. Црква Свете Тројице у Краљеву, унутрашњост, архијерејски и владарски трон – 1970. година.
Подизање Цркве Свете Тројице*

Подизање Цркве Свете Тројице

Период српске револуције (1804–1830) донео је велика страдања народа и разарања имовине. Нису поштеђени ни манастири и цркве, међу којима су били и малобројни храмови изграђени или обновљени у кратком времену мира између Првог и Другог српског устанка. Одмах након Другог српског устанка, 1815. године, прво скромно и уз врло мала средства, почињу да се обнављају и подижу мање црквене грађевине.

Кнез Милош Обреновић је увидео изузетно тешку ситуацију у црквено-културном животу Србије, па је, настојећи да то стање поправи, почео да подиже и обнавља цркве и манастире. Краљевачка Црква Свете Тројице је један од првих подухвата кнеза Милоша у верској обнови Србије. Градња цркве у тадашњем Карановцу може се посматрати као интегрални део политичке и верске историје модерне српске државе чији је носилац кнез Милош Обреновић. Милош је у њој градио свој ауторитет у односу на турску власт, као и на сам народ. Градња цркве може се посматрати и као настојање кнеза Милоша да буде трајно меморисан у колективној свести нације. Такође, грађење цркава и обнављање манастира имало је кључну улогу у дефинисању Милоша као хришћанског владара.

Грађење цркве је започето 13. јула 1823. године (по старом календару), о чему је кнез Пожешке нахије Василије Поповић писмом обавестио кнеза Милоша:

„Не пропуштам јавити да смо од вас овде здраво дошли и саставши се са кнезовима и кметовима имали смо шест свештеника с којима смо по милости Божијој и заповести вашој за карановачку Цркву у сриједу темељ поставили и

на основанију молитву чинили и у вашем здрављу за курбан овнове поклати.“⁵⁶

Градња цркве је завршена 14. августа 1824. године (по старом календару).⁵⁷ Док је кнез Милош подигао олтар и средњи део, припрата и задњи део цркве су изграђени 1839. године. Исте године започета је градња звоника, који је завршен 1844. године.⁵⁸ Године 1894. обављена је велика оправка цркве, а последњи значајнији радови на Цркви Свете Тројице у Краљеву извршени су у периоду од 1945. до 1952. године.⁵⁹

Приликом одабира места где ће црква бити подигнута од значаја су били простори на којима су се одиграле значајније битке из Првог и Другог српског устанка. Тако и Црква Свете Тројице на одређени начин представља споменик Милошевим ратним победама, с обзиром на то да је недалеко од овог места, према сведочењу Јоакима Вујића, био „један знаменити шанац“.⁶⁰ И у црквеном летопису пише да је кнез Милош у Старој чаршији, на месту данашње порте, примио Турке који су се предали и ту положили своје оружје.

56

Драган Драшковић, Каталог изложбе Рудо Поље-Карановац-Краљево: 1476–1915, Народни музеј, Краљево, 1997, без нумерисаних страна. Данило Вуловић (прир.), Нахија пожешка: 1815–1839, Државна архива Н.Р. Србије, Београд, 1953, стр. 55.

57 Драган Драшковић, Каталог изложбе Рудо Поље-Карановац-Краљево: 1476–1915, Народни музеј, Краљево, 1997, без нумерисаних страна.

58 Катарина Грујовић Брковић, Марија Алексић Чеврљаковић, Поглед кроз наслеђе: 1965–2015, Завод за заштиту споменика културе, Краљево, 2016, стр. 42. Марија Богдановић, Сузана Новчић, нав. дело, стр. 298–299.

59 Марија Богдановић, Сузана Новчић, нав. дело, стр. 299.
60 Ненад Макуљевић, „Црква у Карановцу – задужбина кнеза Милоша Обреновића“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 287.

Сам Јоаким Вујић о цркви пише: „Него сутрадан, то јест 21. септ., почнем примјеченија достојна осматривати и убо најперво отидем к новој цркви, која лежи изван вароши к восточној страни и јест префрасно от тврдог камена созидана. Њен основатељ јест Језо Књажеско Сијатељство, Г. Милош, који је њу дао сопственим његовим иждивенијем создати и украсити, а храм цркве јест Сошествије Свјатаго Духа. Близу ове нове цркве находи се и једна школа, која содержи 30 ученика с учитељем“.⁶¹

Ова црква је зидана каменом и представљала је једну од репрезентативних сакралних грађевина у тадашњој Србији. Како је камен био скуп материјал, већина цркава тог времена се још увек градила од дрвета. У исто време црква је била и прва грађевина у Краљеву сазидана од тврдог материјала. Према Летопису цркве, на њеном месту је постојала старија црква брвнара, али археолошка истраживања нису доказала њено постојање. За изградњу цркве Милош Обреновић је приложио 7.700 гроша, а камен је допремљен из околних места, Сирче и Вољавче.

И господар Јован Обреновић је био ктитор Цркве Свете Тројице. У писму кнезу Васи Поповићу, јула 1827. године, господар Јован пише о погодби с „молерима“, који је требало да изведе радове на „цркви карановачкој“: „Ја сам погодио био и платио 1950 гроша. Ви сте само 50. – дали више, но није скупо ни то, јербо је црква она већа, зато велим јевтино је. Ја ћу по налогу њиова књажеског сијатељства поћи у понедеоник у Крагујевац, но непропустите ми јавити, када ће те ви. Пошљи те ми налбанту тамошњог да овамо дође, да ми коње за пута поткива.“⁶²

Радове на цркви надзирао је свештеник Георгије Николић, а главни мајстор је био Јања Михајловић. Улогу другог мајстора обављао је Никола Ђорђевић, а претпоставља се да су обојица били из околине Охрида. Јања

Михајловић је био цењен градитељ, познат још и као Јања Мали, Јања Цинцарин или Јања Гагрица. Познато је да је тридесетих година XIX века имао своју зидарску тајфу од тридесеторо људи, од чега осамнаест мајстора, две калфе и три чирака.⁶³ Јања Михајловић и Никола Ђорђевић се као мајстори први пут појављују у Србији за време изградње цркве у Карановцу. У време владавине кнеза Милоша радили су и на цркви у Рибнику, манастиру Рукомији, конаку у Рачи, конаку кнегиње Милице и Милошевом конаку на Топчидеру.

О значају храма у Карановцу говори и то што се налазио међу првим храмовима у Србији за који су наручена црквена звона. Звона за Цркву Свете Тројице су била од 12 центи и коштала су 4.200 гроша, тако да су се по цени убрајала у најскупља наручена звона. Скупља од њих била су само звона за Саборну цркву у Београду.⁶⁴ Док је кнез Милош приложио два звона, треће је подарио кнез Александар Карађорђевић. Међутим, за време Великог рата звона су скинули и однели аустроугарски окупатори. Након тога Црква је 1920. године од државе добила два звона из ратног плена који је враћен из Мађарске, а једно звоно је дар Татије Савић, супруге краљевачког трговца Анђелка Савића. Анђелко Савић „и супруга му Татија“ остали су упамћени као добротвори, који су тестаментом завештали да сав приход остварен од издавања њиховог хотела Задужбина припадне сиротој деци и изнемоглим старцима и старицама.

Црква је до 1882. године била познатија у народу као Карановачка црква, а од те године долази до промене назива града па се црква назива Краљевском црквом.

⁶³ Ана Костић, „Сакрално градитељство и градитељи цркава у Кнежевини Србији у време прве владе кнеза Милоша Обреновића: (1815–1839)“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, број 49, 2021, стр. 108.

⁶⁴ Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842. Књ. 3, Судски приходи и државни расходи до 1835, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1899, стр. 566.

⁶¹ Јоаким Вујић, *нав. дело*, стр. 179–180.

⁶² Бранко Перуничкић, *нав. дело*, стр. 26.

Архитектура цркве

Првобитни изглед Цркве Свете Тројице није у потпуности познат. Зна се сигурно да је то била једнобродна грађевина без звоника, али и да није имала садашњу величину. Црква је била прекривена ћерамидом, што је услед обилних атмосферских падавина доводило до оштећења у унутрашњости, тако да је опадао малтер. Црквена управа је из тог разлога 1896. године донела одлуку да се црква прекрије поцинкованим лимом. Услед јаке временске непогоде у време Великог рата дошло је до оштећења крова, при чему је олуја оборила део кровног покривача с цркве, који су окупаторске власти однеле.

Црква Свете Тројице је једнобродна грађевина, која се на источној страни завршава полукружном апсидом исте висине као и главни брод. Бочне певнице су, такође, полукружне и истоветне висине с главним бродом цркве, па је тлоцрт храма због тога триконхосан. Црква има двоводан лимени кров благог нагиба, док је унутрашњост главног брода покривена полуоблим сводом ојачаним полукружним луковима. Они належу на пиластре, који на тај начин тежину лукова преносе до земље. По четири висока и у духу класицизма изведена прозора налазе се на свакој од бочних страна цркве, од којих се по један налази на певничким трансептима, док је по један на свакој страни ближе улазу у храм зазидан и има функцију спитафа. На апсиди цркве налази се још један прозор истоветне обраде, а њих укупно седам на целом храму су разлог раскошног осветљења унутрашњости Цркве.⁶⁵

Фасада има елементе барокне и класицистичке архитектуре. На самој фасади Цркве Свете

Тројице истиче се кордон венац испод низа аркада, које представљају реминисценцу Рашке школе, односно типично романичко декоративно решење. Према летопису цркве, градња звоника започета је 1839. године, али је услед недостатка финансијских средстава завршена пет година касније. Звоник одликује за тај период карактеристична класицистичка обрада на свакој од страна, која представља декоративно решење идентично прозорима, само на већој скали. Састоји се од лучних прозора оивичених пиластрима с капителима, који придржавају троугаони тимпанон. Западна фасада цркве одудара од остатка грађевине лепо обликованим и у тесаном камену изведеним ризалитом, који има ширину звоника и висином допире до кровног венца на којем се звоник и заснива.⁶⁶ На њему се налази скоро проширени главни улаз у цркву, а изнад њега лунета с мозаиком Свете Тројице. Високи звоник с капом, розетом, грбом и барокним волутама завршава раскошну западну фасаду.⁶⁷

65 Архивска документација Завода за заштиту споменика културе Краљево.

66 Исто.

67 Исто.

Поздрав елима

ИЗГЛЕД

Група
Хвала
Не крик
Издање Моше Коша, Београд

Слика број 20. Једна од најстаријих панорама Краљева с Ратарског имања, на којој се види Црква Свете Тројице (почетак XX века).

КРАЉЕВО.

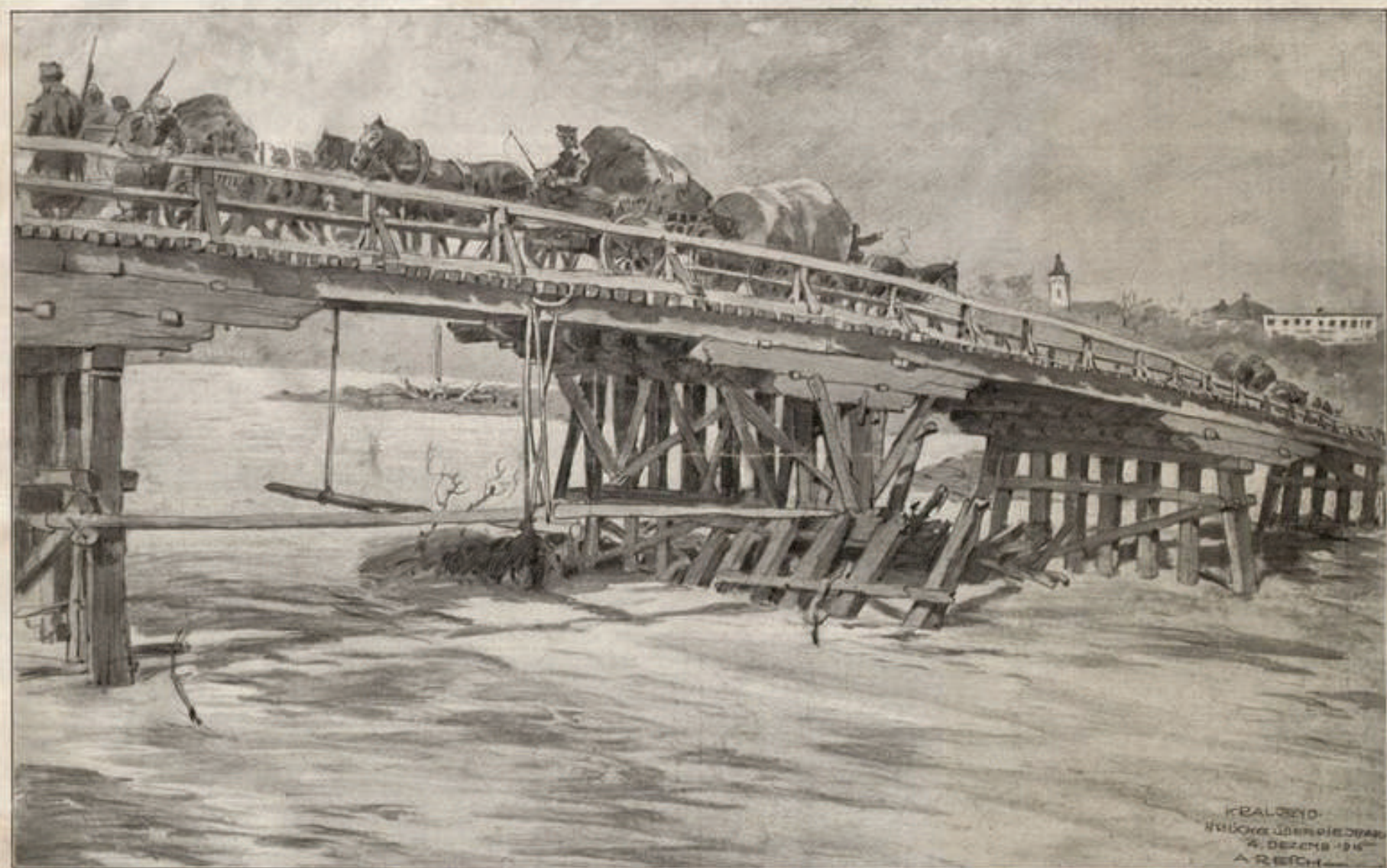
и северо
и северо, Дав са м и вама
и мимма - Све Тројице
и ове м саду мз дид Кефе

Слика број 21. Панорама Краљева с Ратарског имања, на којој се види Црква Свете Тројице (почетак XX века).

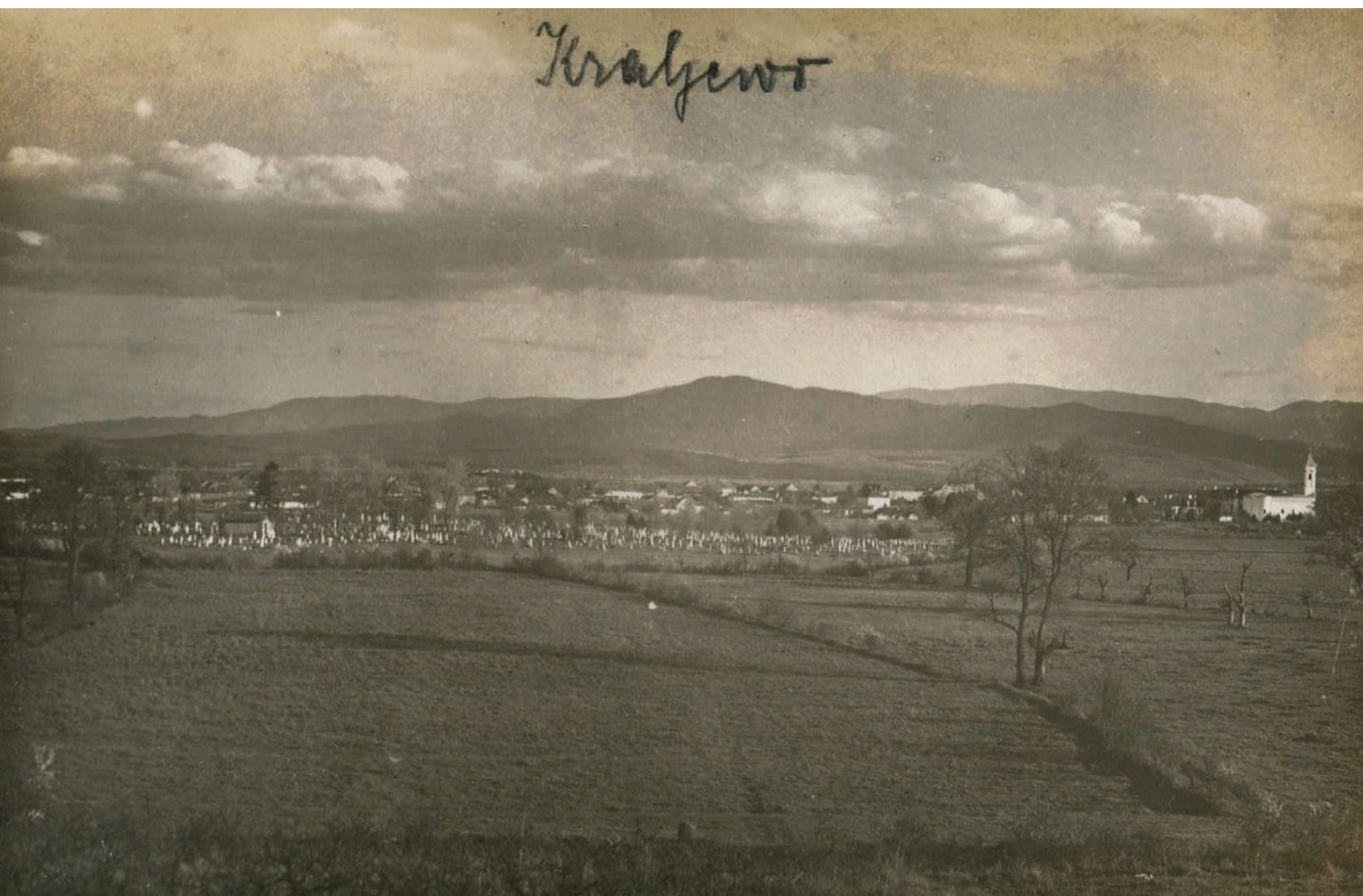

*Слика број 22. Дефиле Другог коњичког пука кроз Краљево почетком XX века.
У позадини се налази звоник Цркве Свете Тројице.*

Aus der Zeit des deutschen Vormarsches in Serbien: Brücke über die Ibar in Aradjewo. Noch einer Zeichnung für die Leipziger „Illustrirte Zeitung“ von dem Kriegsteilnehmer Albert Reich.

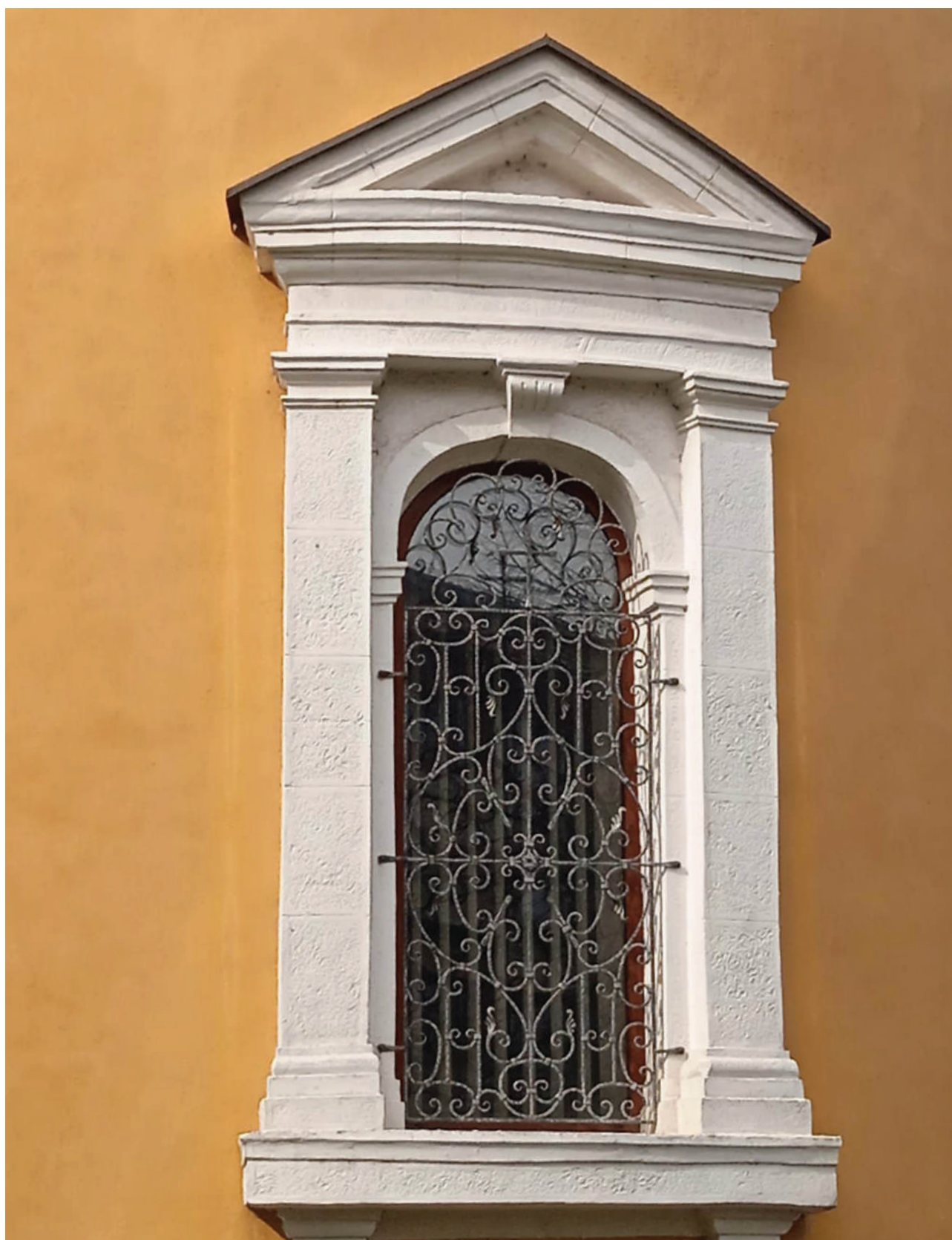
Слика број 23. Графика у аустријским новинама из 1916. године, дрвени мост на Ибри с окупационим војницима. У позадини се налази звоник Цркве Свете Тројице.

Слика број 24. Панорама града с Црквом Свете Тројице почетком XX века.

Слика број 25. Источна страна Цркве Свете Тројице, полукружна апсида.

Слика број 26. Прозор на олтарској апсиди у духу класицизма.

Слика број 27. Грб династије Обреновић, западна страна изнад мозаика Свете Тројице и улазних врата. Постављањем грба на цркву у Карановцу она добија наглашено владарско и династичко обележје. Потврђивањем наследне кнежевске титуле 1830. године кнез Милош је уврштен у редове европске аристократије, која је и у Европи и у Османском царству представљала доминантну политичку силу.

Слика број 28. Изглед прозора на Цркви Свете Тројице, рађених у духу класицизма. Укупно их има седам, по три с бочних страна и један на олтарској апсиди.

Слика број 29. Изглед зазиданих прозора који имају функцију епитафа. По један овакав прозор налази се с обе бочне стране, близу улаза у храм.

Слика број 30. Кордон венац испод низа аркада, које представљају реминисценцу Рашке школе.

Слика број 31. Деталј декоративне пластике, који се налази с обе бочне стране окренуте ка западу.

Слика број 32. Изглед.

Слика број 33. Предња страна звоника. Одликују га лучни прозори, оивичени пиластрима с капителима који придржавају троугаони тимпанон.

Слика број 34. Изглед звоника цркве. Дечије хранилиште у порти цркве Св. Тројице

Дечије хранилиште у порти цркве Св. Тројице

Тридесетих година двадесетог века, од прилога грађана Краљева и са благословом владике

Николаја, изграђено је у црквеној порти дечије хранилиште. Било је намењено потребама огромног броја сирочади и сиромашне деце. Том приликом је сам владика Николај дао прилог од 100 динара тадашњих.

Иницијативу за изградњу хранилишта покренуле су супруге краљевачких трговаца и занатлија. У овој згради се до 1958. године налазио и градски одбор Црвеног крста. Зграда је била основе у облику слова Е, са полукружним средишњим делом. Срушена је 1972. и на њеном месту је подигнута школа *IV краљевачки батаљон*.

Слика број 34 А. Изградња дечијег хранилишта у порти цркве.
Иконостас Цркве Свете Тројице у Краљеву

Иконостас Цркве Свете Тројице у Краљеву

Један од најважнијих и најпрепознатљивијих елемената Православне цркве је икона – прозор у духовни свет који верницима омогућава да се боље усредсреде на молитву док се обраћају Богу. У храму су иконе спојене у посебну целину, иконостас. Први помен храмова посебно подигнутих за богослужење и олтарских баријера или парапета, који одвајају најсветији део храма од његовог главног простора, датира из IV века.

У Цркви Свете Тројице у Краљеву је око 1827. године постављен једноставан иконостас. Овај иконостас је имао само четири престоње иконе:

- Господа Исуса Христа
- Пресвете Дјеве Марије
- Светог Јована Крститеља
- Светог Николаја Мириклијског.⁶⁸

У ризници цркве данас се чувају само старе царске двери, за које се претпоставља да су управо с овог првобитног иконостаса.⁶⁹ Ове двери су правоугаоног облика и полукружног завршетка с зупчастим орнаментом. Њихове димензије иду у прилог претпоставци да су се налазиле на првобитном иконостасу. На дверима је представљен уобичајен приказ сцене Благовести – Пресвета Богородица с леве стране и арханђел Гаврило с десне. Изнад њих су насликани цареви Соломон и његов син Давид.

Овај првобитни иконостас је замењен новим и раскошнијим, а стари је премештен у

68 Марија Богдановић, Сузана Новчић, нав. дело, *стр.* 300.

69

Душко Јовановић, Марина Лукић Цветић, „Царске двери из ризнице Цркве Свете Тројице у Краљеву“, Гласник друштва конзерватора Србије, број 34, 2010, стр. 167.

цркву у селу Сирча код Краљева. Одатле му се губи сваки траг.⁷⁰ Садашњи иконостас датира из 1873. године и рад је Николе Марковића, који је био члан Српског ученог друштва. Овај иконостас припада скупу високих преграда. По хоризонтали, иконе су распоређене у три реда, док је по вертикали подела изведена помоћу стубова, а међупростор је испуњен изузетном барокном флоралном резбаријом. Кордонски венци раздвајају зоне, а стубови се налазе на високим постаментима класичног облика и обавијени су маслиновим и храстовим лишћем. На иконостасу доминирају резбе флоралних мотива, винове лозе, маслинових гранчица с ружама, храстових гранчица с златкастим жировима и класјима жита. Маслинове и храстове гранчице нису случајан избор за украшавање иконостаса, оне су персонификација Милошеве владавине. На врху је приказана сцена с Голготе, Крст с распећем Христовим, док је с једне стране распећа медаљон у ком је представљена Богородица, а с друге медаљон с ликом Светог Јована Богослова. На завршном делу је још шест медаљона, по три с обе стране. Истом аутору се приписују владарски и архијерејски трон, певнице, седишта и галерија.⁷¹

Краљевачки иконостас је типско дело, али новину представљају медаљони изнад бочних двери с представама два српска краља. Иконостас сачињавају престоње иконе: Богородица с Христом у наручју и Господ Исус Христос. На дверима проскомидије приказана је Света Педесетница, односно Силазак Светог духа на апостоле, а

70 Марија Богдановић, Сузана Новчић, нав. дело, стр. 300.

71 Архивска документација Завода за заштиту споменика културе Краљево.

на дверима ђаконикона налази се Свети Јован Претеча. Царске двери чине стандардни приказ Благовести, док се изнад њих налази Тајна вечера. Над дверима проскомидије је цар Урош, а изнад ђаконикона је видљив лик српског владара за ког нема натписа кога представља. На парапетима испод престоних икона представљени су сусрет Марије и Јелисавете и Христос и Самарјанка на кладенцу.⁷²

У реду великих празника централно место заузима представа Свете Тројице који Богородици стављају круну на главу. Северно су Васкрсење и Рођење Христово, док су јужно Преображење и Вознесење. На средини завршног дела је представљено Распеће Христово, смештено на плавој кугли која симболизује земљу, док је испод на лучном постаменту приказано Сведиђе Око Божије. Са стране су Богородица и Свети Јован Богослов и медаљони с фигурама пророка и апостола.⁷³

Слика број 35. Иконостас Цркве Свете Тројице у Краљеву.
Општи изглед.

72 Исто.

73 Исто.

Слика број 36. Престона икона Богородице с Христом. Мајка Божија је представљена у стојећем ставу, а испод њених стопала су облаци. У десној руци држи крин, а у левој придржава малог Христа, који држи свитак и грли Богородицу.

Слика број 36 А. Положај престоне иконе на иконостасу.

Слика број 37. Господ Исус Христос на престоној икони, стоји на облацима. У левој руци држи јеванђеље, док десном руком благосиља.

Слика број 37 А. Положај престоног иконе на иконостасу.

Слика број 38. Благовести на царским дверима. Приказана је класична шема, лево је представљен арханђел Гаврило, фронтално с уздигнутом левом руком, док у десној држи крин. Десно, Богородица је приказана у молитвеном ставу и обасјана снопом светлости из којег излеће бели голуб, симбол Светог духа.

Слика број 38 А. Деталъ царских двери, иконостаса.

Слика број 38 Б. Крст - детаљ царских двери, иконостаса.

Слика број 38 В. Положај царских двери на иконостасу.

Слика број 39. Двери проскомидије. Силазак Светог духа на апостоле. Догађај се одиграва у Јерусалиму, у соби једног од апостола. У самом врху је голуб окружен светлошћу, што симболише Духа светог. Централно место заузима Богородица окружена апостолима, док су им изнад глава огњени језици.

Слика број 40. Двери ђаконихона. Свети Јован Претеча који стоји на обалама реке Јордан, с планинским пејзажом у позадини. Одевен је у хаљину од камиље длаке, десном руком благосиља, док у левој држи крстолики штап, који је обавијен белом траком на којој је исписано „покајте се“.

Слика број 41. Свети цар Урош представљен је у медаљону. Приказан је с царском круном на глави, огрнут црвеном порфиром и обучен у златни дивитисион. У позадини доминира брдско-планински предео

Слика број 42. Један од српских краљева, нема натписа на основу којег би се могао утврдити идентитет представљеног владара.

Слика број 43. Изнад царских двери је Тајна вечера. Фигуре апостола су распоређене око полуокруглог стола и обрађене су с портретским карактеристикама. Христос је нагнут на десну страну, а апостол Јован му се наслања на раме. Јуда је устао и кренуо од Христа. У овој композицији Христов нимб је приказан као извор светлости. Ова композиција је истоветна приказу Тајне вечере у цркви Светих Петра и Павла на Топчидеру.

Слика број 44. Испод престоне иконе Богородице с Христом налази се представа сусрета Марије и Јелисавете, која се одиграва на степеништу Захаријине куће. Богородица ступа на степеник и грли Јелисавету. Обе изражавају радост сазнања њихове бременитости.

Слика број 45. Изглед.

Слика број 46. Представа Христа и Самарјанке, испод престоне иконе Христа. Сместена је у пејзаж с брдима и оскудним растињем. Христос седи поред бунара, леву руку је положио на крило, док десну пружа ка Самарјанки.

Слика број 47. Изглед.

Слика број 48 А. Положај композиције Света Тројица крунишу Богородицу на иконостасу.

Слика број 48. Композиција Света Троица крунишу Богородицу. Бог Отац и Бог Син седе на облацима и заједно држе круну изнад главе Богородице. Бог Отац је приказан као старац седе косе и браде, огрнут тамном драперијом, који у левој руци држи сфаирос и крст. Бог Син је приказан као младић, дуге косе и браде, обучен у црвени хитон и плави химатон, а у левој руци држи крст. Изнад њих је представљен Свети дух у виду голуба. Богородица је приказана у молитвеном ставу склопљених руку, како стоји на облацима. Њој прилазе два анђела у дугим белим хаљинама. Један јој пружа крин као симбол чедности, а други црвени мафорион. Ова тема се приказује на иконостасима од шездесетих година XVIII века. Н. Марковић ју је насликао у Ваљеву и у Светој Троици у Каблафу.

Слика број 49 А. Положај композиције Рођење Христово на иконостасу.

*Слика број 49. Рождество Христово.
Централна фигура на композицији је беба Исус
у повојима, поред којег у молитвеном ставу
клечи Богородица, а изнад њега стоји праведни
Јосиф с раширеним рукама. Изнад њих су на
облацима приказани анђели који објављују
радосну вест о рођењу Христовом.*

*Слика број 50 А. Положај композиције Васкрсење
Господа Исуса Христа на иконостасу.*

*Слика број 50. Васкрсење Господа Исуса Христа.
 Централна фигура је Христос на облаку, у
 победничком ставу изнад отвореног гроба.
 Спаситељ је омотан перизомом с црвеним
 залепршаним плаштом. У левој руци држи црвени
 победнички барјак са златним крстом, док је
 десна рука победоносно уздигнута. С леве стране се
 налази анђео који се с прекрштеним рукама клања
 васкрслому Господу.*

Слика број 51. Изгледи.

Слика број 52 А. Композиција Преображење Господа Исуса Христа – положај на иконостасу.

Слика број 52. Преображење Господа Исуса Христа. Централна фигура је преобразени Христос у белим хаљинама, иза којег нежно тиња светлост преобразеног.

Лево и десно од Христа приказани су Мојсије и Илија. Испод њих се налазе апостоли. Читав догађај се одвија на гори Тавор.

Слика број 53 А. Композиција Вазнесење Господње – положај на иконостасу.

*Слика број 53. Вазнесење Господње.
У доњем делу сцене приказана је Пресвета
Богородица окружена апостолима, док на
горњем делу доминира Христос који се
полако уздиже у облаке.*

Слика број 54. Изглед

Слика број 55. Сведиће око смештено изнад централне иконе Света Тројица крунишу Богородицу. Сведиће око резбарено је у троуглу из којег се радијално шире зраке светлости.

Слика број 56. Изгледи, ред главних празничних икона.

Слика број 57. На врху иконостаса је приказ сцене распећа Христовог. Сам крст, односно распеће, лоцирано је на небескоплавој кугли. Крст је украшен флорним мотивима винове лозе, ловора и класја. Са страна су смештени медаљони, на којима су приказани Богородица и Свети Јован Богослов.

Слика број 57 А. Детаљ сцене Распећа Христовог – крст на коме је приказ распетог Христа. На левом и десном краку је приказ затамњеног сунца и месеца, док је на горњем приказан таман облак. На сва три горња крака крста су лаворике, док су по ивицама по две тек расцветале руже. У пресеку кракова радијално избијају зраци светла. Доњи крак крста украшен је резбом класја и винове лозе.

Слика број 57 Б. Детаљ сцене Распећа Христовог. Медаљон – Пресвета Богородица у болу под крстом.

Слика број 57 В. Детаљ сцене Распећа Христовог. Медаљон – Свети Јован Богослов у болу под крстом.

Слика број 58. Поред сцене распећа у групи од по три медаљона са северне стране приказан је Мојсије, старозаветни пророк с таблицама Закона. Испод њега је представљен Свети пророк Исаија, са књигом у једној и тестером у другој руци. До њега је приказан Свети пророк Језекиљ, руку склопљених у ставу молитве, док се на земљи испред њега налазе окови.

Слика број 58 А. Детаљ – старозаветни пророк Мојсије.

Слика број 58 Б. Детал – старозаветни пророк Исаија.

Слика број 58 В. Детаљ – старозаветни пророк Језекиљ.

Слика број 59. Поред сцене распећа у групи од по три медаљона с јужне стране приказан је старозаветни пророк Аврам са жртвеним ножем у десној и свитком у левој руци, старозаветни пророк Илија с мачем у руци којим је усмртио жреце и старозаветни пророк Данило са пером у десној и свитком у левој руци.

Слика број 59 А. Детаљ - старозаветни пророк Аврам.

Слика број 59 Б. Детаљ - старозаветни пророк Илија.

Слика број 59В. Детал - старозаветни пророк Данило.

Слика број 60. Изглед.

Слика број 60 А. Детаљ иконостаса – стуб.

Слика број 60 В. Детаљ иконостаса – капител стуба.

Слика број 60 Г. Детаљ иконостаса – подножје стуба.

Слика број 60 Д. Деталъ иконостаса – пар полихромно обојених и позлаћених пламених завршних архитектонских елемената.

Слика број 60 Ђ. Деталъ иконостаса – гранчица Маслине.

*Слика број 60 Е. Детаљ иконостаса – комбинација
маслиновог и храстовог лишћа, са цветним мотивом у
средици. Маслинова и храстова гранчица су симбол краљевске
династије Обреновић.*

Слика број 60 Ж. Деталъ иконостаса.

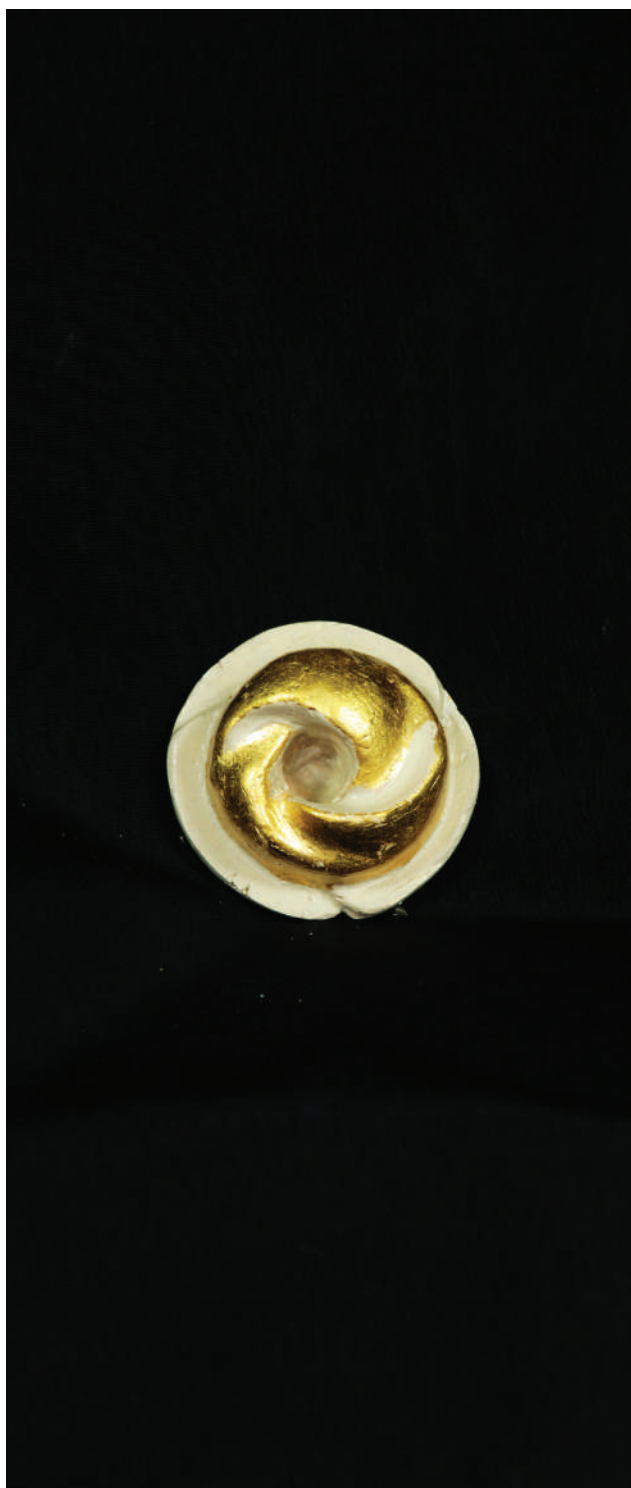
Слика број 60 З. Деталъ иконостаса.

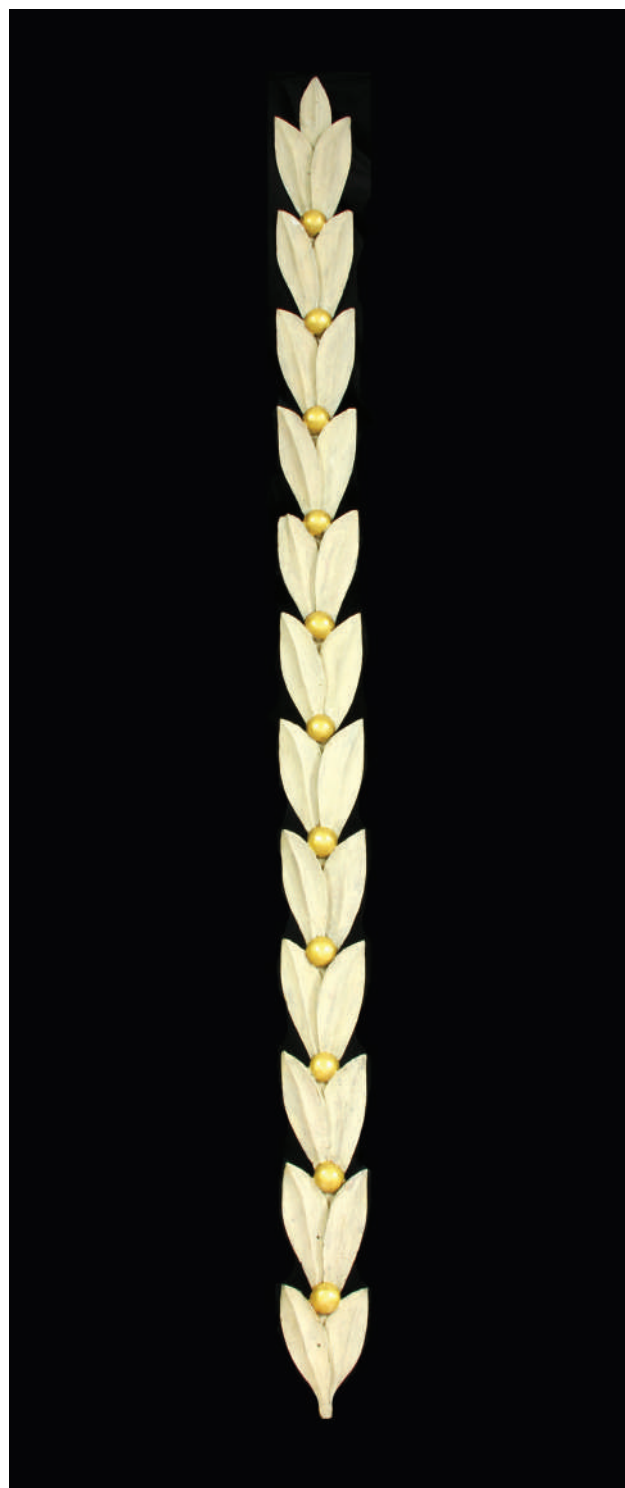
Слика број 60 И. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 Ј. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 К. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 Л. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 Љ. Детал иконостаса.

Слика број 60 М. Детал иконостаса.

Слика број 60 Њ. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 Н. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 О. Детаљ иконостаса.

Слика број 60 П. Детаљ иконостаса.

Слика број 61. У порти Цркве Свете Тројице у Краљеву налази се гроб Милића Радовића из Каоне, војводе Ужичке нахије. Према предању, њега је убио војвода из Мрсаћа, поп Никола Костић, по налогу кнеза Милоша Обреновића. Због тога је Црква Свете Тројице „црква покајница“, јер је саграђена по наређењу кнеза Милоша након овог убиства.

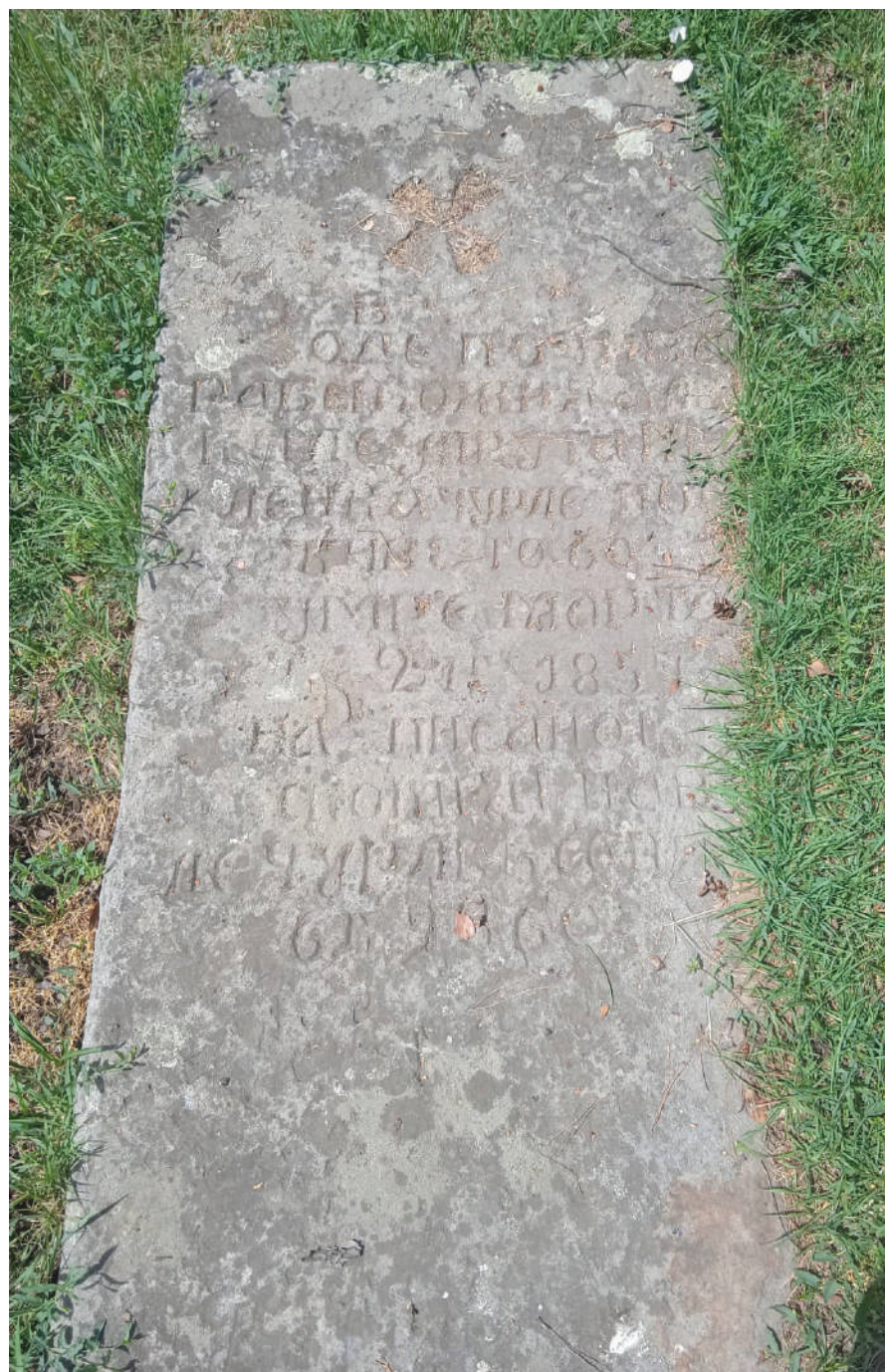
* Према доступним подацима, Милићево убијање организовали су и извршили поп Никола Костић из Мрсаћа и Михаило Ђорђевић из Самаила. Поп Никола је, у то време, био главни нахијски старешина, а Ђорђевић самаилски кнез. Обојица су били познати по безграничној послушности и оданости кнезу Милошу, али и по окрутности према народу. Сам кнез Милош, зидајући 1824. године данашњу цркву у Краљево, наредио је да се у њено окриље обухвати и Милићев гроб.

Слика број 62. Грбови у порти Цркве (XIX век).

Слика број 63. Гроб у порти Цркве (XIX век).

Слика број 64. Гроб у порти Цркве (XIX век).

Слика број 65. Гроб у порти Цркве (XIX век).

Слика број 66. Спомен-плоче породица ктитора и приложника цркве.
Никола Марковић, живописац и сликар

Никола Марковић, живописац и сликар

Никола Марковић је рођен 1845. у Пожаревцу. Николин отац, Милија Марковић, био је свештеник,⁷⁴ али је верску службу напустио да би се потпуно посветио сликарству. Поред Николе имао је још два сина, Радована и Јована. Док су Никола и Радован, бавећи се сликарством, наставили очевим стопама, Јован је постао трговац.

Никола Марковић је, према сопственом сведочењу, заједно с братом Радованом боравио у Италији, где су се упознали са најновијим техникама у сликарству. Ипак, овај део Николине прошлости остаје под велом неразјашњености, јер осим његових речи никаквих других доказа за ову тврдњу нема. Године 1862. Никола Марковић је почео да помаже првенствено своме оцу, али и Стеви Тодоровићу, на осликавањима у Вазнесењској и Топчидерској цркви. Већ тада се примећују стилске одреднице које ће касније карактерисати стил његовог иконописања. Одлике Николиног стила су чврстина цртежа, топли колорит, реалистичко схватање фигуре и материје. Марковић је на својим иконама истицао материјалност много више од других српских сликара и тако их приближава реалном животу, а прихвата и ликовне предлошке назаренских решења у црквеном сликарству илустроване Библије.

Никола Марковић је осликао многе иконостасе и појединачне радове по Србији, најпре с оцем Милијом и братом Радованом, а касније самостално. Самостално је насликао иконостасе у Аранђеловцу (1863), Манасији (1864), нешто касније у Кораћици и Чумићу, затим у Горњем Милановцу, Ваљеву, Лозници, Краљеву, Зајечару (1881) и Гроцкој (1885. године). Умро је 1889. године у Београду.⁷⁵

74 Павле Васић, „Сликарска породица Марковић“, Зборник радова Народног музеја у Чачку, број VII, Чачак, 1976, стр. 15.

75 Радиша Маринковић, Дејан Манделц, Црквена уметност на територији општине Младеновац од XV до XXI века, Каталог изложбе која је организована у оквиру пројекта „Сакрална архитектура и иконопис у XIX и XX веку на територији Градске општине Младеновац“, Музеј града Београда – Одељење Младеновац, 5–25. јул 2019. године.

Два јеванђеља из ризнице Цркве Свете Тројице

У ризници Цркве Свете Тројице у Краљеву чувају се два врло значајна јеванђеља. Док је једно дар кнеза Милоша Обреновића цркви, друго је поклон краљевачког механције Петра Протића.

Кнез Милош Обреновић је карановачку Цркву Свете Тројице богато даровао. Иконе и остале богослужбене предмете је даровао раније, а 1826. године је цркви подарио велико престоно богослужбено јеванђеље. Ово јеванђеље је штампано 1804. године у Москви, за време владавине руског цара Александра Павловича (1801–1825) и његове супруге царице Јелисавете Алексејевне. У Јеванђељу се помињу и императорова мајка, царица Марија Фјодоровна, и царев млађи брат, кнез Константин Павлович.

Посвета кнеза Милоша Обреновића записана је при дну друге и треће стране Јеванђеља на црквенословенском језику и преведена гласи:

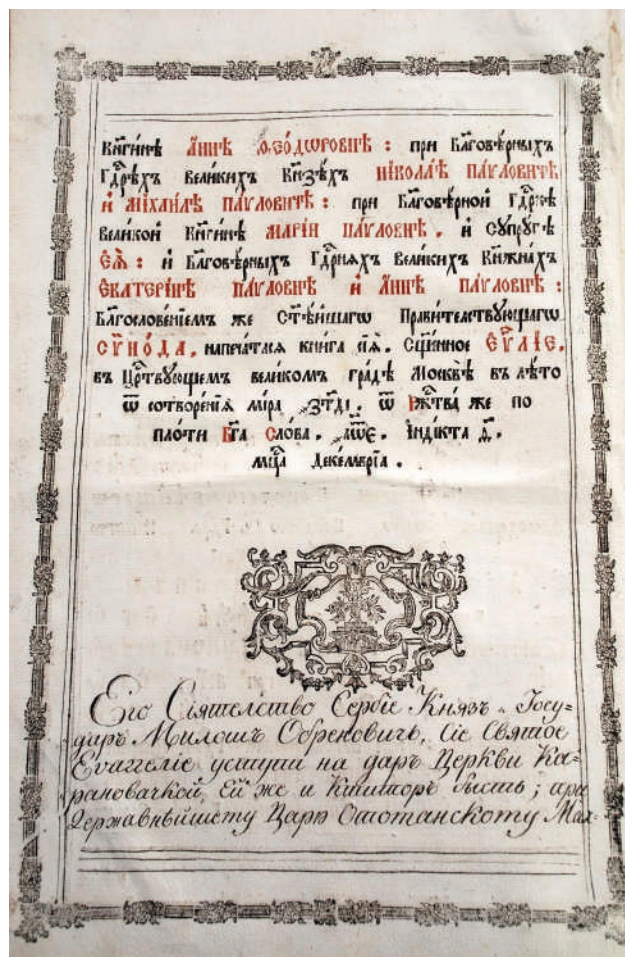
„Његова Светлост Србије Кнез и Господар Милош Обреновић, ово Свето Јеванђеље уступа на дар цркви Карановачкој, чији је и ктитор, при Силном Цару Отоманском Махмуду другом и покровитељу Србије Николају првом Императору Свебуском за вечно помињање.

Лета господњег 1826, месеца Децембра 22^{га}.

Друго јеванђеље је дар механције Петра Протића из Краљева и потиче из 1904. године. Корице Јеванђеља су од браон плиша. На предњој страни се у сва четири ћошка у окову налазе приказани свети апостоли Матеј, Марко, Лука и Јован, писци четворојеванђеља. На средини је у окову представљено Васкрсење Господње, а на првој страници је штампани текст о приложништву цркви: *„Ово Свето Еванђеље, приложи цркви Краљевској, Храму Сил. Св. Духа, Петар Протић механција из Краљева, за спомен своје оцу пок. Јовану, а за здравље своје и своје матере Цане, при владајућем Краљу Србије Петру Карађорђевићу првом; Епископу жичком Г. Сави Дечанцу; намеснику среза жичког Милану Станићу протојереју и Саватију Божићу свештенику“.*

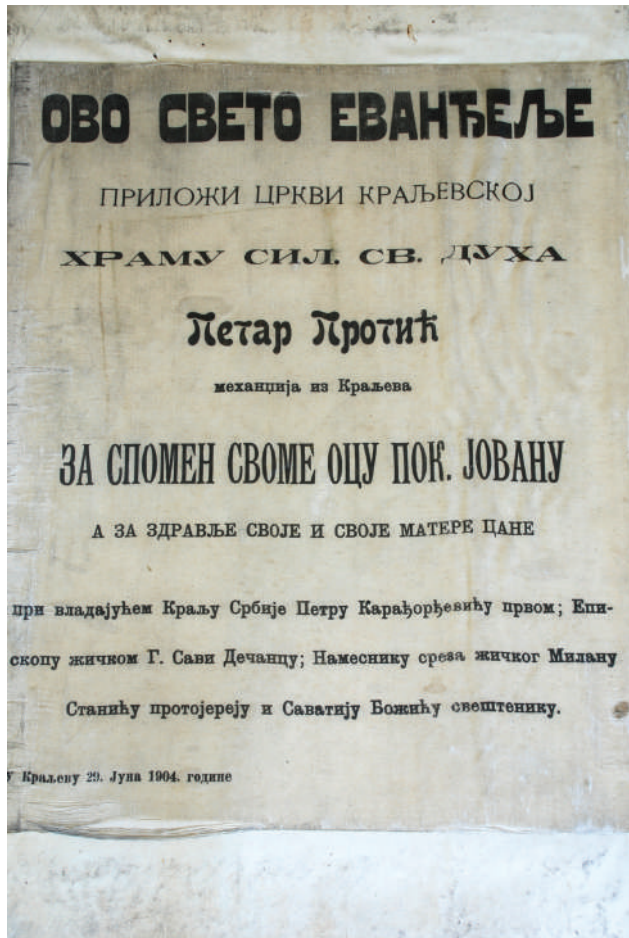
Слика број 67. Прва страна Јеванђеља кнеза Милоша.

Слика број 68. Друга страна Јеванђеља кнеза Милоша с посветом Цркѣи.

Слика број 71. Гравуре на листовима Јеванђеља Петра Протића.

Слика број 72. Посвета која се налази на првој страни Јеванђеља Петра Протића.

Слика број 73. Друга страница Јеванђеља Петра Протића са калиграфским мотивима.

Празничне иконе Ивана Мељникова из ризнице Цркве Свете Тројице

У ризници краљевачке Цркве Свете Тројице чувају се и користе у богослужбене сврхе 34 празничне иконе. Њихов иконописац је познати руски емигрант, сликар Иван Мељников. Иконе је насликао 1940. године, по наруџбини владике Николаја Велимировића.

Након што је напустио Русију после Октобарске револуције, Иван Мељников се настанио у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Насликавши више од 7.000 дела, Мељников је постао један од најплоднијих руских иконописаца у иностранству.

У књизи венчаних у Манастиру Светог Наума у Охриду налазе се следећи подаци о њему: Иван Ј. Мељников, рођен 27. јануара 1896. у Петрограду, уметник, отац Јустин Ј. Мељников, трговац, и мајка Наталија (недостаје презиме) из Петрограда.

Први брак, невеста: Хрисула Васиљевић, невестин отац: Шпиро Васиљевић, столар, невестина мајка Василија, обоје из Битоља. Обред венчања је извршен 15. јула 1934. године у манастиру Светог Наума у Охриду, а венчање је обавио јеромонах Данило, служитељ манастира Светог Наума. Док је један кум био Стојан Ковљанин, потпоручник Битољског округа, други кум, Димитрије С. Василевић, био је столар из Битоља.⁷⁶ Овај документ одражава не само податке о Мељниковљевом браку, већ садржи и друге веома важне информације о његовим

родитељима, професији и друштвеном статусу породице његове супруге.

Мељников је себе представљао као уметника, односно сликара из Русије. Познато је да је предавао цртање у школи *Даме Груев* у Битољу. Они који су познавали његов просветни рад описивали су га као доброг и племенитог учитеља, који се с поштовањем односио према ученицима.

Мељников је израдио велики број иконописа и фрескописа. Први иконостас је завршио 1921. године у Цркви Светог Николе у селу Наколец, на Преспанском језеру. Његова уметност је највише заступљена у српским црквама и манастирима у данашњој Северној Македонији, а међу њима су и Црква Светог Николе у Струги, Црква Светог Анастасија у Охриду, Црква Свете Петке у Битољу, Црква Светог Теодора Тирона у Српци код Битоља. У другим крајевима његова дела су сачувана у црквама Светог Прокопија и Светог Ђорђа у околини Чачка, у Цркви Вазнесења Господњег у Осечини и Манастиру Преображења Господњег у Овчарско-кабларској клисури.

За Цркву Светог Саве у манастиру Жичи Иван Мељников израдио је јединствен иконостас од седефа, а величанствени иконостас направио је и за Цркву Пресвете Богородице у Чајничу. Пред осталих, Мељников је живописао и у манастиру Калиште, царској капели Манастира Светог Наума, у црквама Пресвете Богородице и Свете Недеље у Битољу и Цркви Светог Николе у селу Сопотници (општина Демир Хисар). Од 1946. године радио је као сценограф у Битољском народном позоришту, у коме је припремио

⁷⁶ Наталја Б. Лапаева, Уметник од Русија: македонск ие страници жизни и творчества художника-эмигранта Ивана Мељникова, Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет, Пермь, 2015, стр. 78.

сценографију за више од 60 представа. Након одласка у Сједињене Америчке Државе, осликао је иконостасе у српским православним црквама Светог Саве у Њујорку (1962), Светог Николе у Џонстауну, Пенсилванија (1965) и Успења Пресвете Богородице у Виндзору, Канада (1968–1969. године).⁷⁷

У тридесет и четири празничне иконе Ивана Мељникова, које се налазе у Цркви Свете Тројице у Краљеву, убрајају се иконе Богородице Смоленске, Господа Исуса Христа Сведржитеља, Светог Николаја Мириклијског, Светог кнеза Лазара, Светог цара Константина и царице Јелене, Света три јерарха, Светог Саве, првог српског архиепископа, Светог Василија Великог, Светог архиђакона Стефана, Вавдења Пресвете Богородице, Крштења Исуса Христа на реци Јордан – Богојављења, Рођења Светог Јована Крститеља, Усекованија Светог Јована Крститеља, Сабора Светог Јована Крститеља, Рођења Пресвете Богородице, Успења Пресвете Богородице, Благовештења Пресветој Богородици – Благовести, Силаска Светог духа на апостоле – Педесетнице, Обрезања Господњег, Светих апостола Петра и Павла – Петровдана, Светог пророка Илије, Светих врача Козме и Дамјана, Светог Димитрија, Светих Тирила и Методија, Светог Георгија, Светог арханђела Михаила, Рођења Господа Исуса Христа, Вазнесења Христовог, Преображења Христовог, Васкрсења Лазаревог, Уласка Господа Исуса Христа у Јерусалим, Васкрсења Господа Исуса Христа, Уздицања Часног крста и икона Господа Исуса Христа Сведржитеља.

Слика број 74. Икона Господа Исуса Христа с потписом Ивана Ј. Мељникова. У левом углу стоји потпис иконописца, а у десном пише да је насликана у Битољу 1940. године.

⁷⁷ Виктор Иванович, Русские краски на балканской палитре: Художественное творчество русских на Балканах (конец XIX – начало XXI века), ИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК, Москва, 2010, стр. 32–33, 40.

Слика број 75. Општи изглед иконе Господа Исуса Христа с потписом Ивана Ј. Мељникова. Христос је на икони приказан погрсно, допојасно, на сребрној сјајној позадини. Одевен је у јаркоцрвени хитон са златним обрубима и златним хамтоном. Одежда ове боје је још један показатељ на Спаситељево царско достојанство. Христос десном руком благосиља, док у левој држи Јеванђеље.

Слика број 76. Икона Господа Исуса Христа – друга. Спасителъ је на икони приказан погрсно, допојасно. Одвен је у црвени хитон који с десне стране има златну траку, отточену белим бисерима преко рамена и зеленим халитоном. Десном руком Господ благосиља, док у левој држи Јеванђеље.

Слика број 77. Смоленска икона Пресвете Богородице.

На икони Богоматер је изображена до појаса. Десна рука јој је на грудима и њом благосиља, док левом руком држи Предвечног Младенца са свитком у левој руци. Икона Смоленске Мајке Божије назива се и Одигитрија, што значи „Путеводитељка“. По предању, њу је насликао Свети евангелиста Лука још за време земаљског живота Пресвете Богородице. Син кијевског кнеза Всеволода Владимир Мономах (1053–1125) пренео је почетком XII века икону у престоницу своје кнежевине, Смоленск, због чега је светиња и добила назив Смоленска. У XIV веку Смоленск је припадао Великој Литванској Кнежевини. Године 1398. кћи кнеза Витовда Софија, одлазећи у Москву, понела је са собом као родитељски благослов чудотворну смоленску икону. Светињу су поставили у дворској великокнежевској Благовештенској саборној цркви московског Кремља. Године 1456. житељи Смоленска су послали у Москву нарочито „посланство“, молећи да им се врати чудотворна икона. Московљани су „са многим сузама“ испраћали „Смоленску Заступницу“ и саградили на месту опроштаја од ње параклис. Оригинална икона се данас налази у Успенској саборној цркви у Смоленску.

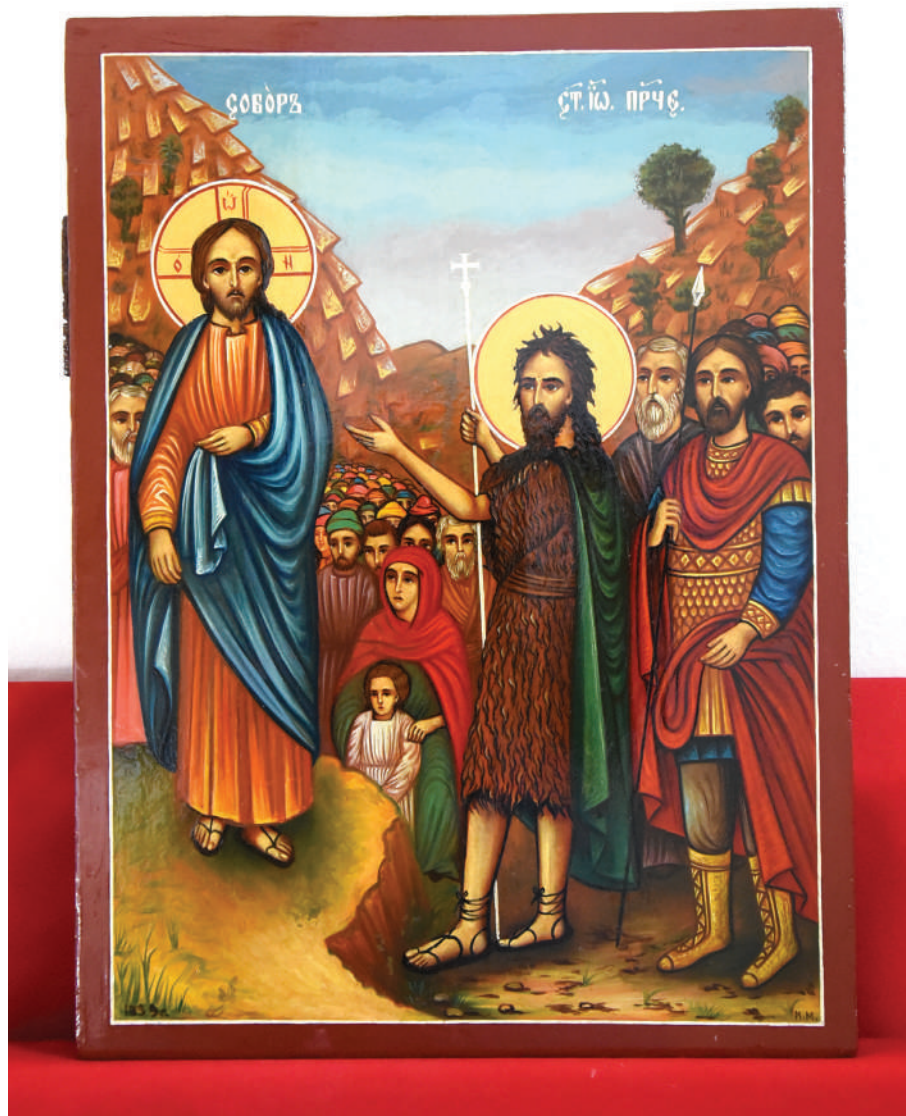
Слика број 78. Празничне иконе Ивана Ј. Мељникова се налазе у олтару на зиду, распоређене лево и десно с унутрашње стране апсиде. На слици је приказана десна страна.

Слика број 79. Празничне иконе Ивана Ј. Мељникова се налазе у олтару, на зиду распоређене лево и десно с унутрашње стране апсиде. На слици је приказана лева страна

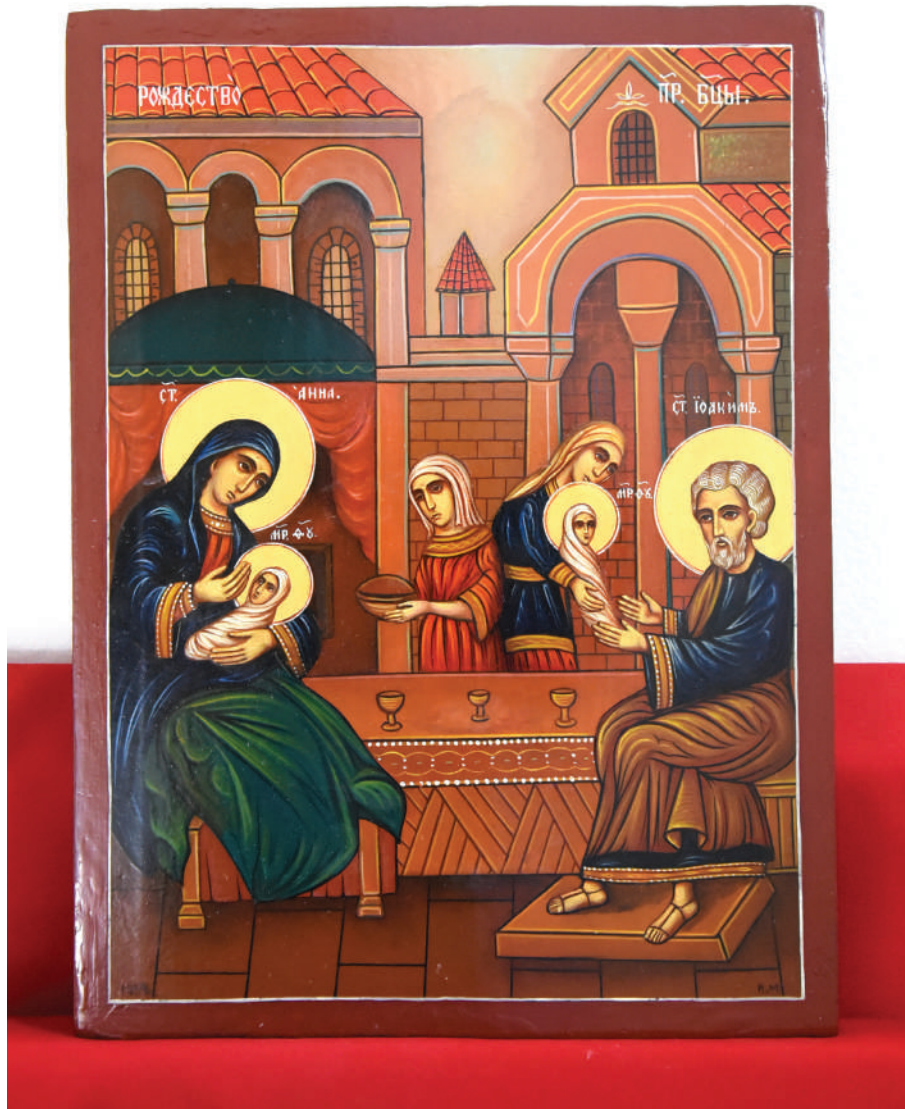
Слика број 79 А. Свети цар Константин и царица Јелена

Слика број 79 Б. Сабор Светог Јована Крститеља.

Слика број 79 В. Света три јерарха.

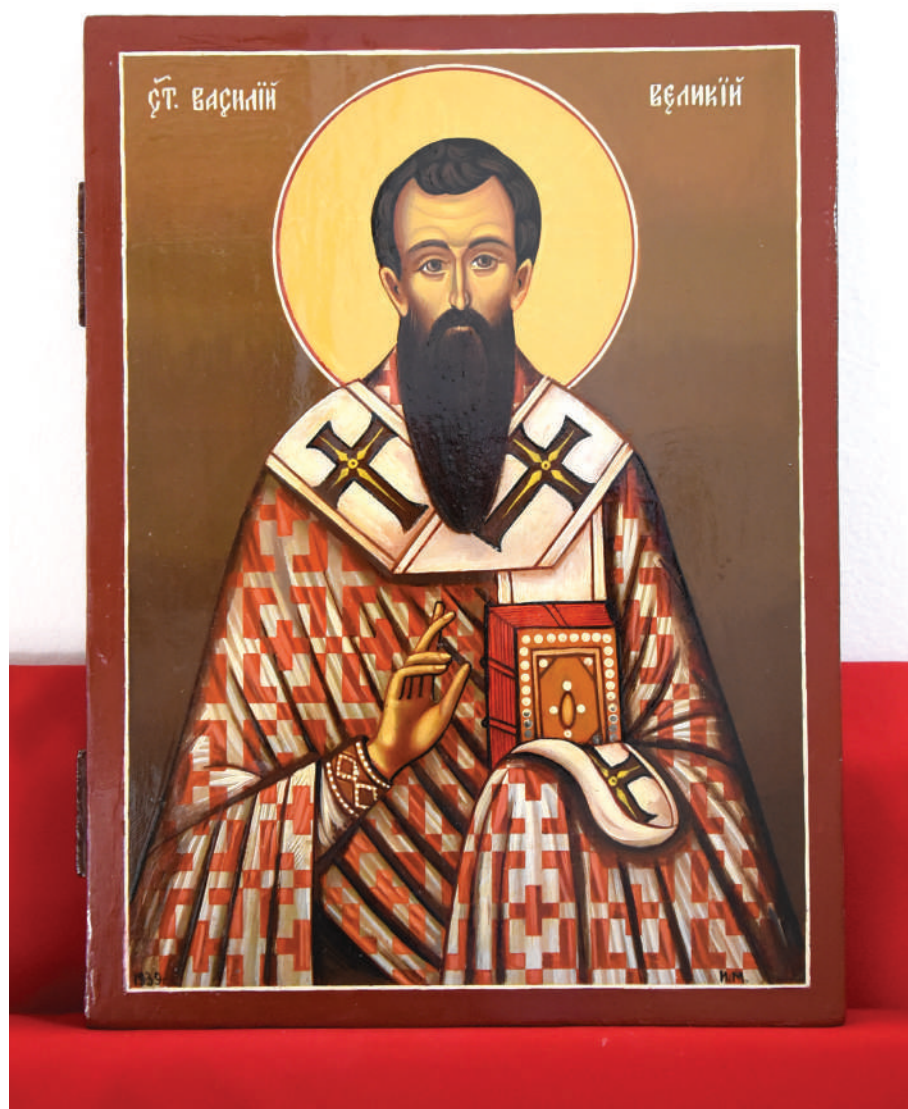
Слика број 79 Г. Рођење Пресвете Богородице.

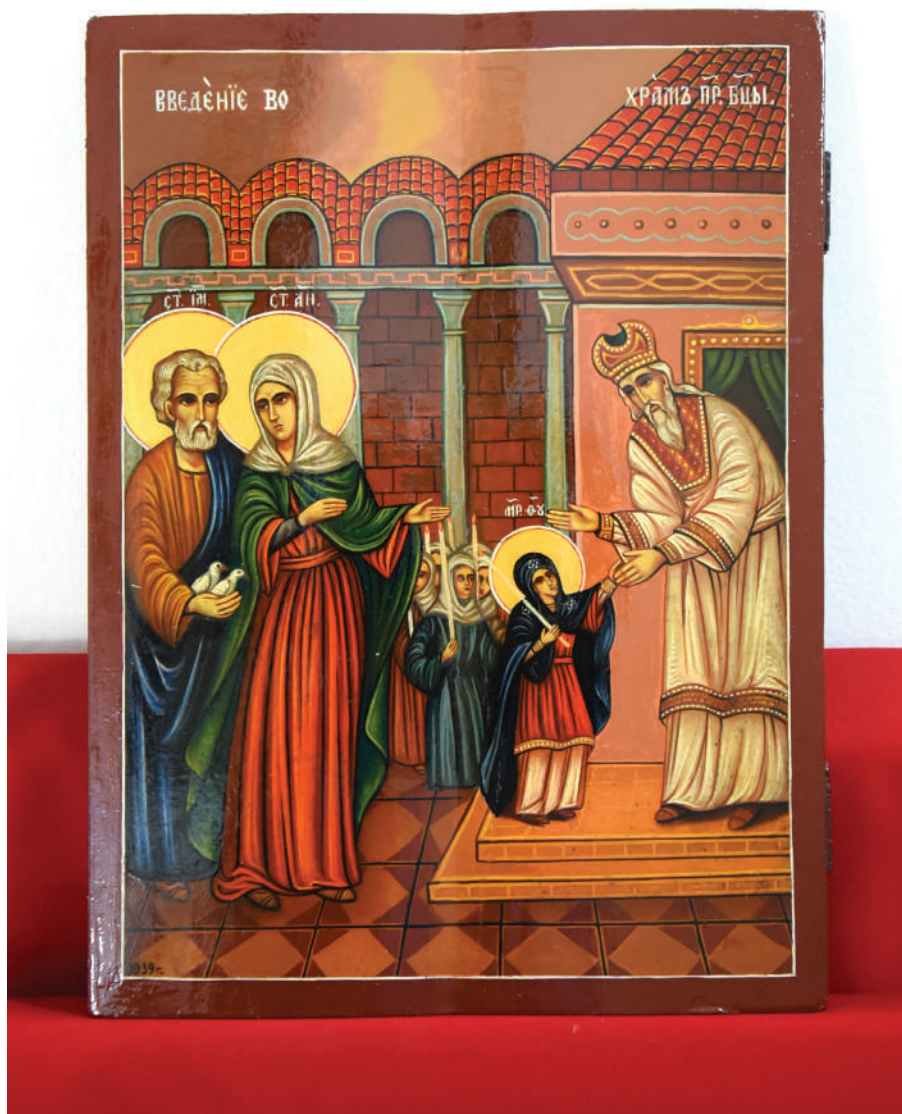
Слика број 79 Д. Свети Сава.

Слика број 79 Ђ. Успење Пресвете Богородице.

Слика број 79 Ж. Свети Василије Велики.

Слика број 79 З. Вавдење Пресвете Богородице.

Слика број 79 И. Благовести.

Слика број 79 Ј. Рождество Христово.

Слика број 79 К. Обрезање Господа Исуса.

Слика број 79 Л. Васкрсење Лазарево.

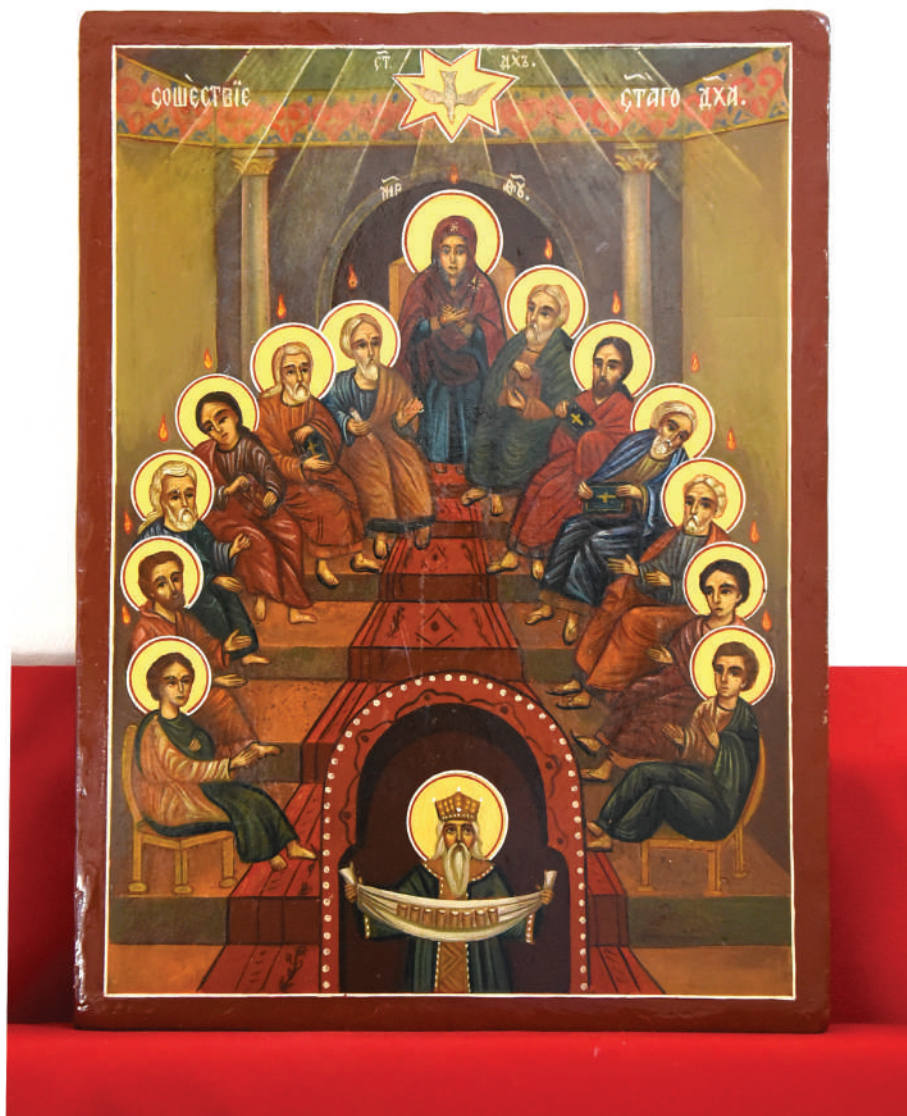
Слика број 79 Лб. Улазак Господа Исуса Христа у Јерусалим.

Слика број 79 М. Васкрсење Христово.

Слика број 79 Н. Вазнесење Христово.

Слика број 79 Њ. Силазак Светог духа на апостоле.

Слика број 79 О. Преображење Господа Исуса.

Слика број 79 II. Свети апостоли Петар и Павле.

Слика број 79 Р. Свети пророк Илија.

Слика број 79 С. Свети архиђакон Стефан.

Слика број 79 Т. Свети врачи Козма и Далјан.

Слика број 79 Т. Свети Кирило и Методије.

Слика број 79 У. Свети архангел Михајло.

Слика број 79 Ф. Свети великомученик Димитрије.

Слика број 79 X. Свети великомученик Георгије.

Слика број 79 Ц. Уздизање Часног крста – Крстовдан.

Дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву

Дарохранилица је дрвена или метална кутија у којој се чува Свето Причешће, освећено на Велики четвртак, и њиме се болесници и самртници причешћују ван Свете литургије.

Дарохранилица у Цркви Свете Тројице у Краљеву је израђена 1940. године у Београду, у радионици Драгутина Зечевића, по наруџбини владике Николаја Велимировића. Према натпису у самој дарохранилици, направио ју је Мих.(аило) Бошковић, лакорезац из Београда. Дарохранилица се састоји од постоља украшеног дуборезом са фиоком на којој је приказ Христа који се моли на Маслинској гори. Фиока је фланкирана двема волутама. Изнад доминира велики тамнозелени крст на којем је обострано осликан разапети Христос, док је у подножју, испод његових ногу, представљена Адамова лобања. С десне стране је приказана Пресвета дјева Марија, док је с леве стране представљен Свети Јован Богослов. Обоје су аплицирани у медаљонима у чину жаљења. Мотиви дрвореза су флорални и светлосни. Око медаљона са Пресветом Богородицом и Светим Јованом Богословом налазе се маслинове и храстове гранчице са тек расцветалим ружама. Зраци светла избијају из сва три горња крака крста, док се по ивицама кракова такође налазе по две тек расцветале руже. У пресеку кракова се налазе зраци светла приказани у виду расцветалих љиљана. Дарохранилица је израђена у барокном стилу, у виду приказа сцене с Голготе.

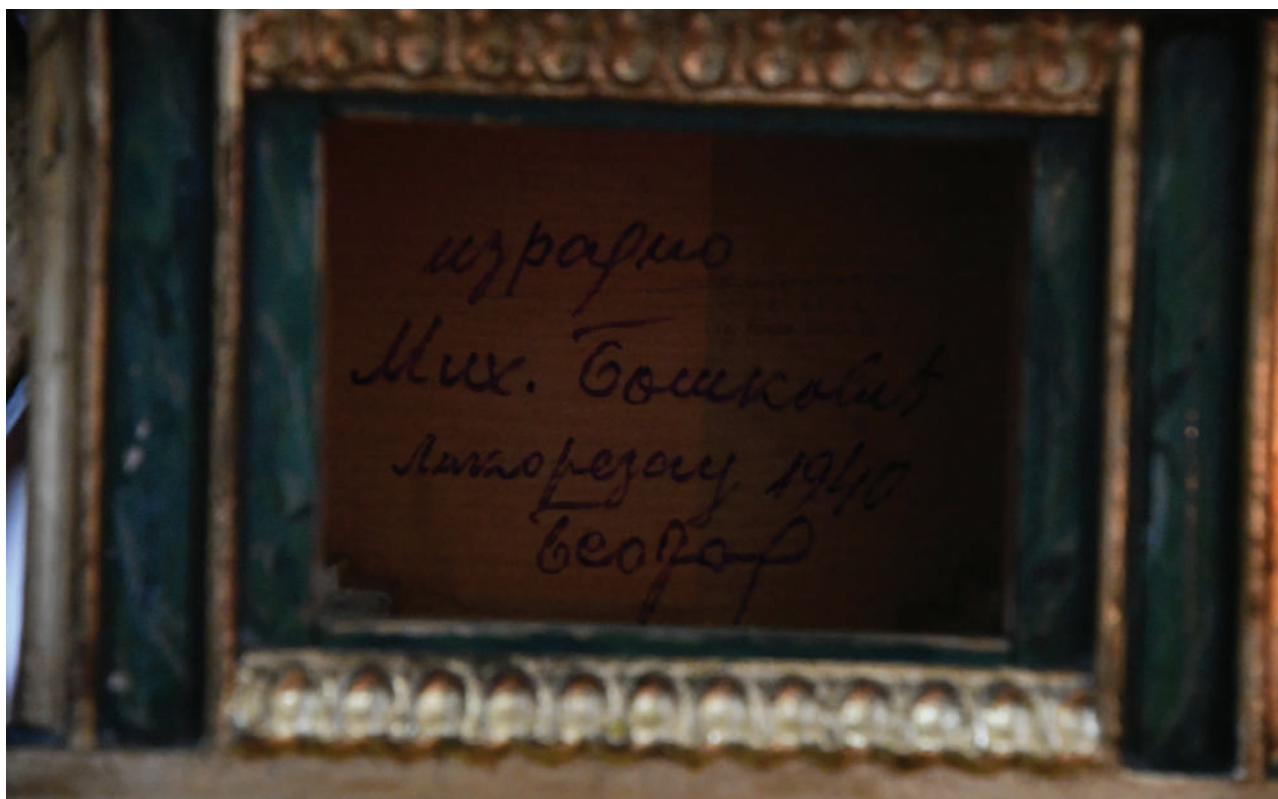
Слика број 80. Дрвена дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву. Предња страна.

Слика број 80 А. Дрвена дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву. Задња страна.

Слика број 80 Б. Дрвена дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву. Бочна страна.

Слика број 80 В. Дрвена дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву. Натпис о изради у унутрашњости.

Слика број 80 Г. Дрвена дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву. Натпис на кутији.

Слика број 80 Д. Дрвена дарохранилица Цркве Свете Тројице у Краљеву. Изгледи.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

Господар Васин конак – Духовни центар

Конак господара Васа Поповића, кнеза Пожешке нахије, налази се у старом градском језгру, у непосредној близини цркве и зграде сазиране за гимназију, потоње основне школе и Музеја. Саграђен је 1831. године, по угледу на већ постојеће конаке у другим местима тадашње Србије.

То је спратна грађевина, зидана бондручним системом с испуном од ломљеног камена. Репрезентативни део зграде чини пространи

дрвени доклат, преко кога се улази у просторије на спрату. Објекат је конзервиран и у њему је првобитно била смештена Жичка епархија, а затим Народни музеј. Служио је и као зграда Општине, да би се на крају вратио Српској православној цркви. Конак представља значајно обележје варошког живота.

Налази се недалеко од Цркве Свете Тројице и припада традиционалном типу кућа грађених у време кнеза Милоша Обреновића.

Слика број 81. Слика Владислава Маржика Господар Васин конак, уље на лесониту, 1952. година.

Слика број 82. Господар Васин конак, 1988. година.

Слика број 83. Господар Васин конак, 1988. година.

Слика број 84. Господар Васин конак.

Слика број 85. Господар Васин конак, крај XX века.

Господар Васа Поповић (1777–1832), кнез Пожешке нахије

Василије Васа Поповић је рођен око 1777. године у селу Беришићи, у близини Горњег Милановца. Био је брат од ујака кнегиње Љубице Обреновић и „најпозданији човек“ кнеза Милоша Обреновића. Учесник је и збора у Такову 1815. године. У списковима првака Милошевог устанка, Поповић се помиње као писар Јована Обреновића.⁷⁸ Потом постаје један од тројице Милошевих саветника, а за кнеза Пожешке нахије са седиштем у Чачку, која је сезала све до Трстеника, изабран је 1819. године. Уз ту функцију, обављао је и најповерљивије дужности у корист остварења коначног циља – српске самосталности.

Сам устанак је, гледано у војном смислу, трајао свега неколико месеци. Ипак, његов наставак биле су дуге, мукотрпне дипломатске борбе, преговори и договори, најпре с турским Марашли Алипашом, па надаље, све до делатника и емисара тадашњих велесила.⁷⁹ „Као што је одлука у Такову и Црнући била смела и далекосежна, исто тако било је опредељење за мир с новим београдским везиром Марашлијом и потом, с Портом. Први и други посао (ратовање и преговори о миру) обавио је солидно, а преостао је трећи, најтежи и најзначајнији.“⁸⁰ Трећи посао су били преговори о аутономији. Султановим хатишерифом из 1830. године Србији је признато право на повраћај свих територија које су јој припадале 1812. године, у

78

Милорад Бошњак, „Једини кнез без портрета? Васа Поповић, творац Милошеве штићунаже“, *Вечерње новости*, 22. 08. 2020, стр. 17.

79 Исто.

80 Радослав Љушић, *Кнез Милош (1783–1860): државотворни владар*, Православна реч, Нови Сад, 2021, стр. 211.

време потписивања Букурештанског мира, тако да је до половине 1833. године кнез Милош „успео да спорне крајеве ослободи и да у њима уведе органе српске управе. До 1837. године нова српско-турска граница добила је своју пуну организацију, тј. одређене установе пограничне полиције, царинске и санитетске службе.“⁸¹

Књазу су у устаничким борбама, у преговорима о миру и током напорних дипломатских акција за стицање аутономије, као и у доба каснијег вршења власти, били потребни најспособнији и најоданији људи, који су били кадри да обављају дипломатску, али и обавештајну делатност. Један од њих је био и Васа Поповић. Господар Васа Поповић је био писмен, а његова писма, у којима се дописивао највише с кнезом Милошем, и данас се чувају. Из њих се види да је господар Васа био наочит човек и омиљен у народу, првенствено због своје правдољубивости. Та писма говоре и о Васином пријатељству с Вуком Стефановићем Караџићем, кога је повезивао с народним гусларима. О овоме сведочи сам Вук, који пише: „Од честитог господара Васе Поповића добио сам 20 песама.“ Господар Васа је био управитељ огромне територије јер је Пожешка нахија у то време обухватала осам кнежевина и 105 села. Однос с кнезом Милошем Обреновићем био је углавном „братски“, а тако га је и сам Милош оловљавао. Међутим, и поред наизглед идиличног описа, њихов однос је био много комплекснији и садржао је успоне и падове. Историја памти догађај када су се посвађали у

81 Владимир Стојанчевић, *Кнез Милош и његово доба*, Просвета, Београд, 1966, стр. 155.

цркви у Крагујевцу и када се Васа причестио одмах након кнеза Милоша и отишао не сачекавши крај Свете литургије.⁸² Васа Поповић је преминуо 17. јануара 1832. године у Београду. У вези с његовом смрћу остали су нерасветљени неки моменти, па су се јавиле и одређене сумње. У једном од својих писама Вук Караџић за смрт господара Васа директно оптужује кнеза Милоша.

Слика број 86. Гроб господара Васа у Цркви Светог Димитрија (Брезна).

Слика број 87. Гроб господара Васа у Цркви Светог Димитрија (Брезна).

82

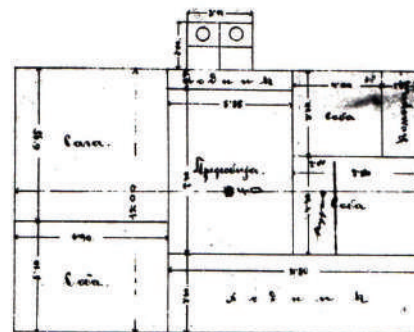
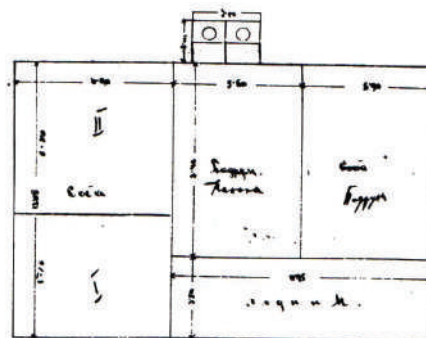
Радош Љушић, Атанаско Михаиловић: Црногорски кнез, судија и депутат, Општина Горњи Милановац / Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац, 2000, стр. 23.

Подизање Господар Васиног конака

Припреме за подизање конака отпочеле су 1829. године, када је почео пристизати грађевински материјал. Локација која је изабрана за градњу налазила се недалеко од реке Ибра и Цркве Свете Тројице, а за почетак радова требало је од кнеза Милоша Обреновића тражити одобрење за подизање конака. Зато се Васа Поповић 20. маја 1830. године обратио кнезу писмом у коме му је тражио сагласност да отпочне са грађевинским радовима. Стеван Ерић у писму кнезу Васи пише да је већ до јуна месеца 1830. године било спремно 25 греда, 6 дизмета, 16 рогова, 21 дирек, 624 шашовца...⁸³

Радови на конаку су званично започели током лета те године. Прво су обављени зидарски послови. Међутим, покушај да се за грађевинске радове ангажују познати мајстори није успео, јер је у то време читава Србија била велико градилиште. Због политичких обавеза кнез Василије Поповић радове није надгледао, али је редовно извештаван о њиховом напретку. Тако у писму Милосава Петровића, упућеном у форми извештаја кнезу Васи, пише да је половином августа месеца завршен „дувар“. Зидарски послови у приземљу су, такође, приведени крају, а отпочели су и радови на међуспратној конструкцији. У октобру месецу био је завршен и спратни део. Према писмима Симе Црвчанина господару Васи, задњи радови на кући завршени су у новембру месецу 1830. године, када су направљени таван и оцак, а на просторијама у приземљу постављени прозори.⁸⁴ Ова писма пружају и податке да су двојица мајстора исплаћена с по једним грошем и 26 пара, док су остали радници добили по 83 Радивоје Бојовић, *нав. дело*, стр. 322–333.
84 Исто.

један грош. Наставак градње је отпочео након зиме, с првим пролећним данима 1831. године. У писму капетана Радосава Јелечанина пише да се један од мајстора зове Стојан и додаје да су се њему у априлу придружили и мајстори из „Дибра“ (Дебра). У овом периоду рађено је на просторијама с јужне стране, а журило се и да се искористи летње време да би послови на конаку били приведени крају. У том периоду потавањене су преостале собе, завршило се са изградњом фасаде, постављена су стакла на прозорима, озидане фуруне, а завршено је и кречење. У октобру 1831. конак је коначно завршен.

Слика број 88. Основа приземља Господар Васиног конака из 1833. године.

Слика број 89. Основа спрата Господар Васиног конака из 1833. године.

Архитектура Господар Васиног конака

Господар Васин конак има правоугаону основу, приземље и спрат, а кровна конструкција је изграђена на четири воде и покривена ћерамидом. Најупечатљивији део зграде је трем у приземљу с доксоматом изнад њега, који је направљен од дрвених греда. Читава конструкција је бондручног типа, што значи да је скелет објекта прављен од дрвених греда, а испуњен је ломљеним каменом. С западне стране објекта, а наспрам главног улаза, у новије време уметнута је дрвена конструкција приступног степеништа, за које се претпоставља да је првобитно постојало, а касније било зазидано.

Господар Васин конак има архитектонску, културно-историјску и етнолошку вредност, па је због тога још 1950. године проглашен за културно добро. Конак чини просторну и архитектонску целину са Црквом Свете Тројице и обе грађевине спадају међу најстарија сачувана здања у Краљеву.

Конак представља спратну грађевину чије су димензије 18,54 x 12,20 метара. Приземље је сазидано од камена, а истом врстом камена је испуњена и скелетна конструкција спрата. Својим асиметричним и оријенталним изгледом означава аутентични пример грађанског градитељства у време кнеза Милоша Обреновића. Спољашње степениште смештено је испод диванхане с јужне стране, а надвратници улазних врата су декорисани орнаментима.

Таванице су обрађене у дрвету у целом конаку. На горњем спрату, таваница у „диван“ соби је раскошно украшена резбареним флоралним мотивима, који су у новије време обојени. Конак у приземљу има две собе, једну већу и другу мању. Већа соба има четири дупла стаклена прозора, а у прошлости се у њој налазила и земљана фуруна. Таваница је раскошно урађена у дрвету с гредицама уздуж и попречно, које формирају квадрате. Читава таваница је раскошно обојена црвеном и плавом бојом. Мања соба има један дупли прозор, а у прошлости је у њој постојала и земљана фуруна. Таваница од ребрестог дрвета је обојена у бело.

У конаку постоји и кухиња с једним малим прозором, а њена таваница је израђена од дрвета. Поред кухиње је просторија која није укопана у земљу и некада је служила као подрум, док данас има другу намену.

Спратни део Господар Васиног конака има четири просторије, од којих је једна преуређена у капелу Светог Владике Николаја. Временом је архитектура конака мењана у складу с новонасталим потребама. Конак је био стамбени објекат и владичански двор. Након Другог светског рата постаје музеј, да би почетком XXI века објекат поново враћен у власништво Епархије жичке Српске православне цркве.

Слика број 90. Главна фасада Господар Васиног конака.

Слика број 91. Десна фасада Господар Васиног конака.

Слика број 92. Лева фасада Господар Васиновог хонака.

Слика број 93. Дворишна фасада Господар Васиног конаха.

Слика број 94. Детал, лучни прозор у приземљу.

Слика број 95. Детаљ, лучна декоративна пластика изнад улазних врата број 1.

Слика број 96 . Детаљ, лучни декоративна пластика изнад улазних врата број 2.

Слика број 97. Детал, ошак.

Слика број 98. Детал, десна фасада.

Слика број 99. Детал, дворишна фасада.

Слика број 100. Детаљ терасе, спрат.

Слика број 101. Деталъ доврѣтка, приземље.

Слика број 102. Унутрашњост, таваница главне собе у приземљу.

Слика број 103. Унутрашњост, таваница споредне собе у приземљу.

Слика број 104. Унутрашњост, ходник, сада мала библиотека у приземљу.

Слика број 105. Унутрашњост, ходник, сада мала библиотека у приземљу.

Слика број 106. Унутрашњост, гостинска соба у приземљу.

Слика број 107. Унутрашњост, гостинска соба у приземљу – детаљ.

Слика број 108. Главна диван соба на спрату, таваница.

Слика број 109. Главна диван соба на спрату, таваница – детаљ.

Слика број 110. Главна диван соба на спрату, таваница – детаљ.

Слика број 111. Главна диван соба на спрату – детаљ.

Слика број 112. Помоћна соба поред диван собе на спрату – детаљ.

Слика број 113. Помоћна соба поред диван собе на спрату – детаљ.
 Зидови ове собе су осликани кључним моментима из житија владике Николаја
 Велимировића.

Слика број 114. Помоћна соба поред диван собе на спрату - детаљ.
Зидови ове собе су осликани кључним моментима из житија владике Николаја Велимировића.

Слика број 115. Гостинска соба на спрату – таваница.

Слика број 116. Гостинска соба на спрату – таваница.

Слика број 117. Гостинска соба на спрату – капител дрвеног стуба.

Слика број 118. Гостинска соба на спрату – детаљ.

Намене Господар Васиног конака до данас

Убрзо након завршетка градње конака, 1832. године, умро је господар Васа, а његова породица се након тога одселила у Београд. Тако је Господар Васин конак остао празан. Међутим, доношењем новог устава 1838. године и одласком кнеза Милоша Обреновића из Србије наредне 1839. године, у Кнежевини је дошло до значајних друштвених и политичких промена. На политичку сцену ступају уставобранитељи.⁸⁵ Ново политичко стање у Кнежевини Србији утицало је и на судбину конака који су припадали члановима породице Обреновић. Тако је по први пут промењена и намена Господар Васиног конака, који уместо стамбеног објекта постаје зграда органа државне управе.⁸⁶

Педесетих година XIX века конак је даван под закуп. Потом су у њему неко време становали чиновници Окружног суда.⁸⁷ Начелство округа Чачанског у октобру 1854. године закупило га је за потребе резиденције епископа Јоаникија Нешковића, као и за намене канцеларије Епархије ужичко-крушевачке. Најам је закључен на две године и плаћан је 120 цесарских дуката годишње.⁸⁸ На предлог Министарства унутрашњих дела и после договора с господар Васиним сином Стеваном Поповићем, држава је за 1.600 дуката откупила конак с пратећим објектима и плацем.

⁸⁵ О карактеристикама уставобранитељске владавине у Србији, која је трајала од 1842. до 1858. године, видети: Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада, друго допуњено издање, Издавачка књижарница *Нанфедак*, Београд, 1925.

⁸⁶ Радивоје Бојовић, нав. дело, стр. 326.

⁸⁷ Исто.

⁸⁸ Исто.

Епископ Јоаникије Нешковић је користио конак све до 1886. године. Након тога седиште епископије се враћа у Чачак, па конак остаје празан. Током 1887. године било је замисли да се претвори у Среску болницу, али се то није остварило услед недостатка новчаних средстава. Од 1890. до 1897. године конак је поново коришћен за потребе Епархије. После тога Краљевачка општина га уступа Ратарској школи, којој је служио као интернат.

За време Великог рата конак је користио Шумадијски артиљеријски пук. Владика Николај Велимировић (1880–1956) преместио је седиште Епархије жичке из Манастира Жиче у ову кућу 1936. године. О разлозима пресељења седишта Епархије, Владика Николај је говорио: „*Хоћу да град види када владика долази и када владика одлази, када леже и када устаје, с ким се састаје и с ким се растаје*“.

У свом новом Епархијском двору, владика Николај је живео и стварао пуних пет година. С доксата двора владика је често беседио народу окупљеном на платоу испред зграде, било да су се окупили дању или ноћу, ради савета или мирења. С истог места, владика Николај је 1937. године говорио и против Конкордата.

После Другог светског рата, нова власт је 1945. године заузела Владичански конак и у њега сместила своју команду и затвор. Испред конака нове власти су убиле свештеника Милана Сретеновића, десну руку владике Николаја. Конак је касније претворен у Војни музеј, па у Музеј револуције и коначно у Народни музеј, пре него што је премештен у зграду старе гиманзије.⁸⁹ У згради старе гимназије се од 1950. године налазио

Међутим, краљевачка општина је 2000. године здање вратила манастиру Жичи. Исте године у конаку је отворен Православни духовни центар *Владика Николај Велимировић*. У приземљу конака смештена је добро опремљена књижара, а на спрату, где су некада биле личне одаје Светог владике Николаја, сада је велики радни салон и капела која је њему посвећена. У њој се налази и делић моштију владике Николаја. У оквиру Православног духовног центра ради дуборезачка и иконописна радионица.

Слика број 119. Капела владике Николаја Велимировића, смештена у соби где се владика молио и радио – источни део.

Градски музеј Ранковићево, који 1953. мења назив у Народни музеј Ранковићево, а од 1955. године установа носи назив Народни музеј Краљево. Олег Романов, „Музеј у Ранковићеву 1950–1955: извод из музејске документације (први део)“, Зборник Народног музеја, број 47, Чачак, 2017, стр. 184, 189, 191.

Слика број 120. Капела владике Николаја Велимировића, смештена у соби где се владика молио и радио – западни део.

Слика број 121. Деталј фрескописа капеле.

Слика број 122. Детаљ фрескописа капеле. Ова фреска се назива Свети владица Николај приводи српски народ покајању.

Слика број 123. Детаљ фрескописа капеле. На фресци је приказано рођење Христово.

Слика број 124. У Господар Васином конаку чувају се и личне ствари владике Николаја Велимировића. На слици су приказане митра и фрула владике Николаја.

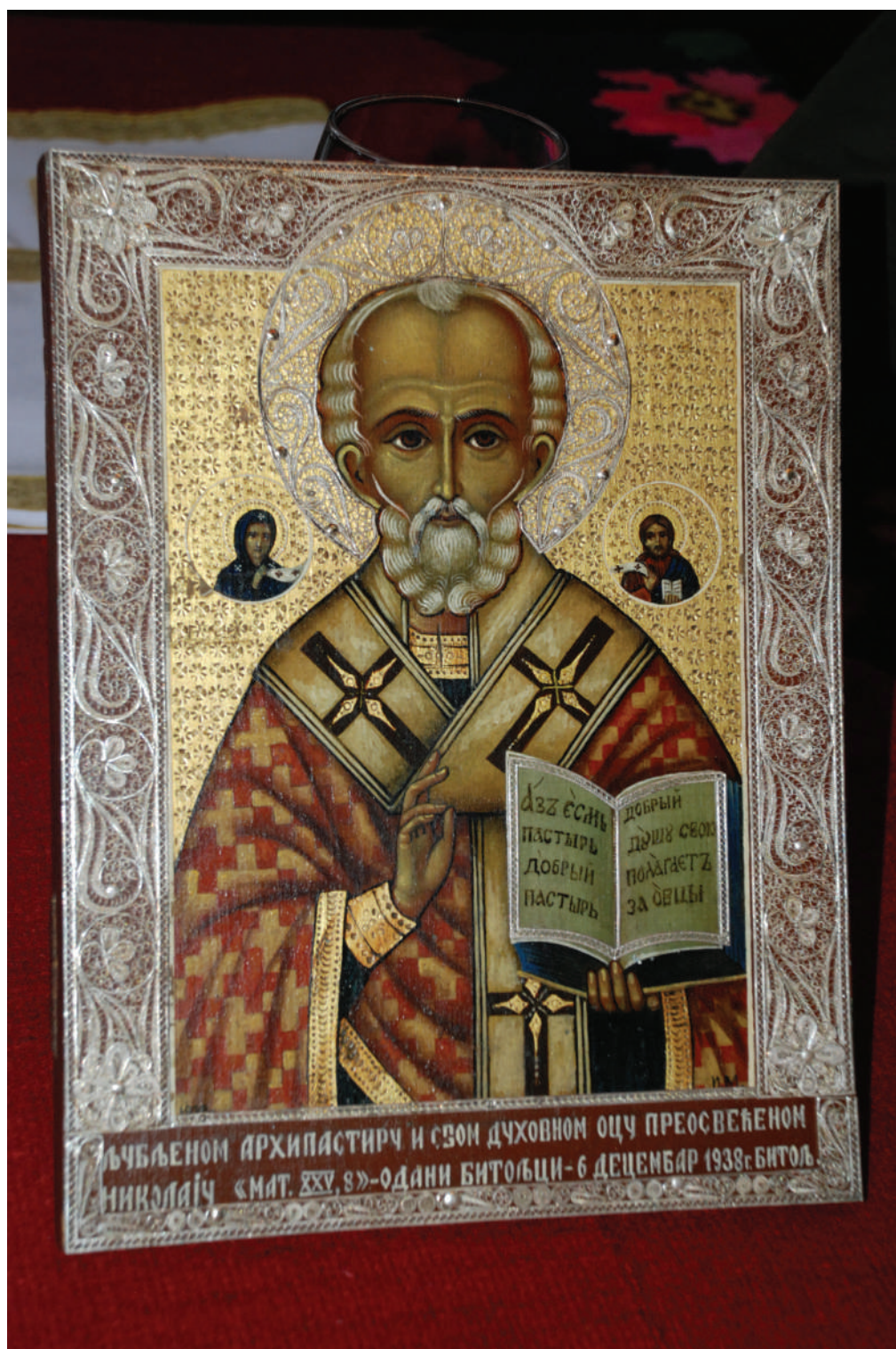
Слика број 125. Напрсни крстови, панагија у облику срца и одликовања владике Николаја Велимировића.

Слика број 126. Одликовања и панагије владике Николаја. Упечатљива је панагија у облику звезде с металним оковом, израђена у дуборезу.

Слика број 127. Личне и богослужбене ствари владике Николаја.

Слика број 128. Славска икона Светог Николе, коју је владика Николај добио на поклон од верног народа из Битоља 1938. године. Икона је такође рад иконописца Мељникова.

Слика број 128 А. Монументални портрет владике Николаја Велимировића који се налази у „диван-соби“ Господар Васиного конака. Портрет је осликао Лукијан Бибић тридесетих година XX века – међуратни период.

Лукијан Бибић (1895–1962) спада међу наше помало запостављене уметнике, мада је његова биографија занимљива, а сликарски опус разноврстан. Бибић је у Манастиру Раковица стекао архиђакоњски монашки чин. Као војник се борио у Првом светском рату. По завршетку рата уписао је Уметничко-занатску школу у Београду, да би студије наставио у Минхену и Прагу, где је и стекао диплому академског сликара. По завршетку студија отпочиње његово вишегодишње студијско путовање по Европи. Боравио је у Паризу, где се усавршавао у Школи Музеја Лувр (École du Louvre). Пропутовао је Немачку, Холандију, Данску и Португал, где је ревностно проучавао уметничка дела у музејима. Када се вратио у Београд 1932. или 1933. године, био је ангажован на изради живописа у многим нашим црквама, а посебно је интересантно што је управо Лукијан Бибић осликао олтар Цркве Св. Марка у Београду. Поред сахралног сликарства, није запоставио ни друге жанрове. Сликао је портрете својих савременика, али и историјских личности, као и мртве природе и пејзаже (Душан Курунцић, Српско црквено сликарство, Сремски Карловци, 1971, 18).

Јоаникије Нешковић, владика Николај Велимировић: епископи који су столовали у Господар Васином конаку

Епископ ужичко-крушевачки Јоаникије Нешковић рођен је 14. јануара 1804. године у селу Миланци, у близини Ивањице. На крштењу је добио име Иван. Отац му се звао Нешко Недовић, а мајка Анђелија. Имали су десеторо деце, од којих седам синова (Миаила, Остоју, Симу, Јована, Ивана, Радојицу, Никодима) и три кћерке – Неру, Гошу и Тошу. Отац будућег епископа је био писмен човек, који је до 1804. године служио као писар кнеза Косте Рашковића и код шехаге Ација Муратовића, а након почетка Првог српског устанка и код Карађорђа, кнеза Максима Старовлаха, Аврама Лукића и хаџи Продана. Јоаникије је основну школу похађао у манастиру Каленићу. Београдски митрополит Мелентије га је 26. јула 1826. у Крагујевцу рукоположио у чин ђакона, а седам година касније епископ ужички Нићифор рукоположио га је у чин јеромонаха. Јоаникије је био придворни монах све до 16. фебруара 1836. године. Дужи низ година је надзирао градњу и обнову манастира Студенице, а био је и старешина манастира Каленић, члан Апелаторијске конзисторије и члан конзисторија у Београду и Шапцу за време подизања епископског конака. Епископ шабачки постао је 23. октобра 1849. године, а Свети архијерејски сабор га је 4. априла 1854. преместио у Епархију ужичко-крушевачку. После доласка у Ужичко-крушевачку епархију седиште епархије је преместио у тадашњи Карановац, у Господар Васин конак. Епископ Јоаникије је заслужан за обнову манастира Жиче, у шта је уложио и врло значајна лична средства.⁹⁰

90 *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века* / Сава, епископ шумадијски, Евро, Београд, Унирекс, Подгорица, Каленић,

Епископ Јоаникије Нешковић је био одличан познавалац српске историје, добар беседник и гуслар. Владика Јања, како га је народ од милоште прозвао, у свом родном селу Миланци 1853. године саградио је школу, а две године касније, у спомен на своје родитеље, у истом месту је подигао и Цркву Светог Саве. Владика је пред крај живота основао Фонд за школовање ђака своје фамилије и Фонд за помагање развоја духовне књижевности.⁹¹

Преминуо је 20. фебруара 1873. године у Карановцу. У Српским новинама, октобра 1873. године, секретар Министарства просвете и црквених послова Милан Милићевић је у некрологу написао:

„+ Владика ужички Јанићије. Један од најстаријих архијереја у Србији, сведок стварања Српске Кнежевине, свагдашњи пријатељ књиге и просвете, обновилац седмворате Жиче, преосвећени владика ужичко-крушевачки Јанићије преминуо је 20 о. м. у 7 и по сахата у Карановцу.“⁹²

Епископ жички Николај Велимировић је рођен 23. децембра 1880. године у селу Лелић код Ваљева. Основну школу и гимназију је завршио у Ваљеву, а Богословију Светог Саве у Београду. На Старокатоличком богословском факултету у Берну је 1908. године докторирао на тему „*Вера*

Крагујевац, 1996, стр. 235.

91 Љубомир Дурковић Јакшић, Епископ Јоаникије Нешковић и обнова 1856. манастира Жича, ЕУО Православне епархије жичке, Краљево, 1987, стр. 47–48.

92 Милан Д. Сотировић, Врњачка бања: прилози за историју, Културни центар, Врњачка Бања, 1988, стр. 102.

у Христово васкрсење као основна догма апостолске цркве“. Наредне године у Женеву одбранио је и дисертацију о Берклију. Тадашњи митрополит Димитрије је децембра 1909. године, у манастиру Раковици, рукоположио Николаја Велимировића у чин јерођакона, а затим и у чин јеромонаха. Свети архијерејски сабор Православне цркве у Краљевини Србији га је 1919. године изабрао за Епископа жичког, али је већ наредне године, по сопственој жељи, отишао у Епархију охридску. У новој епископији, Николај је сјединио Охридску и Битољску епархију у једну, под називом Охридско-битољска. Поновном одлуком Сабора, од 21. јуна 1936. године, Николај Велимировић је постављен за Епископа жичког. Жичка епархија с њим на челу доживела је велики духовни препород. Владика Николај је 1941. године одведен у заточеништво и интернацију у манастире Љубостиња и Војловица, а потом и у злогласни логор Дахау. Након завршетка Другог светског рата, владика се настанио у Сједињеним Америчким Државама. Николај Велимировић се упокојио 5. марта 1956. године у манастиру Светог Тихона, у Саут Канану, у Пенсилванији. Преминуо је на молитви, спремајући се за служење Свете литургије. Сахрањен је у Либертивилу, на гробљу поред Цркве Светог Саве, а 1991. године његови посмртни остаци су пренети у родни Лелић. Свети архијерејски сабор Српске православне цркве га је 19. маја 2003. године прогласио светитељем.⁹³

Подаци о боравку владике Николаја Велимировића у Господар Васином конаку налазе се и у мемоарима његовог рођака архимандрита Јована Радосављевића. Архимандрит Јован је још као дете из Лелића дошао у Краљево „како би био жички искушеник будући да се, паралелно

са поменутом материјалном обновом, обнављао и духовни живот манастира“.⁹⁴

У мемоарима архимандрита Јована Радосављевића налазе се подаци о његовом првом сусрету с владиком Николајем, о изгледу Господар Васиног конака и манастира Жиче, али и о Јовановом начину живота у време када је био искушеник. У доба када је био жички искушеник, архимандрит Јован је период од пролећа до зиме 1939. године провео на послушању у Краљеву. О томе је у мемоарима написао: „Код Владике сам радио све што сам могао; помагао сам у епископији на уређивању и чишћењу зграде, у набавци хлеба и намирница, поготово кад дођу гости и кад треба потрчати. Поред осталих гостију Владика су посећивали његови синовци Јово (касније епископ Јован Велимировић, прим. аут.) и Тиосав; Јово се налазио у служби као професор Битољске богословије, а Тиосав је учио гимназију у Краљеву. Ја сам у пратњи Владике тада ишао често у Жичу и натраг.“⁹⁵

Архимандрит Јован је писао и о начину живота владике Николаја у Господар Васином конаку: „Кућни ред код Владике био је као и у манастиру. Сваког дана ишли смо на богослужење у цркву; поподне око 4 сата на вечерње, а ујутру у 6 часова на јутрење. Храна је била лака и слична као у манастиру. Пошто је Владика патио од стомака, то ничим се није од хране преоптерећивао. Све је било једноставно и лако спреmano. У епископији ништа није одавало луксуз, већ старину и скромност. Могла се у радној или спаваћој соби приметити и флаша жуте чисте препеченице, која је тамо могла стајати и месецима. На радном столу постојао је савршен ред. Поред Светог Писма, неколико других књига и докумената,

93 Српски јерарси: од деветог до двадесетог века / Сава, епископ шумадијски, Евро, Београд, Унирекс, Подгорица, Каленић, Крагујевац, 1996, стр. 375–377. Текст обеју докторских дисертација владике Николаја Велимировића налази се у књизи: Владика Николај, Две дисертације, Глас цркве, Ваљево, 2003.

94 Јереј Владимир Јовановић, „Владика Николај и његов дом у Краљеву“, Жички благовесник, Епархија жичка, Краљево, октобар – децембар 2021, стр. 23.
95 Архимандрит Јован Радосављевић, Мемоари: моја сећања и доживљаји као монаха у овоме свету туге и божје радости, Манастир Рача, 2018, стр. 84.

на столу, с десне стране напред, налазио се читав штос обичног чистог, дебљег машинског папира, а истог таквог напола пресеченог дебљи штос притиснут с неким облим каменчићем или предметом. Владика је најрадије писао на таквој пресеченој половини листа, њеном ширином. Писао је ретке редове као машиница с проредом. Писаћу машину није употребљавао. На радном столу имао је још перорез, тацну и читаво туце оловки споља боје храстовог жира, и само је такву врсту оловки имао за писање, и сам их је заоштравао тако да су по две-три оловке увек стајале у резерви пристојно заоштрене. Приликом чишћења није никоме дозвољавао да ремети ред на столу.⁹⁶

Архимандрит Јован у још једном запису описује келију владике Николаја у Господар Васином конаку у Краљеву: „У низу подрумских, полумрачних одељења, друго с леве стране, кад се сиђе низ степенице, била је Владичина за подвизавање и молчаније келија. Држали смо је чисто и уредно, али врло једноставно. У њој се поред једне иконе на зиду, налазила једна обична столица и једна нејасно жутом бојом обојена широка клупа са прекривачем, једним ћилимчетом и једним напола расцепљеним трупчићем под главом. То је Владичина постеља на којој се подвизавао пред почетак Другог светског рата и учио добровољном трпљењу, смирењу и тамновању, вежбајући и навикавајући своје старачке кости да се кроз такав подвиг лакше припреме за пророчки предвиђене тешкоће и подвиге као што ће бити: Љубостињски притвор, крушевачки затвор, дугорочни затворски логор, заједно с Патријархом Гаврилом у манастиру Војловици... У пролеће 1941. године Владика се често повлачио на молчаније у размишљање у своју полумрачну келију и у њој се дуго молио.”⁹⁷

96 Исто, стр. 85–86.

97 Архимандрит Јован Радосављевић, „Са Владиком у Жичи и Краљеву”, у: Златоусти проповедник Васкрслог Христа, Духовни луг, Крагујевац, 2003, стр. 244.

Приступање Краљевине Југославије Тројном пакту Немачке, Италије и Јапана, 25. марта 1941. године, изазвало је отпор народа. Према наведеном сећању архимандрита Јована, Краљевчани су се дан после потписивања Тројног пакта, међу првима у држави, спонтано окупили и дошли пред владичански двор, тражећи од владике Николаја било какву информацију о тим догађајима. Поводом приступања Краљевине Југославије Тројном пакту, владика Николај је испред Господар Васиног конака, у то време епископског двора, окупљеном народу одржао говор. Протођакон др Љубомир Ранковић у биографији владике Николаја о тим догађајима пише: „Први отпор према срамноме потписивању пакта појавио се у народу Жичке епархије. Краљевчани су први организовали демонстрације. Огроман број људи окупио се испред епископског конака (Господар Васиног конака, прим. аут.), тражећи да им се Владика Николај обрати. Николај је одржао патриотски говор у коме је југословенску Владу назвао издајничком, а Адолфа Хитлера ’библијским Антихристом’. Исте вечери запутио се у Београд да помогне око израде платформе и става Српске Цркве око пакта и догађаја који су следили”.⁹⁸ Владика Николај је, пре поласка у Београд, рекао окупљеном народу да ће их обавестити о заузетим ставовима према приступању Тројном пакту.⁹⁹

Иако је владика Николај Велимировић

98 Протођакон др Љубомир Ранковић, Николај – биографија, Епархија средњоевропска, Франкфурт, 2015, стр. 122. О улози Краљевчана и владике Николаја Велимировића, као првих који су се побунили против приступања Краљевине Југославије Тројном пакту, писано је у тексту под насловом „Краљево у свечаној радости – поводом догађаја од 27. марта“ (Пастирски глас, Крагујевац, број 3. и 4, 1941).

99 „Владика Николај је из Београда својим епархијотима (после рушења пакта са Хитлером, прим. аут.) послао кратки телеграм у коме је рекао: ’Богу благодарни, народу захвални, светло гледамо у будућност без печата срама’.” Јереј Велибор Џомић, „Прилози за биографију Светога Владике Николаја у Другом светском рату”, у: Свети Владика Охридски и Жички Николај, Епархија жичка, Манастир Жича, Краљево, 2003, стр. 426.

замолио окупљени народ да се разиђе и врати својим кућама, његову молбу народ није прихватио, а симпатизери и припадници комунистичког покрета покушали су да искористе народно незадовољство у пропагандне сврхе. Тако је формирана колона људи који су, носећи црквене заставе, демонстрирали у центру града, а потом су се упутили ка железничкој станици и касарни, која се налазила на месту данашње Леснине (Улица војводе Путника). Демонстранти су се након тога поново вратили до споменика у центру града.

Одржавање народних демонстрација су владици Николају Велимировићу замерали и Немци и комунисти. Послератни критичар владике Николаја, Владимир Бережнов, окарактерисао је владикау као прозападно оријентисаног.¹⁰⁰ У то време одређење западног усмерења било је довољно да доведе до настанка жига државног непријатеља.

Оугледу који је владика Николај Велимировић уживао у Краљеву за време управљања Епархијом жичком говоре и друштвена признања. Тако је делегација општине Краљево, 16. септембра 1939. године, владици Николају уручила диплому о стицању звања почасног грађанина Краљева. Диплома је рад познатог академског сликара из Краљева Владислава Маржика.¹⁰¹

Слика број 129. Епископ Ужички Јоаникије Нешкович.

Слика број 129 А. Освећење темеља Основне школе Краљ Александар Ујединитељ, која се налазила на месту данашње зграде Градске управе. Говор држи тадашњи председник општине Душан Крстић у присуству владике Николаја Велимировића.

100 Владимир Бережнов, „Краљево у народноослободилачком рату“, Наша прошлост, број 1–2, 1967, стр. 47–48.

101 Политика, 17. 9. 1939, стр. 12.

Црква Свете Тројице и Господар Васин конак – симбиоза духовног и световног

Пред почетак Првог српског устанка, Карановац је био турска варош, насељена највећим делом муслиманским ерлијама (грађанима) и спахијама. Карађорђе је у јуну 1805. године ослободио Карановац и протерао турски живаљ у правцу Новог Пазара и Ниша. Тада се код Пљакиног шанца формира ново насеље заједно с устаничким утврђењем, на чијем челу је био Антоније Ристић Пљакић. У Карановцу је било седиште „јужне војске“ с око 30.000 устаника, да би их пред сам слом Првог српског устанка било 10.000.¹⁰²

Након Првог српског устанка, 1813. године, устаничка војска напушта град на Ибру, који поново пада под власт Турака. До новог устанка и борбе за ослобођење ових крајева није се чекало дуго. Тако је Милош Обреновић на Цвети, 23. априла 1815. године, у Такову подигао нови устанак, који се после устаничких борби завршио успешном дипломатском активношћу. Током наредних година кнез Милош и Марашли Алипаша водили су дуготрајне преговоре, који су завршени аутономијом и територијалним ширењем Србије.

Период Првог и Другог српског устанка обележила су велика разарања ионако малобројних цркава и манастира. Након 1815. године кнез Милош Обреновић започиње обнову Србије. Своју градитељску делатност кнез Милош је започео подизањем већег броја сакралних објеката. Цркве које су грађене у том периоду биле су мањих димензија и зидане су од јефтинијих грађевинских материјала, најчешће од дрвета. Уз

102 Бранислав Јовановић и други, Краљеви и околина, Новинско издавачко предузеће *Књижевне новине*, Београд, 1966, стр. 231–247.

новчану помоћ Русије, отпочиње градња цркава од трајнијег материјала. Услед стварања повољне друштвенopolитичке климе током двадесетих, а особито тридесетих година XIX века, настаје градитељски полет у подизању како сакралних тако и објеката народног градитељства. Новоизграђени објекти били су у јавном, али и у приватном поседу. У то доба започела је и градња Цркве Свете Тројице у Карановцу.

Доношењем хатишерифа из 1830. године створили су се услови за обнову Србије. Хатишерифом је Милошу Обреновићу потврђено звање српског кнеза с наследним правом. Како су сва власт и материјална средства била сконцентрисана у рукама првог кнеза династије Обреновића, кнез Милош је имао неометану могућност грађевинске делатности. Посебно се залагао за обнову старих и некада славних српских светиња, попут манастира Каленића, Драче, Пустине и других. Поред обнављања старих цркава и манастира, кнез Милош је велику пажњу посветио подизању задужбина, међу којима се налазе Црква Свете Тројице у тадашњем Карановцу и Црква Светог Саве у Савинцу код Горњег Милановца, коју је градио један од најистакнутијих неимара тог времена – Милутин Гођевац. По одобрењу кнеза Милоша Обреновића, задужбинари су били чланови његове породице и истакнуте личности тог периода.

У то време, Карановац је спадао у неразвијене варошице, које су још увек трагале за архитектонским идентитетом. Прва грађевина у Карановцу која је утицала на напуштање архитектонских одлика турске касабе била је

Црква Свете Тројице, једнобродна грађевина, засведена полуобличастим сводом без звоника и куполе. У летопису цркве је записано да је црква подигнута на месту на коме је кнез примио Турке који су се предали и положили оружје.¹⁰³ Око ове грађевине се наредних година формирао административни центар, који је повезао већ постојеће насеље из периода Првог српског устанка са Старом чаршијом.

Током прве деценије кнез Милошеве владавине почиње да се развија профано градитељство, односно световна архитектура. Из неповерења према Турцима, кнез Милош је у време када је постао кнез Рудничке нахије, 1813. године, најпре себи саградио брвнару у Горњој Црнући. То је била дводелна брвнара покривена шиндром, с доксатом, намењена гостима и осталим посетиоцима, који су код кнеза често долазили. На доклат се долазило директно споља, а из њега није постојао улаз у кућу, тако да је живот укућана био заштићен од службених посета кнезу. Како су се побољшавале материјалне прилике кнежеве породице, кнез Милош је куповао имања у различитим местима у Србији. На њима се подижу нови објекти, намењени кнежевој породици и пратњи.

У том периоду градитељства у Србији доминирао је балканско-оријентални стил градње, који подразумева изградњу приземног или једносратног објекта правоугаоне основе с темељима и подрумима зиданим у камену, док су приземље и спрат изведени у бондруку. Бондрук је зидна конструкција, заступљена у традиционалној архитектури, коју чини видљиви костур од дрвених греда, с омалтерисаном испуном од органског материјала или опеке. Састављен је од стубова и греда, који су најчешће ортогонално распоређени, као и разних косника, који се

постављају као укрућење и служе да прихвате дејство хоризонталних сила, као што су земљотрес и ветар, и пренесу га на тло. Конструктивни склоп је ове објекте учинио трошним и склоним пропадању, али специфичности њихове намене и технике грађења представљају сведочанство о стандарду живота и социјалним односима у периоду њихове градње.

Попут кнеза Милоша, и друге виђене личности из његове околине градиле су конаке у мањим местима обновљене Србије. Тако је појешки кнез Василије Поповић подигао два конака, један у Чачку, а други у Карановцу.¹⁰⁴ Господар Васин конак у Карановцу изграђен је преко пута Цркве Свете Тројице. Конак је изграђен у типично оријентално-балканском стилу. Његова изградња је представљала почетак настанка административног центра вароши. Даље ширење административног центра одвијало се подизањем зграде Окружног начелства (1853. године) и старе школске зграде (1856. године).

Цркву Свете Тројице и Господар Васин конак повезује исти период изградње. Како је конак кнеза Васе био предвиђен за становање, а служио је и за државничке послове, на изванредан начин ове две грађевине представљају симбиозу световног и духовног. Временом је и Господар Васин конак променио намену и постао верски објекат. Данас се ту налази капела Светог владике Николаја. Ове две грађевине, једна наспрам друге, оличавају и сведоке краја турске владавине у Србији.

103 Марија Богдановић, Сузана Новчић, нав. дело, стр. 296.

104 Бранко Вујовић, Уметност обновљене Србије: 1791–1848, Просвета, Републички завод за заштиту споменика, Београд, 1986, стр. 127–144.

Слика број 130. Застава (из 1804) Војводе карановачког и драгачевског Антонија Ристића-Пљакића (1781, Каменица – 1832, Чернец, Бесарабија). Сачињена је од црвене свиле, на два пера, и опишвена свиленим ресама црне и жуте боје у два низа. На средини њене предње стране се налази правоугаоно сликарско платно опишвено златним шифитом, а на њему је, на небескоплавој позадини, насликан црни двоглави орао у полету, на чијим је прсима црвени штит са сребрним српским крстом. На другој страни заставе беше осликана икона Светог архангела и архистратига Михаила. Могуће је да је поред њега била насликана још једна фигура, али је слика тешко оштећена па није видљиво, баш као ни натпис изнад иконе. Веома је важно истаћи да је ово први документован и сачуван пример у којем се двоглави орао (истина – црни) јавља као једини држач грба Србије. Уопште, ово је најстарији сачувани пример смештања црвеног штита са сребрним српским крстом на прса двоглавог орла. Стога овај грб са барјака војводе Антонија Ристића-Пљакића можемо да сматрамо не само претечом данашњег грба Србије, већ и грба аустријских царева, као великих војвода Војводине Србије (Историјски музеј Србије, Београд)

Ђакон Ненад М. Јовановић, Грбови, заставе и химне у историји Србије

Слика број 130 А. Црква Свете Тројице и Господар Васин конак (Духовни центар Свети Владика Николај Велимировић).

Зграда Црквеног суда у Краљеву

Зграда Црквеног суда налази се на углу Карађорђевог и Чика Љубине улице и представља један од најрепрезентативнијих објеката саграђених почетком XX века. Део је јединствене целине с Црквом Свете Тројице и Господар Васином конаком. Зграда је грађена у две фазе. Док је приземље подигнуто 1900. године, спрат је дограђен тек 1933. године.

Објекат поседује елементе архитектуре класицизма, коју наговештава симетричност и складност објекта, као и декоративно решење конзола испод кровног венца.¹⁰⁵ Основа зграде је правоугаона, а објекту је с десне стране додато бочно крило испод ког се налази улазни трем, који је наткривен терасом спрата. Кровна конструкција зграде је изграђена на четири воде, док бочно крило има мало нижу кровну конструкцију, што саму целину крова чини сложенијом. За покривање крова је коришћен фалцован цреп. Фасада ка Карађорђевој улици има два благо истурена ризалита, а средишњи део је увучен. Док су ризалити оивичени пиластрима, објекат је хоризонтално подељен профилисаним кордон венцем. По три прозора на централном делу и два на ризалитима доприносе изузетној симетрији предње фасаде.

Лучни прозори красе спратни део фасаде, а прозори у приземљу су прости, правоугаони. Јужна фасада зграде, окренута ка Господар Васином конаку, једноставна је и равна, с простим прозорским окнима. Пре Другог светског рата епископ жички живео је у Епископском двору (Господар Васин конак), недалеко од цркве Свете

Тројице, а канцеларије Епархије су се налазиле у згради Црквеног суда. После рата, комунистичке власти су одзеле двор и канцеларије Епархији жичкој. Тек 2016. године град Краљево је вратио зграду Црквеног суда Епархији. Иако је зграда Црквеног суда враћена Епархији, у њој се и данас налази седиште Историјског архива Краљево.

Слика број 131. Зграда Црквеног суда, садашњег Историјског архива у Краљеву.

105 Архивска документација Завода за заштиту споменика културе.

Зграда старе Гимназије

Према пројекту направљеном у Министарству грађевина, у Карановцу је 1873. године подигнуто једносратно школско здање правоугаоне основе. Локација је брижљиво одређена у урбаном језгру формираном током XIX века, у делу града који је представљао центар комплекса верских, управних, судских и просветних грађевина.

Слика број 132. Зграда старе Гимназије, садашњег Народног музеја у Краљеву.

Комплекс је формиран изградњом Цркве Свете Тројице, Господар Васиног конака као седишта управне власти и Окружног начелства које је представљало судску власт. Због административних проблема, Гимназија је почела с радом тек 1879. године.¹⁰⁶

Класицистички приступ градње видљив је у симетричном решавању главне фасаде, наглашавању средњег ризалита тимпаном, назначавању бочних ризалита, ритмичном распореду лучно завршених прозора у приземљу и бочних ризалита на спрату, а осталих отвора архитравно, профилисаним хоризонталним венцима пресеченим пиластрима. Организација унутрашњег простора је нетипична – ходник је окренут ка улици, а учионице према дворишту. У наглашеном средишњем делу према дворишту смештено је степениште. Конзерваторски радови обављени су, с прекидима, у периоду од 1981. до 2005. године, када је после вековне просветне традиције зграда претворена у музеј.¹⁰⁷

106 Архивска документација Завода за заштиту споменика културе.

107 Исто.

Прота Саватије Божић – парох за незаборав

Прота Саватије Божић је једна од најзнаменитијих личности Краљева у првој половини XX века. Рођен је 1859. године у селу Врх, засеок Гобели, код Рудна, у некадашњем Студеничком срезу. Школовање је започео у манастиру Студеници, где је научио да чита и пише. Млади Саватије Божић је учествовао у ослободилачким ратовима против Турака, 1875–1877. године. Након ратовања, по савету митрополита Михаила, уписао је Богословију. По завршетку школовања, Саватије Божић је постављен за учитеља у Рашки. Међутим, 1884. године рукоположен је у јереја и у рашчанској парохији је провео 10 година. О томе колико су поверење становници Рашке и Студеничког среза имали у свог пароха говори и чињеница да је Саватије Божић приликом избора за Народну скупштину 1893. године изабран за народног посланика за округ Руднички. Наредне године, на сопствену молбу, Божић је премештен у Краљево и постављен за пароха Прве краљевачке парохије. Убрзо је постао члан бројних културних, хуманих и националних удружења у Краљеву. Обављао је дужност председника Народне одбране и „Пољопривредног среског одбора Среза жичког“. Залагао се за отварање гимназије, у којој је касније предавао веронауку. Саватије Божић је био и један од утемељивача природног лечилишта Матарушка Бања. Током Првог светског рата, у периоду од 1916. до 1918. године, налазио се у интернацији у логору Нежидер у Мађарској. Након Великог рата, прота Саватије Божић је активно радио на реконструкцији Цркве Свете Тројице и обнови наставе у школама, а био је ангажован и у раду Црвеног крста. Добитник је бројних признања и награда, међу којима се истиче Орден белог орла V степена, који му је 1924. године доделио краљ Александар Карађорђевић. Прота Саватије Божић је преминуо у Краљеву 1960. године.¹⁰⁸

108 Владан Виријевић, *нав. дело*, стр. 341–346.

Син свештеника Саватија, Добривоје Божић (1886–1967) био је инжењер. Он је први у свету конструисао аутоматску ваздушну кочницу, која се примењује у железничком саобраћају и позната је под називом „Божићева кочница“.

Слика број 133. Прота Саватије Божић са сунђугом Босиљком, која је била рођена сестра Михаила Хаџи Алексића, председника Општине Краљево 1908. године. На слици је део њихове породице.

Слика број 133 А. Краљево – кућа проте Саватија Божића у Улици Танаска Рајића. Почетак XX века.

Прота Алекса Тодоровић

Као парох Цркве Свете Тројице у Краљеву, Алекса Тодоровић се помиње у црквеном летопису из 1935. године.¹⁰⁹ Рођен је 3. априла 1899. године у селу Негришори, у Драгачеву, од оца Саве и мајке Јелене, као шесто од 13 деце. Основну школу завршио је у Марковици, а гимназију у Чачку. Богословију је учио у Београду, а школовање је завршио у Сремским Карловцима, где му је разредни старешина био отац Јустин Поповић.¹¹⁰

Године 1925. Алекса Тодоровић се оженио Леном Протић, која је била потомак проте Јанка Михаиловића Молера, чувеног иконописца, ратника и свештеника, по коме је породица и добила презиме. Имао је синове Миломира, Светомира и Часлава. Епископ жички Јефрем је 15. фебруара 1925. године, у Храму Вазнесења Господњег у Чачку, рукоположио Алексу у чин ђакона, а сутрадан и у чин свештеника. Септембра 1935. Алекса Тодоровић се преселио у Краљево, где је постао архијерејски намесник жички и старешина Цркве Свете Тројице. Прота Алекса је био једна од водећих личности Богомољачког покрета, председник Удружења свештеника Епархије жичке, уредник листа Мисионар и први уредник Жичког благовесника.¹¹¹

Прота Алекса Тодоровић је владици Николају помагао у свим пословима, од административних до богослужбених. Након Другог светског рата остао је у Немачкој, служећи првобитно у Лингену, а затим у Варбургу, у колективном логору у ком су били смештени српски заробљеници. Пет година

после завршетка Другог светског рата прота Алекса Тодоровић је прешао у Минхен. Иако су услови били веома оскудни и тешки, доласком проте Алексе за пароха минхенског активност парохије се снажно развија на богослужбеном, али и на друштвеном плану. Прота Тодоровић је био оснивач и уредник чувене религиозне библиотеке Свечаник из Минхена.

Протојереј-ставрофор Алекса Тодоровић је изговорио посмртно слово на сахрани владике Николаја Велимировића, 27. марта 1956. године, у манастиру Светог Саве у Либертвилу. У говору је истакао да све што је владика Николај написао „свето је и светло“, као и да су га свештенство и верници „слушали толико деценија, ишли, прелазили много десетина и стотина километара“ да чују његову беседу и поуку.¹¹²

Прота Алекса је у говору рекао и „да би стотине хиљада Срба“ желело да дође на владикину сахрану, али је то било онемогућено јер је владика сахрањен на другом континенту. Истакавши значај владике Николаја Велимировића за српски народ, прота Алекса Тодоровић је навео и да је владика „наређивао“ свештеницима да се моле „не само за свој народ непрестано него и за остале народе“, како европске, тако и „ваневропске“.¹¹³

Говор проте Алексе Тодоровића на сахрани владике Николаја Велимировића испуњен је великим поштовањем које је прота Алекса имао према владици. Према његовом казивању, постојао је снажан утицај владике Николаја на вернике Српске православне цркве, које је

109 Летопис Цркве Свете Тројице.

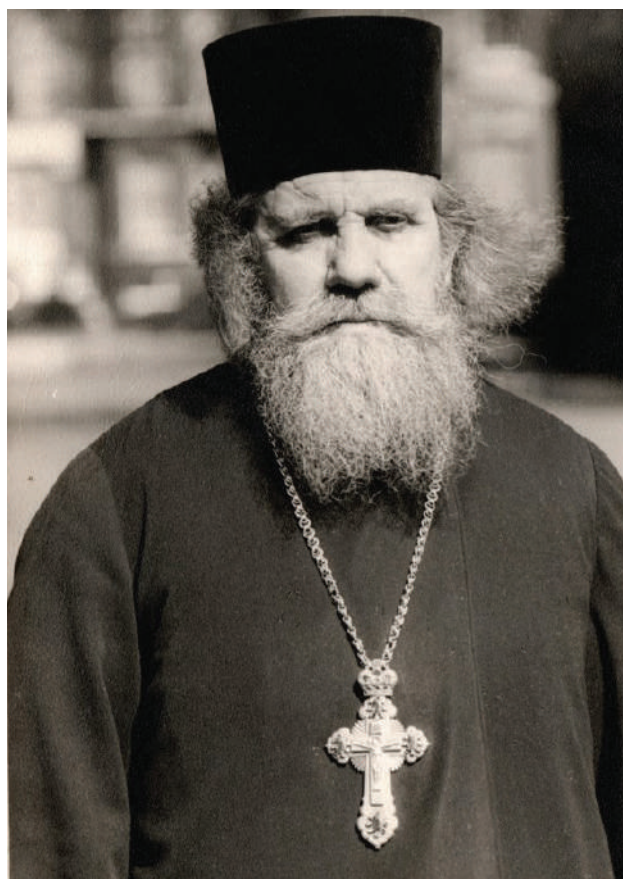
110 Протојереј Милан Филиповић, „Прота Алекса Тодоровић – најближи сарадник Владике Николаја“, Жички благовесник, Епархија жичка, Краљево, октобар–децембар 2021, стр. 35.

111 Исто.

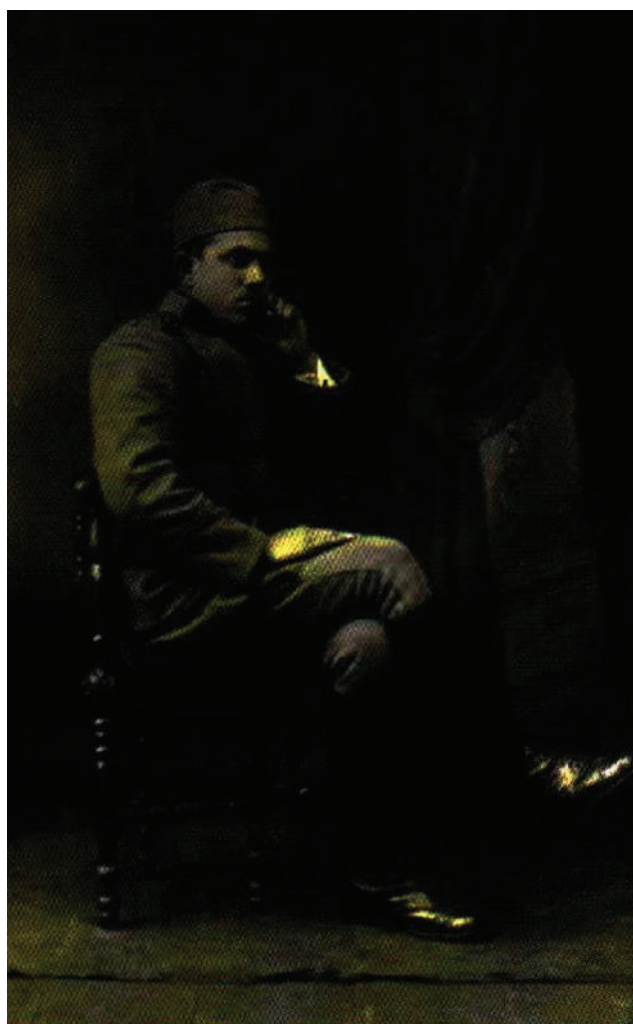
112 <https://srbskastvar.wordpress.com/tag/прота-алекса-тодоровић/>, приступљено 07. 09. 2022. године.

113 Исто.

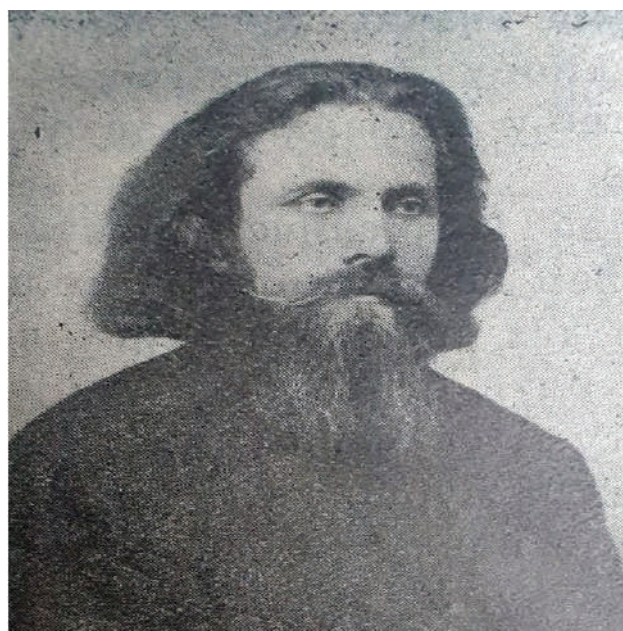
обилазио и у беседама подучавао, охрабривао, тешио. Владикин однос очинске љубави према верницима и свештенству видљив је и у надимку који су му они наденули – Ђедо.

Слика број 134 А. Прота Алекса Тодоровић у Краљеву.

Слика број 134. Прота Алекса Тодоровић из млађих дана, као војник.

Слика број 134 Б. Прота Алекса Тодоровић у Немачкој.

Списак архијереја, управитеља Жичке епархије
(архиепископије – епископије)

Архиепископи жички и пећки до проглашења патријаршије	
Сава Немањић	1219–1234.
Арсеније Сремац	1234–1263.
Сава II	1263–1271.
Данило I	1271–1272.
Јоаникије I	1272–1276.
Јевстатије I	1279–1286.
Јаков	1286–1292.
Јевстатије II	1292–1309.
Сава III	1309–1316.
Никодим	1317–1324.
Данило II	1324–1337.
Јоаникије II	1337–1346.
Епископи ужички и жички	
Макарије	Митрополит ужички, сачуван је само запис од 4. септембра 1654. године, у коме стоји „да је тога дана приспео његов пешкеш турским властима који је износио 3600 акчи. ¹¹⁴
Јосиф	Митрополит ариљско-моравски помиње се у запису из 1730. године, у ком је наведено да је обновио кров на манастиру Жичи.
Митрофан	Митрополит ваљевски и ужички од 1760. до 1766. године. Био један од потписника молбе да се Пећка патријаршија присаједини Цариградској. ¹¹⁵
Никифор	1831–1853.
Јоаникије Нешковић	1854–1873.
Викентије Красојевић	1873–1882.
Корнилије Станковић	1883–1885 (епископ жички)
Никанор Ружичић	1886–1889.
Сава Дечанац	1889–1913 (учесник Берлинског конгреса 1878. године у време док је био архимандрит) ¹¹⁶

114 *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века* / Сава, епископ шумадијски, Евро, Београд, Унирекс, Подгорица, Каленић, Крагујевац, 1996, стр. 298.

115 Исто, стр. 320.

116 Исто, стр. 433.

Николај Велимировић	године 1919. бива постављен за епископа жичког, али по сопственој жељи 1920. године одлази у Охрид.
Јефрем Бојовић	1920–1933 (са својим братом војводом Петром Бојовићем и српском војском 1915. године прелази преко албанских планина) ¹¹⁷
Патријарх Варнава Росић	1933 – администратор Епархије жичке
Николај Велимировић	1934 – Владика Николај био је постављен за администратора Епархије жичке, а на место његовог заменика долази епископ Тихон. Године 1936. владика Николај Велимировић бива поново постављен на трон епископа жичких, на ком остаје све до 1956. године ¹¹⁸
Викентије Проданов	Владика Николај је 1941. године одведен у заробљеништво, прво кућно, а затим и у логор Дахау, где је био заједно с патријархом Гаврилом Дожичем. Из тог разлога епископ Викентије је од 1941. до 1947. године прво администрирао Епархијом жичком, а потом је постао и заменик епископа жичког. ¹¹⁹
Валеријан Стефановић	Како владици Николају комунистичка власт није дозволила повратак у Србију прогласивши га за државног непријатеља, а одласком епископа Викентија да администрира Сремском епархијом, за администратора епархије Жичке је постављен епископ Валеријан (1947–1949) ¹²⁰
Митрополит Јосиф Цвијовић	Администратор Епархије жичке (1951–1953)
Герман Ђорић	Постављен је за заменика епископа Епархије жичке 1953. године, а после смрти владике Николаја 1956. постао је жички епископ. У периоду од 1956. до 1958. као патријарх српски администрирао је Епархијом жичком (1958–1961) ¹²¹
Василије Костић	1961–1978 (епископ Василије је од тадашњих комунистичких власти трпео торуру, мучења и затвор) ¹²²
Стефан Боца	1978–2003.
Хризостом Столић	2003–2012.
Јустин Стефановић	од 2014 –

117 Исто, стр. 225.

118 Драгољуб Даниловић, Гордана Гаврић, Жичка епархија: осам векова светосавског континуитета: историја, манастири, цркве, Народна библиотека Србије, Београд, 2019, стр. 66.

119 Исто, стр. 70.

120 Исто, стр. 70.

121 Исто, стр. 73.

122 Исто, стр. 74–75.

Списак свештених лица из летописа Цркве Свете Тројице

Име и презиме	Година
Вукосав Танасијевић	1837.
Миљисав Савић	1837.
Димитрије Јаћовић	1842.
Танасије Ракић	1843.
Марко Аврамовић	1843.
Миљенко Левајац	1845.
Димитрије Борисављевић	1848.
Димитрије Поповић	1849.
Василије Протић	1850.
Миљован Миљадиновић	1854.
Јован Николајевић	1854.
Јован Павловић	1857.
Миљош Вујовић	1859.
Василије Боровњак	1861.
Сретен Поповић	1862.
Стеван Ракић	1862.
Петар Вујовић	1868.
Петар Протић	1869.
Миљан Станић	1876.
Аврам Лешевић	1879.
Петар Николић	1886.
Сава Поповић	1888.
Спиридон Копривица	1890.
Тимотије Андријанић	1890.
Саватије Божић	1894.
Арсеније Биорац	1895.
Миљан Ратајац	1904.
Светислав Јовић	1923.
Јован Димитријевић	1933.
Хранислав Кожећинац	1933.

Алекса Годоровић	1935.
Драгослав Обућина	1938.
Милорад Ђурић	1938.
Милан Сретеновић	1940.
Обрен Лазовић	1941.
Марко Поповић	1841.
Боривоје Темелковић	1941.
Милован Благојевић	1945.
Миле Јараковић	1945.
Бождар Миленковић	1945.
Драгослав Даниловић	1945.
Гвозден Адамовић	1945.
Жарко Гавриловић	1961.
Боривоје Бајић	1963.
Михајло Милосављевић	1969.
Мирољуб Јосифовић	1970.
Милутин Драгичевић	1979.
Томислав Миленковић	1979.
Миодраг Томић, ђакон	1979.
Мирољуб Маринковић	1980.
Љубомир Јовановић	1981.
Милош Васиљевић	1986.
Јован Лазичић	1991.
Жарко Борац	1992.
Србољуб Стојковић	–

Старешине Цркве Свете Тројице након Другог светског рата

Име и презиме	Година
Обрен Лазовић	1945–1960.
Жарко Гавриловић	1960–1970.
Михаило Милосављевић	1970–1990.
Мирослав Јаковљевић	1990–2004.
Мирољуб Маринковић	2004–2005.
Јован Ђорем	2005–2021.
Мирољуб Попадић	2021–

Свештенство Цркве Свете Тројице у време писања ове публикације чине:

- протојереј Мирољуб Попадић, старешина храма,
- * Рођен 3. априла 1983. године у Александровцу, завршио Православни богословски факултет Универзитета у Београду 2009. године. Рукоположен за ђакона и свештеника 2014, чин протонамесника добија 2021, од исте године ступа на дужност старешине храма. У чин протојереја ступа у новембру 2022.
- протојереј Миломир Радић,
- протојереј Радован Парезановић,
- протојереј Владимир Јовановић,
- јереј Ненад Ивановић,
- протојереј Милутин Балтић,
- ђакон Горан Вучковић.

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

Римокатоличка црква Светог Михаила арканђела (Arkangela Mikaila)

Краљево је у периоду почетка изградње Цркве Светог Михаила арканђела, као и данас, било доминантно православна средина, али су кретања становништва тридесетих година XX века довела до настанка римокатоличке заједнице у граду на Ибру. Отварање Фабрике авиона, који су се производили по француској лиценци, омогућило је досељавање Француза, а потребе за радном снагом произвеле су пристизање квалификоване радне снаге из западних делова Краљевине Југославије, међу којима су доминирали Хрвати и Словенци.

Радници из Француске, као и Хрвати и Словенци који су радили у Фабрици авиона, по вероисповести су били католици. Како је новонасталој католичкој заједници била неопходна богомоља за обављање верских потреба, убрзо се у Краљеву почело размишљати о изградњи римокатоличке цркве.

Тако је католичка црква Светог Михаила арканђела са Жупним двором изграђена 1933. године. Пројекат за изградњу цркве израдио је архитекта Блажо Мисита Катушић из Београда.

У претходних готово девет деценија, католичка црква Светог Михаила арканђела је место окупљања католичких верника у Краљеву. Иако број католика у Краљеву није велик, њихова црква има велики значај јер не представља само верски објекат већ има и културно-историјске особености. Временом, она је постала један од симбола Краљева.

Досељавање Француза, Словенаца и других римокатоличких верника у Краљево. Формирање римокатоличке верске заједнице

Завршетком Првог светског рата, Србија је била опустошена земља, како у људству тако и привредно. Првих послератних година приступило се обнови земље и привредно-економском расту. Као и већи део Србије, тако и Краљево током XIX и у првим деценијама XX века није имало већих индустријских погона, осим покушаја развијања индустрије. Један такав пример била је и Фабрика пољопривредних справа, коју су 1882. године основали Срећко Васић и Аксентије Богдановић. Поред тога, било је и пар млинова и стругара, а тек тридесетих година оснива се тзв. Железничка радионица.¹²³

Током Великог рата уочен је велики значај авиона у војним подухватима. Србија је већ имала фабрике авиона *Икарус* у Новом Саду и *Рогожарски* у Београду. Ове фабрике су израђивале мање, тзв. школске, тренажне и хидро авионе, који су имали дрвену конструкцију. Међутим, војсци су били потребни савремени борбени авиони. Генерал Радисав Станојловић је из тих разлога 1924. године направио план за проширење мреже сталних аеродрома на још три постојећа (Београд, Краљево и Загреб) и изградњу модерне фабрике борбених авиона. Иако је било доста озбиљних конкурената, на крају је, ипак, одлучено да се фабрика подигне у Краљево, јер је у њему претходно већ била започета изградња сталног аеродрома. Због успеха авиона типа *Бреге 14* у Првом светском рату, није било недоумица који ће се авиони

монтирати у краљевачкој фабрици. Убрзо је од Француза купљена опрема и апарати за производњу авиона *Бреге 19*. Такође, Французи су Краљевини СХС позајмили 300 милиона франака за куповину 100 авиона типа *Бреге 19*, који су у Србију стигли 1925. године.¹²⁴

У недељу, 12. септембра 1926. године, у присуству високих званика свечано је положен камен темељац за изградњу краљевачке фабрике авиона. Све новине су извештавале о овом догађају, па су тако и Београдске новости од 14. септембра 1926. пренеле вест која је добијена телеграфским путем, а коју је потписао „Краљевчанин“.

„Већ јуче су у Краљево, где је данас извршено полагање камена темељца фабрици аероплана, почели да пристижу авиони. До данас су у Краљево долетеле авионске ескадриле из Новог Сада, Скопља и Сарајева. Дошао је и велики број авијатичарских официра, међу којима се истичу пук. Јован Југовић и командант авијације генерал Станојловић. Варош је јутрос осванула чиста, прашина са улица је уклоњена, по кућама заставе, грађанство расположено, дан ведар. На место где се подиже фабрика слио се силан свет и велики број угледних цивилних, црквених и војних личности. Били су ту сви официри, неколико епископа са нишким епископом на челу. Иначе све корпорације и удружења из Краљева биле су заступљене, а једнако и сви посланици тога краја. Присутствовала су и сва школска деца. У варош је дошао и велики број сељака који су

123 Мирослав Филиповић, Краљевски авиони – Фабрика авиона у Краљевоу: 1927–1942, Kronos international, Краљево, 1995, стр. 20–21.

124 Исто, стр. 30–31.

такође присуствовали свечаности...¹²⁵

Зачетник идеје да Краљево добије фабрику авиона био је сенатор Петар Богавац, који је био и лични пријатељ каснијег председника владе Милана Стојадиновића. Верује се да је Богавац приволео Стојадиновића да се у Краљево подигне фабрика авиона. Пројекат по којем је фабрика изграђена направио је Милутин Миланковић, а извођач радова био је један руски емигрант.

Паралелно с градњом фабрике, текли су и преговори с француском фирмом *Бреге*. Преговори су вођени око услова које је било потребно испунити да би се купила лиценца за производњу авиона *Бреге 19* у Краљево. Поред недостатка лиценце, недостајао је и стручни кадар који би ту лиценцу знао да примени. Због тога је делегација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у тим преговорима од Француза затражила да уговором буде обухваћена и обука домаћих радника од стране француских стручњака. Уговором је још регулисано и то да све послове на изради авиона, док се домаћи радници не обуче, обављају Французи.

Тако је уз сваког француског радника био један Србин, који му је у прво време био помоћник. Када би домаћи радник научио посао, Француз би одлазио назад у своју земљу. Домаћи радници су за потребе фабрике авиона долазили из целе државе, а нарочито из технички најразвијенијих крајева Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно потоње Југославије: из Словеније, Хрватске и Војводине.

Француска страна је, између осталог, затражила уговором и следеће: „*Да се саграде станови са потребним удобностима за Директора, технички персонал, стручне и остале раднике*“.¹²⁶ Овај

125 Исто, стр. 35.

126 Исто, стр. 38–39.

уговор, који је склопљен између две државе, важио је пет година. Поред њега, постојали су и уговори који су потписивани сваке године, а који су детаљније уређивали обавезе уговорних страна.

Французи у већем броју почињу да долазе у Краљево током 1928. године. Те године је у краљевачкој фабрици састављено пет авиона, чији су делови произведени у Француској и допремљени железницом најпре до Крагујевца, па онда и до Краљева. Прилив радника из Француске је заустављен крајем 1928. године, када је у Краљево већ било 200 француских радника с породицама. Сви ови радници су били из исте матичне фабрике у Вилакублеу. По вероисповести су били римокатолички хришћани.

Важан догађај за фабрику збио се 5. јула 1929. године, када је завршена израда и испорука првог авиона направљеног у Краљево. Првог јуна наредне, 1930. године, организована је велика свечаност освештавања авиона. Чин освештавања је обавио епископ Николај Велимировић са свештенством. За ову прилику је у Краљево из Француске дошао и сам Луј Берге, власник фабрике авиона.¹²⁷

На овој манифестацији Луј Берге је, између осталог, рекао: „Ја сам вам дао без рачуна и с одушевљењем моје индустријско искуство, као и искуство мојих ињжењера, мојих специјалиста и мојих сарадника свих врста. Они међу њима који су на овој свечаности данас сагласни су да кажем колико је њихов задатак био олакшан с еминентним вашим људима као што је генерал Станојловић, командант југословенске авијације, као што су његови сарадници, а нарочито пуковник Радовић, данас управник ваздухопловног техничког завода, пуковник Поповић и многи други које не могу набројати.

127 Исто, стр. 50–51.

Фабрика у Краљеву је, могу рећи, рационалније опремљена него моје фабрике у Паризу. Ја сам могао, у ствари, искористити овде добијено искуство за побољшање још у производњи мога авиона тип 19 и могу захвалити влади која ми је указала широко поверење. Такође, ваше радионице у Краљеву могу се сматрати као једна фабрика прворазредног индустријског реда. И ви можете рачунати на снагу њених средстава репродукције...¹²⁸

Након говора, Луј Берге је с посланством и чиновницима Краљевине Југославије обишао фабричке погоне и колонију где су били смештени француски радници с породицама.

Највећи терет првих година рада фабрике пао је на француске раднике, што је било јасно још од преговора око потписивања уговора. Чланом један тог уговора Краљевина Југославија се обавезала да сагради стамбене објекте за потребе радника пристиглих из Француске и њихових породица. Изградња тих станова је каснила, иако су радници већ почели да пристижу железничким транспортом. Повремено су били смештени у кућама имућнијих Краљевчана, који су их радо примали.

Французи су у Краљеву ширили углед своје земље. Добијали су књиге, часописе и дневну штампу из Француске. Организован је и курс српског језика, који је држао професор француског Милан Антоновић. У циљу промовисања француске културе основали су и клуб, који је носио назив *Друштво пријатеља Француске*. Тај клуб је, такође, снабдеван књигама на француском језику и француском штампом.

У билтену фабрике *Бреге* из Париза описана је француска колонија у Краљеву: „Француска колонија у Краљеву броји сада око 200 лица. Целокупно француско особље из

128 Исто, стр. 54.

ваздухопловних радионица смештено је у зграде које је југословенско ваздухопловство уступило 'Друштву Бреге'. Ове зграде, смештене око фабрике, образовале су прави мали француски град. Ове зграде нове изградње снабдевене су електричним осветљењем и текућом водом. Сваки станар располаже станом меблираним, пространим са довољно ваздуха и једним широким вртом. У једној серији груписаних павиљона станују директор, шефови служби и пословође. После 1. октобра 1929. године у Краљеву дејствује и једна основна школа организована на истим принципима као и школе у Француској. Она ради у једном локалу у граду додељеном за децу француског особља. Школу води један учитељ из Париза. Обука из српског језика се изводи четири пута недељно, а изводи је један професор из Краљева. Школа сада има 39 ефективних ученика старости од 5 до 13 година. Школски резултати охрабрују и, у току једне новије посете коју је школи учинио господин Маса са Београдског универзитета, он је похвалио своје мале земљаке за њихов рад и напор. Један курс српског језика за одрасле такође је организован и један заиста велики број Француза и Францускиња прате овај курс пажљиво. Француска колонија, удаљена од вароши, сачињава једну хомогену групу са својим становницима, својим забавама и организацијом слободног времена. Одржавање вртова у лето захтева велики број часова од слободног времена намењеног за туризам француске колоније. Организација рада у фабрици у летњим месецима, који почиње исувише рано изјутра, дозвољава и купања у оближњим рекама и спорт којим се бави готово сва колонија.¹²⁹

Французи су у Краљеву за своје потребе изградили и три тениска игралишта с црвеном подлогом, који су били заштићени високим зидовима. Поред Француза, ту су по први пут

129 Исто, стр. 60.

тенис заиграли и млади Краљевчани. Основан је био и Француско-југословенски клуб, који је почео с радом пред крај 1929. године, на иницијативу Друштва пријатеља Француске. Клуб су новчано помагали француски кругови у Београду, као и дирекција Фабрике авиона. Његове просторије су се налазиле у ондашњој Женској занатској школи, у Хајдук Вељковој улици број 61. У клуб су навраћали француски инжењери и радници, а путем часописа упознавали су се с најновијим дешавањима у Француској. Стицала су се нова познанства, јер је клуб био отворен и за Краљевчане, који су у њега радо долазили. Између осталог, имао је и велику библиотеку француских књига.¹³⁰

Пошто су домаћим радницима пренели знање неопходно за самосталну израду авиона, од 1936. године започиње повратак француских досељеника у своју домовину. Повратак Француза текао је постепено и у групама. До 1939. године велики број њих је напустио Краљево. Остало је само неколико породица, које су се након Другог светског рата, такође, одселиле из града на Ибру.

Из доступне историјске грађе, немогуће је одредити када је први Словенац дошао на територију Краљева. Већи број Словенаца доселио се двадесетих и тридесетих година током наглог привредног развоја Краљева, односно у периоду када се отварају поменуте фабрике. Но, ипак, то је део много већег миграционог феномена, који почиње у периоду прикључења аустријског приморја Краљевини Италији. Политичко насиље које је Аустрија проводила над становништвом у Јулијској крајини довело је до одласка многих житеља овог краја у разне делове Краљевине Југославије. Јачањем привреде у Краљеву створени су предуслови да се добар део тих миграционих кретања заустави

баш ту. Добри услови за рад привукли су стручни кадар, квалификоване и неквалификоване раднике из свих делова Југославије, а понајвише из развијених делова, Хрватске, Словеније и Војводине.¹³¹

Сеоби Словенаца у Краљево допринела је и државна политика интегралног југословенства, услед које је војни, стручни и бирократски кадар премештан по целој земљи. Краљевачка радионица државне железнице је вршила размену стручних радника са сродним радионицама у Марибору, Загребу, Сарајеву, Суботици, Смедереву и Зрењанину. У Краљево је, осим Словенаца из Приморске која је тада била део Италије, било и Словенаца из Штајерске, углавном радника Мариборске железничке радионице. Укупно, у Краљево је пред Други светски рат живело око 800 Словенаца.

Други светски рат у Краљево доводи нове невољнике, па се број Словенаца изразито повећао. Према тези о немачком „историјском“ и „етничко-културном“ подручју, на територији коју су Немци и пре аншлуса Аустрије сматрали својом, састављене су смернице у шест тачака које су давале прецизна упутства о расељавању Словенаца с тог простора. Тим планом, у складу с етничким, политичким и социјалним критеријумима, одређивана су лица и читаве породице као расно подесне или неподесне. Дакле, није се постављало питање да ли ће Словенци с тог подручја бити депортовани, већ само где ће се депортација извршити. Тако је у Краљево депортовано становништво слабијег имовног стања, оцењено као мање продуктивно.

Прве словеначке избеглице у Краљево је прихватио Одбор за збрињавање избеглица, који је формиран у јуну 1941. године. Овај

130 Исто, стр. 61–63.

131 Silvija Krejaković, *Rekvijem za Harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu*, URŠKA, STRLE, Ljubljana, 2011, str. 4.

одбор је основан самоиницијативно, од стране имућнијих, хуманизмом подстакнутих грађана, који су бројним апелима скупљали новац, храну, одећу и огрев. Објашњење разлога из којих су Краљевчани одлучивали да помогну и прихвате словеначке избеглице може се пронаћи у искуству разумевања и поштовања различитости, које су становници града на Ибру неговали према раније досељеним Словенцима и Французима.

Окупациони војни извештаји из Словеније говоре следеће: „Словенци се упућују у Србију, где их становници братски дочекују. Словеначка колонија у Србији, која је пре рата имала 200.000 Словенаца, од којих 40.000 у Београду, врло је богата и имућна, и прикупила је велику помоћ тим прогнаницима“.¹³²

Насељеници из Француске и Словеније били су махом римокатоличког начина исповедања вере. Поред њих, у Краљево је пристигао и знатан број становника пореклом из Хрватске и Војводине. Део њих је чинио бирократски апарат у новонасталим фабрикама, као и у органима власти. Како је Краљево било и један од војних центара тадашње Краљевине Југославије, било је и официра, подофицира и војника римокатоличке вере. О томе нам сведочи податак да је пре изградње Цркве Светог Михаила арканђела римокатоличка недељна миса служена у склопу војне касарне у Краљеву. Тако је град на обалама Ибра и Западне Мораве постао верски и етнички хетерогена средина, у којој је већински православни народ оберучке прихватио, угостио и помогао вољнике и невољнике римокатоличке вероисповести.

Краљево је, према попису од 31. марта 1931. године, имало 655 римокатолика, односно 9,32% укупног броја становника. По националности били су то претежно Французи, Словенци, а у

132 Исто, стр. 3.

мањем броју било је и Чеха, Словака и Хрвата. Православних верника је, наравно, било највише – 6.238 и чинили су 88,23% укупног становништва. Према попису, било је 68 особа којима је немачки био матерњи језик, као и 61 становник који је говорио мађарски.¹³³

У којој мери се развијала католичка заједница на простору парохије Светог Михаила арканђела показује и податак да је после одласка Француза из Краљева ова парохија бројала две хиљаде римокатоличких верника. Они су живели широм ове римокатоличке парохије – од Ужица, Пожеге, Чачка, Врњачке Бање до Крушевца.¹³⁴

У записима католичког фрањевца из Босне Серафина Сарића, који је тада био свештеник у парохији Светог Михаила арканђела, у парохији је било уписано 2.546 католичких верника. То би значило да је, после Ниша и Београда, католичка парохија са седиштем у Краљеву имала најбројнију римокатоличку заједницу на подручју коју је обухватала Београдска надбискупија.

Из свега овога произилази да је било потребно подигнути храм за верске потребе све бројније римокатоличке заједнице у Краљеву и околини.

133 Становништво по вероисповести и језику, попис од 31. 03. 1931. године, Демографска статистика, св. 7, Београд, 1945, стр. 63.

134 „Благослов темељног камена католичке цркве у Краљеву“, Гласник, број 14, 1933, стр. 3.

Подизање римокатоличке цркве у Краљеву

Да би се у потпуности разумела историја римокатолика у Краљеву, потребно је истражити привредне, економске и историјске прилике у овој вароши двадесетих година двадесетог века. У тадашњем Краљеву, које је било заостало у привредном и културном погледу, нови досељеници, а поготово Французи, брзо су развијали утицај на средину у коју су пристигли. Французи су основали школу за своју децу и разна удружења, промовишући тако своју културу и начин живота међу становницима Краљева. Када су 1923. године завршене припреме за изградњу Фабрике авиона, у околини фабрике и у Хајдук Вељковој улици почело се с подизањем стамбених јединица за новопридошле Французе и њихове породице. Тај део града до данас носи назив Француска колонија.

Крајем двадесетих и почетком тридесетих година XX века, због прилива становништва, промењена је не само етничка већ и верска слика Краљева. Сви француски стручњаци, који су се са својим породицама населили на простору колоније, били су по вероисповести римокатолици. Зато се појавила потреба и за градњом римокатоличке богомоље коју ће француски досељеници редовно посећивати и богато даривати. Та потреба се осетила и у оближњој војној касарни, где је међу војницима, официрима и њиховим породицама био приличан број појединаца из Словеније и Хрватске, претежно римокатолика.

Ови људи су своје верске потребе углавном обављали у кругу војне касарне, када би с времена на време из Крагујевца долазио

римокатолички свештеник, а када би он из неких разлога био спречен, посећивао би их свештеник из Београда.

Насељавање хиљада католика у централну Србију двадесетих година прошлог века, а самим тим и у Краљево, везује се за настанак југословенске државе. „Од када је настала Југославија, ми католици Хрвати и Словенци дошли смо у Србију као у своју другу земљу. Више за нас Дунав, Сава и Дрина нису граница.“¹³⁵ Београдска надбискупија је основана 29. октобра 1924. године. Фратар Рафаел Родић из (некад Славонске) Пожеге постављен је за првог надбискупа обновљене Београдске надбискупије.¹³⁶

У таквом стању римокатолички верници су пред тадашње општинско руководство Краљева поставили питање изградње римокатоличке цркве. Сходно томе, општинске власти су 24. јуна 1931. године у великој општинској сали одржали састанак најугледнијих грађана, добротворних и културних друштава, чији је циљ био да се оснује одбор за подизање римокатоличке цркве у Краљеву. Том приликом је основан одбор који је имао преко 30 чланова, како угледних Краљевчана, тако и представника Француза, Словенаца и Хрвата који су живели у граду на Ибру. Одбор је тада обавио прикупљање прилога, при чему је скупљено почетних 30.000 динара за изградњу римокатоличке богомоље.

¹³⁵ Павле Влашић, „Католицизам и православље у Србији“, Весник Српске цркве, број 1–2, Београд, 1931, стр. 771.

¹³⁶ <http://kc.org.rs/otvaranje-prve-sinode-beogradske-nadbiskupije/>, приступљено 13. 12. 2021. године.

Општина Краљево и Одбор за подизање римокатоличке цркве одредили су локацију у самом центру Француске колоније, на углу Хајдук Вељкове и Обилићеве улице.

Београдска надбискупија је за потребе израде пројекта цркве и парохијског дома ангажовала познатог београдског архитекту, пореклом из Осијека, Блажа Миситу Катушића.

Подизању католичке катедралне цркве у Краљеву претходила је молба Београдске надбискупије Верском одељењу Министарства правде, у којој се тражило одобрење за формирање католичке парохије у овом крају. Главни аргументи које је Надбискупија београдска изнела у својој молби били су да је свештеницима из Крагујевца и Ниша напорно да стигну до свих својих верника и свих школа у којима се учила римокатоличка веронаука. „Териториј који би имао потпасти под жупу Краљево, подпадао је до сада под жупу у Нишу и жупу у Крагујевцу... Нишком жупнику било је и до сада немогуће доспевати свуда, поготово ради великог броја школа, тако да је овај Ординаријат био присиљен због верских, школских и административних разлога основати нову жупу у Краљеву, у којем има толико радништва и где је интензивна паства јако потребна...“¹³⁷

Колика је потреба постојала за изградњом католичког верског објекта у Краљеву сведочи и податак да су прву причест, уместо у цркви, француска деца обавила у својој школи: „Било је дирљиво када се у недељу ујутро формирала процесија између дирекције и школе, која је полазила пјевајући црквене химне. Многи су дошли из Краљева, па и из Чачка, да виде свечаност и војници католици – авијатичари напунили су дно дворане. Сва та Колонија била

је у великој светковини јер су родитељи позвали своје пријатеље и познанике из Краљева и околине. Увече су поносни родитељи шетали са својим првопричесницима у белим хаљинама по улицама малог града...“¹³⁸

У то време о верском животу римокатолика у Краљеву бринуо се крагујевачки жупник фра Иван Винодолац, који је мисе углавном служио у оближњој војној касарни. Овај фрањевац је сваке седмице долазио и у месну школу, где би ученицима римокатоличке вере држао веронауку. Када је први надбискуп обновљене Београдске надбискупије у јуну 1929. године посетио Краљево, мису је служио у Соколском дому. Надбискупа су свечано дочекали представници цивилних власти, као и многи Краљевчани. Пред православном Црквом Свете Тројице надбискупа је дочекао и поздравио старешина саборног храма. У краљевачком хотелу *Парк* била је приређена и свечана вечера у част надбискупа Родића. Надбискуп је током боравка у Краљеву посетио и православни манастир Жичу. Под покровитељством директора Фабрике авиона 7. априла служена је миса, а директор је позвао свештеника Прива Белара из Београда, пароха Цркве Блажене девице Марије, да предводи католичко богослужење за француске раднике.¹³⁹

Налазећи се у стању непостојања основних услова за обављање верских обреда, све бројнија римокатоличка заједница у Краљеву, као и њихови суграђани, православни Краљевчани, схватили су да морају озбиљније приступити решавању проблема недостатка верског објекта. Ипак, није све ишло тако глатко. Одређени број православних Краљевчана (Богомољачки покрет) није имао поверења у Католичку цркву.

137 Архив Југославије, Ф-III-80, „Допис Надбискупског ординаријата у Београду Министарству правде, Верском одељењу“, 10, 1933, стр. 63.

138 Гласник католичке цркве у Београду, број 5, Београд, 1929, стр. 4.

139 Драгољуб Обрадовић Кондис, „Богомоља за католике“, Ибарске новости, Краљево, 18.08.1983, стр. 8.

Они су подизање католичке цркве у Краљеву доживљавали као покушај наметања римских верских схватања православцима. То је и био главни разлог зашто се дуго чекало на почетак изградње католичке катедралне жупне цркве у Краљеву. Певачко друштво *Свети Сава* сматрало је да за зидање римокатоличке цркве у центру Србије нема стварне потребе, већ да се то ради само због римокатоличке пропаганде у срцу светосавља.

Све се мења након неколико година чекања. Наиме, 24. јуна 1931. године одржан је скуп у сали Општине, који је био изузетно посећен и на коме се расправљао о подизању римокатоличке катедралне цркве у Краљеву.¹⁴⁰ Скуп је одржан под називом „Скуп најугледнијих грађана и представника хуманих и културних друштава“. На том догађају формиран је Одбор за подизање катедралне цркве у Краљеву. Задатак Одбора је био да се бави прикупљањем материјалних средстава за изградњу цркве, као и да врши надзор над самом изградњом. Том приликом Војислав Воја Јањић, који је био министар вера (1923/24) и аташе Краљевине СХС у Ватикану, одржао је дужи говор. У говору Јањић је објаснио потребу и значај једне такве грађевине, како за Краљеву, тако и за државу. Војислав Јањић је био и на челу Одбора за изградњу православне цркве, а 1924. године Никола Пашић је пред њега ставио задатак да формира Одбор за проучавање конкордата између Краљевине СХС и Ватикана.¹⁴¹

У Одбор за подизање катедралне цркве

140 Исто.

141 Радмила Радић је написала опширну биографију (482 стране) Војислава Јанића, која обухвата изучавање његовог порекла, школовања, брачних веза, периоде живота у којима је био свештеник, професор и политичар, његово пропагирање идеје приближавања црквама, преговоре и сукоб око конкордата 1925. године, публицистичку и јавну делатност. Радмила Радић, Војислав Јанић (1890–1944): свештеник и политичар: поглед кроз аналитички прозор, Институт за новију историју Србије, Београд, 2018.

у Краљеву одабрано је 30 најугледнијих Краљевчана, а на скупу су говорили и госпођа Анка Бугарчић, председница Женске подружнице, и Петар Богавац, некадашњи народни посланик. Одмах је прикупљено 30.000 динара добровољних прилога, о чему је обавештена и Надбискупија београдска. Одбор је телеграмом затражио благослов за своје подухвате и од патријарха српског. Остаје недоречено зашто је у званичном називу Одбора употребљена реч катедрала, мада се може претпоставити да се мислило на то да краљевачка црква треба буде прва у целој жупи, односно парохији.

Министарство грађевине, након конкурса за пројекте, одобрава пројекат архитекте Блажа Мисите Катужића, на предлог Надбискупије београдске. Архитекта Блажо Мисита Катужић је рођен 1886. године у Костајници, тада Аустроугарској. Студирао је архитектуру у Бечу, затим у Прагу, а студије је окончао у Лијежу 1910. године. Једно време је радио у Београду, у Француско-српској заједници за изградњу пруга. Као учесник Великог рата остао је активан у Министарству војске, у чину капетана, све до 1925. године. Почетком Другог светског рата одлази у Хрватску и настањује се у Осијеку, где се запошљава као архитекта конзерватор. Умро је 1961. године у Осијеку.

На простору Србије по његовим пројектима израђене су још Римокатоличка катедрална црква Лазариста светих Ђирила и Методија на Чукарици, Кућа манастира Светог Антуна у Београду, Дом за ученике у Високом и самостанска зграда и жупна црква Светог Антуна Падованског у Петрићевцу поред Бања Луке, која је изграђена у периоду између 1928. и 1931. године.

За време београдског надбискупа Рафаела Родића извршено је освећење цркве: „Јутрос

у 7 часова почео је обред освећења цркве. Чинодејствовао је надбискуп г. Родић уз асистенцију 10 свештеника који су на ову свечаност дошли из Београда. На понтификалну мису одговарао је црквени хор жупе светог Јосипа из Крагујевца. Дужу беседу одржао је окупљеном свету г. Петар Вашић, други саветник Београдске надбискупије. Када је освећење завршено, г. Родић објавио је да је верницима који су освећењу присуствовали опроштено за сто дана грехова. И убудуће на данашњи дан верницима ће се сваке године давати опроштење за 40 дана¹⁴².

У Ибарским новостима од 18. августа 1983. године, о овом догађају стоји записано: „Тога дана у велелепном храму окупило се мноштво света јер после Крагујевца ово је била једина католичка црква у овом делу Србије. Цркву је осветио београдски надбискуп г. Рафаило Родић, а свечаности су присуствовали заменик босанског провинцијала фра Марјан Јаковљевић, старешина фрањевачког самостана из Београда фра Јосип Маркушић, други саветник Београдске надбискупије професор г. Влашић, тајник надбискупије г. Петар Јустин Числар и жупник Крагујевачке жупе г. Винодолац. За привременог жупника у католичкој цркви у Краљеву тада је постављен господин фра Круно Мисило који је одмах ступио на дужност. Ова свечаност завршена је банкетом у хотелу *Београд* где су присуствовале многе званице цивилних и војних власти из Краљева. Од тога дана увек у одређено време оглашавала су се црквена звона с католичке цркве која су се могла на далеко чути.“¹⁴³

Црква је изграђена као базилика с основним одликама романичке архитектуре, дворанског

типа. Ради се о једнобродној грађевини, с правоугаоном основом и полукружном апсидом на источној страни. Црква се састоји од три мања брода, од којих је централни брод виши и шири. На источној страни се налази полукружни испуст апсида, у чијој се средини налази олтар из ког се служи обред. Ту је смештена и сакристија. Унутрашњост је осветљена прозорима који се налазе у горњем делу зида, што представља базиликално осветљење. Сваки прозор чини стаклени витраж, с уметнутом комбинацијом жутог и зеленог стакла. Црква је прекривена двосливним кровом, а на југозападној страни налази се торањ са стаменим звоником који се на врху завршава степенастом куполом с крстом на врху. На цркви и торњу налазе се стилизовани прозори који омогућавају да ентеријер цркве делује прозрочно. Улаз у цркву с трифором и три прозора над њим дају живост прочељу храма. Црква је грађена пуном опеком класичног формата, док су зидови споља обложени малтером. Унутрашњост храма је декорисана с препознатљивим примесима готичких елемената у украсној пластици. Контрафори на бочним зидовима цркве имају донекле статичку функцију, но више су ту као декоративни елеменат. Закључујемо да краљевачка католичка црква изгледом и симбиозом два стила, романике и готике, представља јединствену појаву на просторима централне Србије.

Жупни двор саграђен је одмах уз цркву, као двоспратна четвороугаона грађевина, без неких посебних стилских карактеристика.

Главни олтар цркве, као што је већ речено, посвећен је арханђелу Михаилу. Изнад њега се уздиже велики ликовни приказ арханђела. Аутор слике је непознат, а настала је почетком тридесетих година двадесетог века. На тој композицији изнад главног олтара централни

142 Н. Јовановић, „Католичка црква у Краљеву“, Политика, 20.11.1933, стр. 9.

143 Драгољуб Обрадовић Кондис, „Богомоља за католике“, Ибарске новости, Краљево, 18.08.1983, стр. 8.

фокус чини арханђел Михаило као победник над Сотонам. Иначе, дата композиција је вековима уназад присутна како у римокатоличким храмовима, тако и у православним.

Слика приказује арханђела Михаила у свој његовој слави, с исуканим мачем у десној руци који је усмерен ка небесима, док се у ланцима везани Сотона налази под његовим ногама. Овде је реч о хришћанском предању које говори о рату на небесима, када је Сотона са својим анђеоским присталицама устао против Бога, а којег је арханђел Михаило победио. Композиција је урамљена у дрвени рам без неке посебне карактеристичне декорације.

Поред овог главног олтара, римокатоличка црква у Краљеву је врло брзо добила још један олтар. Други олтар је посвећен Светом Антуну Падованском. Изнад овог олтара је, такође, била постављена композиција светитеља. Аутор слике, уметник Габријел Јуркић (1886, Ливно – 1974, Ливно), био је босанскохерцеговачки ликовни уметник и један од најзначајнијих импресиониста у Босни и Херцеговини.¹⁴⁴

Иконографски нуклеус слике Габријела Јуркића представља Свети Антун одевен у одежду фрањеваца, приказан на небесима с малим Исусом у дијалогу. Малог Исуса и Светог Антуна који клечи окружују облаци и хорови анђела. На самом дну слике приказана је шумовита долина с црквом у центру. Претпоставља се да је Јуркић насликао

¹⁴⁴ Габријел Јурковић је рођен 24. марта 1886. у Ливну. Био је потомак угледне ливанске породице, која се доселила из хрватског приморја. Габријел се родио у породичној кући, као четврто дете и старији брат близанац Мирка. Прву самосталну изложбу имао је у Сарајеву 1911. године. Изложба је касније пресељена у Загреб. Добио је рекордан број домаћих ликовних критика. Преко 50 критика било је објављено у сарајевској и загребачкој штампи. Након пола века проведених у Сарајеву, вратио се у Ливно, где је отворио скромни атеље фрањевачког манастира на Горици, у коме је живео са супругом Штефом. Умро је 25. маја 1974. године и сахрањен је на Горичком гробљу.

краљевачку долину окружену са свих страна шумовитим копаоничким планинама.

Кип Светог Антуна Падованског у краљевачкој католичкој цркви налази основ у легенди у којој га је неки гостионичар, који га је примио на конак у граду Кампосампјеру код Падове, видео како у својој соби у наручју држи неко дете. Дете представља Исуса који се јавио Светом Антуну. Сутрадан је гостионичар обећао Светом Антуну да оно што је видео неће ником рећи. Свети Антун, обучен у фрањевачку одору, приказан је како разговара с Богомладенцем Христом, док држи јеванђеље. Овај светац се управо овако и представља иконографски или при изградњи његових кипова, увек с дететом Христом у левој руци, док понекад у десној држи расцветали љиљан. Код римокатолика, култ Светог Антуна Падованског ужива велико поштовање. Он је један од ретких светитеља у Римокатоличкој цркви који је врло брзо канонизован за светитеља. Годину дана након смрти, папа Гргур IX га 1231. године проглашава светим.

У цркви су, по сређивању унутрашњег ентеријера, постављени кипови Пречистог срца Маријиног и Пресветог срца Исусовог. Испред њих су постављени мали олтари, као и приказ Крсног пута. Кипови су за ову прилику пристигли из Хрватске. Нажалост, у савезничком бомбардовању Краљева у Другом светском рату црква је прилично пострадала, па су уништена и ова два кипа. Након рата на њихово место постављени су кипови Светог апостола Павла с десне стране и Светог апостола Петра с леве. Свети апостол Павле приказан је с јеванђељем у десној руци, док у левој руци држи мач окренут према земљи. Мач на овом кипу представља симбол његове мученичке смрти, јер је посечен мачем, а јеванђеље симболизује Реч божију коју је проповедао широм Римског царства. На кипу

доминира љубичасто-зелена тога, преко које падају брада и коса Светог апостола Павла. Свети апостол Петар приказан је у љубичасто-плавој тоги с јеванђељем у левој руци, док у десној држи кључеве раја.¹⁴⁵

Свети апостоли Петар и Павле имају битну улогу и у источној и у западној цркви, сматрају се првоврховним апостолима и каменом темељцем цркве. Стога и не чуди што су на месту где су били кипови Пресветог срца Исусовог и Пресветог срца Маријиног пре Другог светског рата постављени баш ови апостоли.

Крсни пут (Калварија, Голгота) представља композицију од 14 слика, од којих свака приказује Исусова страдања. Први приказ је Исус пред судом, затим Исус узима Крст, Исус сусреће мајку, Симон помаже Христу да носи Крст, Вероника пружа Исусу платно, Исус пада други пут од терета, Исус теши јерусалимске жене, Исус пада трећи пут, Исуса свлаче, Исуса закивају на Крст, Исус умире на Крсту, Исуса скидају с Крста и, на крају, композиција која приказује његово полагање у гроб.

У цркви су постављене и клупе за седење које је, такође, пројектовао Блажо Мисита Катушић. Од тих оригиналних клупа преостало је само део једне клупе и на њој се данас налазе свеће за продају верницима. Клупе су израђене од јасена и биле су једноставне, састављене из два дела, предњег и задњег. Задњи део је чинио наслон и део за седење, док је предњи део био мало нижи и имао је отвор за молитвенике.

Црква је од самог почетка деловања основала хор, који је назван *Свети Тирило и Методије*. Хор је бројао десетак чланова и скоро сви су припадали словеначкој заједници.

145 У Јеванђељу по Матеју Исус даје Светом апостолу Петру кључеве раја: „И даћу ти кључеве Царства небескога и што свежеш на земљи биће свезано на небесима и што разрешиш на земљи биће разрешено на небесима“.

Учествовао је на свечаним недељним мисама и другим бројним свечаностима.

Да оснивање римокатоличке жупе у срцу православног живља Србије није било без разлога, показују нам и многобројни покушаји популаризације римокатоличанства. Тако су организоване бројне свечаности и предавања (из живота и муке Спаситеља, из живота папе Пија XI и др.) која су држали истакнути римокатолички проповедници. Првобитно, миса је служена уз звуке хармонијума, који су свирали Словенци. Недуго касније црква је од Надбискупије београдске добила на поклон оргуље, које су уз поправке и рестаурацију 1966. године и данас у употреби. Оне су смештене на хорској галерији, где се уједно налазила и певница. Хармонијум се и данас налази у цркви, чува се поред улазних врата и у изузетно добром је стању. Исповедаоница је оригинална из 1933. године и такође је направљена према нацрту архитекте Катушића. Сачињена је од ораховог дрвета, на врху се налази једноставни крст, а дуж целог врха исповедаонице простире се изрезбарена декоративна цветна линија.

О деловању римокатоличке цркве на простору с већинским православним становништвом сведочи и организовање прве римокатоличке процесије, уочи Васкрса 1934. године. Надбискупија београдска и надбискуп Родић су овом догађају придали велику важност, јер је то била прва римокатоличка процесија у том делу Србије, па су за ту прилику краљевачкој цркви поклоњене најлепше црквене слике (иконе), балдахини, крстови, свештеничке одежде и др.

О том догађају који се збио у Краљеву постоји запис у Гласнику католичке цркве у Београду од априла 1934. године: „У суботу навечер развила се величанствена процесија по главним улицама вароши. Врло лијепа и скупочени балдахин и крст за процесију за

ову пригоду поклонио је цркви преузвишени господин Иван Рафаел Родић, надбискуп. За време процесije свирала је војна музика из Крушевца. Цела варош изашла је на улице и тротоаре да види ову прву, али уистину лепу вањску манифестацију у овом крају, међу свима је владало велико одушевљење и весеље.¹⁴⁶

У цркви је одржавано богослужење сваке недеље, као и приликом великих црквених празника, као што су Божић, Васкрс, празник Свете Породице, празник Христа Краља, Цвети, Духови, Спасовдан, Празник Тела Христовог (Тијелово), празник Велике Госпојине... За време свих ових празника црква је била значајно посећена. Осим за време верских празника, у црквеном здању служена су и благодарења поводом државних празника, као што су Дан уједињења и Рођендан престолонаследника.¹⁴⁷ Краљевачки свештеник је вршио своје верске дужности и у Крушевцу, Ужицу, Чачку, Врњачкој Бањи, а обављао је и посао предавача веронауке у школама у тим местима.¹⁴⁸

Почетак Другог светског рата римокатоличка црква у Краљеву дочекала је с обавештајном радио станицом у свом звоником, с које су слати обавештајни подаци за Немачку.¹⁴⁹ Католички свештеник Тугомир Гелић, по националности Хрват, био је члан ХСС-а и отворени националиста. Он је у проповедима за време миса (и у разговорима ван цркве) отворено истицао да је на првом месту Хрват, а тек на последњем месту свештеник и да сви католици морају бити Хрвати. Овакав став наишао је на негодовање Словенаца који су живели и радили

у Краљеву.¹⁵⁰

„Они Краљевчани који су навикли у рано јутро, недељом да сврате на кафу код Ђурђа Тепића у његову кафану ’Српски краљ’ нису ни слутили да им је ту на двадесетак корака и скоро надомак очију још један немачки агент. У торњу католичке цркве налазила се још једна немачка пријемно отпремна радио станица, а да то нико није знао. Истовремено кад и у стану код Липинца, и на овој радио станици примљена је вест да је Немачка напала Југославију. Радиста, немачки агент је истовремено са ове осматрачнице имао широк поглед на град са ниским кућама, на оближњу железничку станицу, а на видиком су му биле касарна (коњичке штале у Хаџи Милентијиној улици), Фабрика вагона, затим поглед ка Фабрици авиона и на другој страни према Ибарском мосту у Рибници.“¹⁵¹

Црква је у савезничком бомбардовању августа 1944. године, као и читаво Краљево, доживела велику материјалну штету. О овом догађају, 1. септембра исте године, сведочи новопостављени жупник Франц Балај: „Црква је пострадала много да у њој више није било могуће обављање службе“.¹⁵²

Крај рата је за Краљевачку жупу значио и велико смањење броја верника. Французи су и пре Другог светског рата у великом броју напустили град, а завршетак рата словеначке избеглице су виделе и као прилику да се врате својим домовима у Словенији. Из тих разлога посећеност миса је значајно опала. Франц Балај, нови жупник, након рата је био ухапшен под сумњом да је прерушени немачки војник, али је

146 Драгољуб Обрадовић Кондис, „Богомоља за католике“, Ибарске новости, Краљево, 18.08.1983, стр. 8.

147 Владан Виријевић, нав. дело, стр. 283.

148 Исто.

149 Драгољуб Обрадовић Кондис, „Сукоби са немачким агентима“, Ибарске новости, Краљево, 14.04.1983, стр. 8.

150 Владан Виријевић, нав. дело, стр. 284.

151 Драгољуб Обрадовић Кондис, „Сукоби са немачким агентима“, Ибарске новости, Краљево, 14.04.1983, стр. 8.

152 Јован Симијановић, Друштвена историја Краљева – Ранковићева: 1944–1955, Институт за српску културу, Приштина/Лепосавић, 2018, стр. 196.

убрзо пуштен.¹⁵³

Нове власти су и према католичкој цркви имале исти однос као и према Српској православној цркви, њеним верницима и свештенству, уз разлику што су Градски народни одбор и Градски комитет придавали много мању пажњу римокатолицима у Краљеву сматрајући да, због мале бројности, не представљају идеолошку опасност за нов режим. Само се једном, и то на седници Комитета од 24. септембра 1946. године, помињала Римокатоличка црква у Краљеву, али с много мањим жаром. Одмах након тога прешло се на дискусију о православном свештенству.

Од 1945. године жупа је постајала све празнија, па за овдашњу католичку заједницу настаје проблем како да организује живот у новим околностима. Велика је штета што недостају многи подаци о животу жупе до средине деведесетих година прошлог века. Података о потоњим годинама је мало. Мада постоји жупна хроника, која је вођена више деценија, у њој нема многих информација. На основу две реченице крагујевачког жупника др Антона Хочева, из жупног листа *Благовијест*, сазнајемо да је црква „након рата врло лепо оправљена“, с тим што „има потешкоћа са жупским станом због станара“.¹⁵⁴

Из жупне хронике сазнајемо да је 1986. године краљевачку жупну цркву посетио тадашњи београдски надбискуп Алојзије Турк. Било је то 9. септембра, на дан Светог арханђела Михаила. Свечаности је присуствовало мноштво верника из Краљева, Крагујевца, Чачка, Зајечара, Бора и Врњачке Бање. Наредне, 1987. године, мисно славље предводио је Франц Перко, кога је крајем 1986. године папа Јован Павле II именовao за новог надбискупа београдског.

153 Исто, стр. 197.

154 Бенедикт Гар, „Жупске заједнице“, *Благовијест*, број 11, Београд, 1974, стр. 200.

Према жупној хронизи, на попису 1991. године у Краљеву 406 становника изјаснило се да припада римокатоличкој заједници, у Крушевцу је живело 306 католика, у Врњачкој Бањи 85, Ужицу 159, Чачку 267, Чајетини 22, Пожеги 32, Рашки 45 и у Пријеполу 34.

Занимљиво је сведочење из 1995. године младог Краљевчанина који је био министрант при Краљевачкој жупи: „Од дана када сам као петогодишњи дечак постао министрант жупне цркве Светог Михаила, не сећам се да је икада Полноћка почела у право време 24 h. Томе је већ 14. година. За тако нешто постоји доста разлога и оправдања, од велике удаљености већег броја жупљана од Краљева, а у новије време и због велике заузетости жупника Стјепана Винојчића. Ове године одлучих да Божић прославим у кругу моје породице. Путовао сам на сâм Бадњи дан. Код куће ме је дочекала вест каквој се у животу нисам обрадовао: Полноћка ће бити у поноћ. Са нестрпљењем сам чекао тренутак да кренем на свету мису. Сат откуцава поноћ, а звоно из руку мога брата почетак. Почетак нечега што су сви ишчекивали. Поклекнусмо испред јаслица и стадосмо за олтар. Треба рећи да је доста и оних који су и овај Божић прославили далеко од својих домова захваћени бујицом проклетог рата...“¹⁵⁵

Ноћ између 2. и 3. новембра 2010. године остаће забележена на посебан начин, јер тада је, услед снажног земљотреса који је погодио Краљево и околину, знатна оштећења претрпела и црква Светог Михаила арканђела. Страдали су кров, унутрашњи зидови и звоник цркве. Највеће оштећење је било на звонику цркве.

На основу статистичких прорачуна, процењено је да сама католичка црква није у великој опасности, као што се сматрало, па

155 Иван Гргић, „Краљево: и без струје Божићна ноћ у правом свјетлу“, *Благовијест*, број 1, Београд, 1995, стр. 27–28.

је католичка заједница одлучила да, пре свега, помогне другима. Званичници Ватикана и католичке хуманитарне организације *Каритас* су Граду Краљеву поклонили 20.000 евра, као директну помоћ Свете столице санацији последица земљотреса, а осталих 50.000 евра је прикупљено преко *Каритаса* и, према тадашњем уговору, утрошено за куповину хране и грађевинског материјала.¹⁵⁶

Тек осам година касније римокатоличка црква у Краљеву добија свој пуни сјај. Обнову цркве помогла је немачка надбискупија Штутгарт Ротенбург и друге верске организације Католичке цркве. Том приликом статички је учвршћен и саниран звоник, а извршена је и реконструкција унутрашњег ентеријера. Рестаурирани су прозори и врата. Те исте године, 29. септембра, служена је прва миса у обновљеној цркви. Мису је служио београдски надбискуп Станислав Хочевар. О том догађају у жупној хроници стоји написано: „У присуству верника и бројних гостију међу којима су били представници амбасаде Хрватске, краљевачке локалне самоуправе, Епархије жичке, као и делегација ватрогасаца из Марибора која ових дана борави у Краљеву, прву мису у потпуно обновљеној црквеној дворани јуче је служио Станислав Хочевар, београдски надбискуп. Срећан сам што ову дворану поново обасјава љубав Божија и што се у њој поново јасно и гласно чује Божија реч. Дугачак је списак оних који су помогли обнову и њихова имена су вечно записана у нашим срцима и у књизи

156 Њ.Е. Мсгр Орландо Антонини и тадашњи градоначелник Краљева Љубиша Симовић су 6. јануара 2011. године потписали Акт о донацији између Апостолске нунцијатуре и града Краљева, као „израз жеље Свете Столице, коју у Републици Србији заступа Њ.Е. Мсгр Орландо Антонини, Апостолски Нунције, да помогне граду Краљеву у помоћи угроженом становништву у превазилажењу последица земљотреса, који је погодио територију града Краљева 03.11.2010. године, донацијом средстава у износу од ЕУР 20.000,00“. Архив Градске управе града Краљева – Република Србија, Град Краљево, Градоначелник, број 32/11, 06.01.2011. године.

живота – рекао је надбискуп Хочевар обраћајући се присутнима.

– Посебну захвалност упућујем нашој православној браћи и сестрама на огромној солидарности. Овде, у средишту Србије, недалеко од значајног манастира Жиче, надам се да ћемо сви заједно новом циркулацијом Божије љубави омогућити веће јединство, разумевање, повезаност и солидарност, рекао је надбискуп“.¹⁵⁷

157 Жупска хроника Римокатоличке цркве у Краљеву за 2018. годину.

Слика број 135. Црква Светог Михаила арханђела – општински изглед.

Слика број 136. Црква Светог Михаила арханђела – звоник.

Слика број 137. Детаљ прозора.

Слика број 138. Црква Светог Михаила арханђела – општински изглед.

Слика број 139. Црква Светог Михаила арканђела – детаљ.

Слика број 140. Црква Светог Михаила арханђела – унутрашњи изглед.

Слика број 141. Црква Светог Михаила арханђела – унутрашњи изглед.

Слика број 142. Главни олтар цркве – олтарска икона Светог Михаила арханђела.

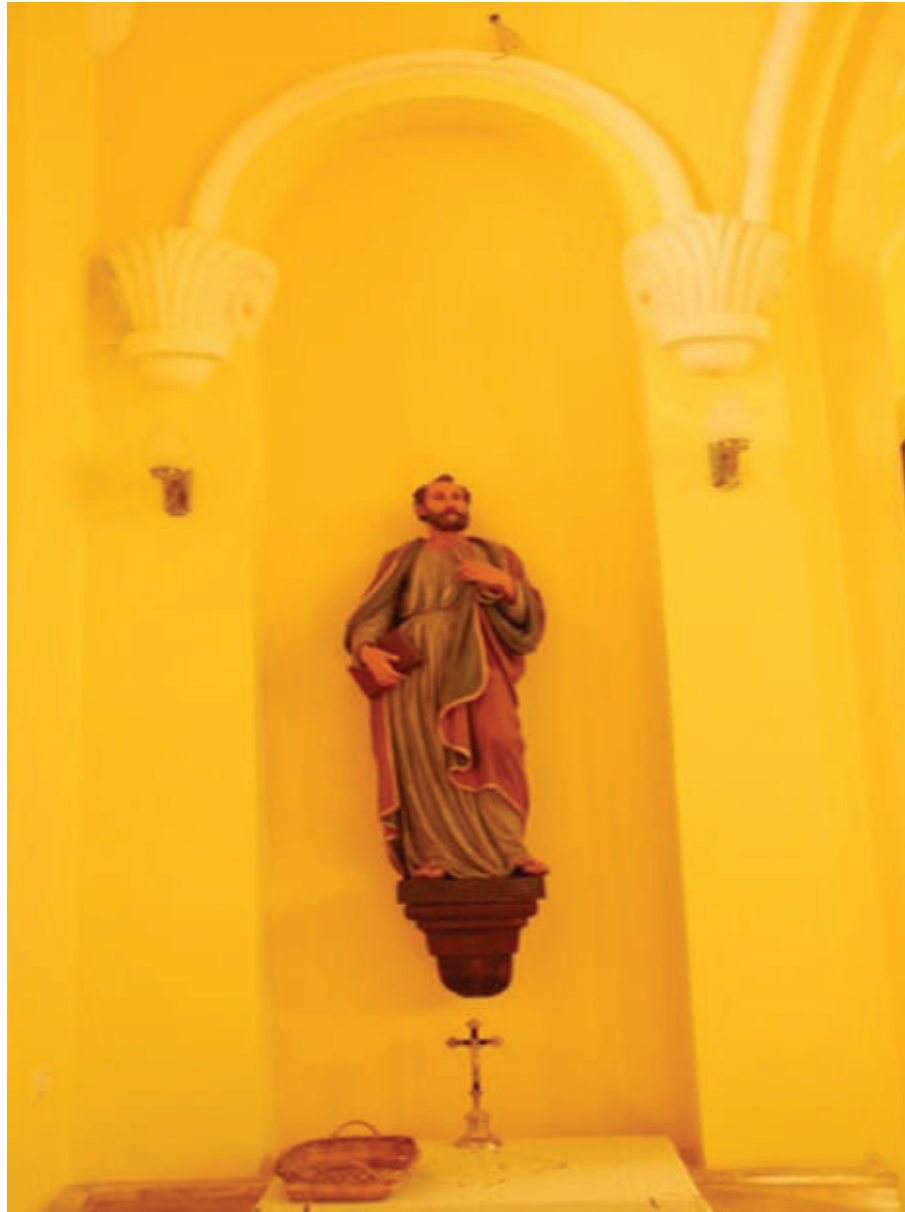
Слика број 143. Габријел Јурковић, Свети Антон с Исусом дететом, уље на платну. Слика потиче из почетка четврте деценије XX века.

*Слика број 144. Оригинални кип Светог Антуна Падованског из 1934. године.
Рестаурација кипа је извршена шездесетих година XX века.*

Слика број 145. Свети апостол Павле, 1947. година.

Слика број 146. Свети апостол Петар, 1947. година.

Слика број 147. Прва колпозиција Крсног пута, 1933. година.

Слика број 148. Предњи део клупе која је израђена 1933. године по нацрту архитекте Блажа Мисите Катушића.

Слика број 149. Хармонијум из 1933. године.

Слика број 150. Оргуље, направљене око 1935. године.

Слика број 151. Оригинална исповедаоница, израђена од ораховог дрвета по пројекту архитекте Блажа Мисите Катушића.

Слика број 152. Прва Света причест у Краљеву из 1939. године.

На фотографији је с децом приказан ондашњи жупник у Краљеву фра Тугомир Гелић.

Надбискуп који је обновио Београдску надбискупију – фра Рафаел Иван Родић

Ко је био први надбискуп обновљене Београдске надбискупије, фра Рафаило Иван Родић?¹⁵⁸ Његово пуно име је Иван Рафаел Родић. Родио се у Нурковцу код славонске Пожеге, 15. јуна 1870. године. После завршене гимназије у Пожеги, ступа у самостан Светог Ивана Капистранскога. Филозофију је студирао у Фолдвару, а теологију у Баји и Бечу. На Теолошком факултету у Будимпешти је 1893. године положио испит за професора теологије. Исте године је постао и свештеник.

У периоду од 1893. до 1898. фра Рафаило Иван Родић предавао је библијске предмете на богословској школи у Баји. Како је био међу првима који је прихватио нове уредбе о фрањевачком животу, фра Родић је именован за гвардијана братства у самостану у Бечу (1898–1900), као и за саветника повереника за чланове братства који су прихватили поменуте уредбе о реформи реда. Од 1900. до 1903. године био је кустос Цркве Светих Тирила и Методија у Загребу.

Фра Родић је основао Друштво светог Рафаела и започео организовану пасторалну бригу за иселенике у Северној Америци. Фебруара 1923. постаје апостолски администратор у Банату, да би следеће, 1924. године, био постављен за првог надбискупа обновљене Београдске надбискупије. Оснивање Београдске надбискупије било је предвиђено конкордатом који је 1914. Света Столица склопила с Краљевином Србијом. Конкордат је потписан у Риму 24. јуна 1914. године, а Народна скупштина га је ратификовала

158 На слици надбискуп фра Рафаило Иван Родић, негатив на стаклу 5x7 cm, из фото архиве Надбискупије.

на седници одржаној 8. августа 1914. у Нишу.

Међутим, Први светски рат је зауставио оснивање надбискупије, тако да је она формирана тек десет година касније. Београд је постао седиште надбискупа, а декретом Свете Столице од 29. октобра 1924. за првог београдског надбискупа именован је Иван Рафаел Родић, тадашњи апостолски администратор за Банат. Родићево посвећење извршио је 7. децембра 1924. апостолски нунциј монсињор Херменегилдо Пелегринети у тада јединој католичкој цркви у Београду, заправо капелици Св. Ладислава.¹⁵⁹

Родић након тога приступа административној и пасторалној организацији устројства надбискупије, а око себе окупља велики број свештеника из Хрватске. Разлог томе је пронашао у недовољном броју римокатоличких свештеника у Србији.¹⁶⁰ Београдски надбискуп је био све до 1936. године.

159 Архив Надбискупије београдско-смедеревске у Београду. Писмо Р. Родића министру иностраних послова, Београд, 4. јануара 1932. године.

160 Родићев генерални викар Аугустин Геџан у писму Министарству вера од 16. маја 1925. године јасно је назначио да Београдско-смедеревска надбискупија нема ниједног кандидата за свештенике и никаквих средстава за школовање свештеничког подмлатка, а ни за подизање нових цркава. Писмо А. Геџана, 16. маја 1925. године.

Слика број 153. Фра Рафаел Иван Родић.

Личности које су оставиле трага на римокатоличку жупу у Краљеву

Марјетка Карба

Иако су се и сами налазили у тешкој ситуацији, грађани Краљева су на почетку Другог светског рата пружили уточиште бројним словеначким избеглицама. Тако је 2. јула 1941. године организованим железничким транспортом из Словеније, са својим родитељима, у Краљево стигла и млада Марјетка Карба, учитељица музике. Породица Карба је смештена у Губеревац, где је Марјетка постала учитељица музике.

Марјетка се убрзо прочула као сопран који има леп, богат и снажан глас. Популарна је постала и због тога што је одлично свирала клавир, хармонијум и хармонику. Због свог талента позивана је и на различите државне свечаности и приредбе, како би својим раскошним гласом или свирањем увеличала славље.

У Краљеву остварује значајан успех, а у град на Ибру се и преселила да би свирала и певала у римокатоличкој цркви Светог Михаила арканђела. Приликом службе се истицала својим гласовним способностима, а омиљена нумера јој је била *Аве Марија*. Певала је и у квартету који су још чинили Цирил Веронек, Душан Трбојевић и Мирослав Чангаловић, касније чувени оперски певач. На свој тридесети рођендан, 10. августа 1944. године, имала је посебно успешан наступ с Веронеком и Трбојевићем. Нажалост, било је то последње вече у Марјеткином младом животу, који је изгубила у савезничком бомбардовању Краљева.¹⁶¹

161 Зоран М. Јовановић, *Историја Краљевачке жупе, Београдска надбискупија*, Београд, 2015, стр. 67

Душан Трбојевић

Рођен је 13. јуна 1925. године у Марибору. У Краљево долази почетком Другог светског рата с бројним словеначким избеглицама и у њему проводи цео ратни период. Током тих ратних година свирао је заједно с Веронеком, Карбом и Чангаловићем на бројним манифестацијама. Био је пијаниста и композитор, педагог и писац, музички теоретичар и историчар, а упамћен је и као ангажовани друштвени радник и неуморни борац за уметничко описмењавање широког слушалачког аудиторијума и подизање нивоа културне свести целе заједнице.¹⁶²

Слика број 154. Душан Трбојевић.

162 <https://www.vrnjackabiblioteka.org.rs/aktuelno/vesti/630-uskoro-u-bibliofonoteci-dusan-trbojevic>, приступљено 15.06.2022. године.

Кирил Веронек

Рођен је у Марибору 5. јула 1923. и с породицом је живео у Љубљани све до 1941. године, када су их нацисти протерали у Краљево, где остају до 1945. Католички свештеник Рудолф Мецилошек октобра 1941. године спасао га је од стрељања у Краљеву, тако што га је сакрио у звоник цркве.

Веронек је у Краљеву био предан музици. У католичкој цркви је заједно с Марјетком Карбом свирао на виолини током бројних светковина. Током рата је свирао и по забавама, од Београда до Крушевца.

По повратку у Љубљану, 1945. године, уписује студије музике, које завршава 1958. године. Био је професор виолине у средњој школи у Љубљани, а основао је и школски гудачки ансамбал с којим је постигао велике успехе. Истовремено је био и концертни мајстор РТВ Љубљана.¹⁶³

Капетан Милан Дир

Док је Хрват и католички свештеник Тугомир Гелић пре уласка немачке војске у Краљево априла 1941. године обавештајном радио станицом Немцима слао податке, *немачки Вермахт је шест месеци касније стрељао пилота 32. ваздухопловне базе у Краљеву, Хрвата из Загорја, капетана Милана Дира*. Милан Дир је рођен 1899. године у Златару, у тадашњој Аустроугарској. Командовао је Другом ваздухопловном базом у Краљеву, где се оженио и добио дете. Био је један од домаћина рајхсмаршалу Херману Герингу, команданту Луфтвафеа, током његове посете Краљеву и Фабрици авиона неколико година пре почетка Другог светског рата.

163 Зоран М. Јовановић, *нав. дело*, стр. 66.

Иако је официр НДХ „једног октобарског предвечерја 1941. године“ авионом слетео на краљевачки аеродром, посетио кућу капетана Дира на периферији Краљева како би му понудио „висок чин у ваздухопловству НДХ или место амбасадора у некој пријатељској земљи“, југословенски официр Милан Дир је ту понуду одбио.¹⁶⁴

Чврсто се држећи дате заклетве, Милан Дир је остао непоколебљив и пред стрељачким водом. У тренуцима када су цеви митраљеза биле уперене у масу невиних људи, међу којима се налазио и капетан Дир, *мајор Вермахта је „застао, а онда журно пришао строју*.

- *Да ли се овде налази Милан Дир.*
- *Из строја је изашао стасит млад човек топлих плавих очију и сасвим мирно пришао мајору.*
- *Ја сам Милан Дир. Шта сте желели?*
- *Да ли сте се предомислили, капетане?*
- *Не знам о чему говорите. Не разумем вас.*
- *Исувише ме добро разумете, капетане, али ја не могу дуго да чекам. Размислите брзо, имате пет минута времена. Живот је леп, капетане, а ви имате и дете.*
- *Господине мајоре, пет минута је прошло још од како сте окупирали моју земљу, зато ћу радије да умрем са овим људима, слободан, него да вам служим поробљен.¹⁶⁵*

Капетан Милан Дир је био млад човек, супруг, отац, Хрват из Загорја, католик и југословенски официр. И поред тога што му је, као официру хрватског порекла, нуђена значајна војна или дипломатска каријера у Независној Држави Хрватској, Дир је два пута одбио да ту понуду прихвати. Снага његових моралних уверења подразумевала је спремност да жртвује и сопствени живот, „јер је више волео часну смрт него сраман живот“.¹⁶⁶ Милан Дир је стрељан октобра 1941. године у Краљеву.

164 Миша Марић, „Кишног октобра 1941. у Краљеву“, *Ибарске новости*, Краљево, 10.10.1997, стр. 5.

165 Исто.

166 Исто.

Слика број 155. Капетан Милан Дур.

Београдски надбискупи од оснивања Београдске надбискупије 1924. године

<i>Име и презиме</i>	<i>Година</i>
Иван Рафаел Родић	1924–1936.
Јосип Ујчић	1936–1964.
Габријел Букатко	1964–1980.
Алојзије Турк	1980–1986.
Франц Перко	1986–2001.
Станислав Хочевар	2001–2022.
Ладислав Немет	2022–

Свештеници Цркве Светог Михаела арканђела у Краљеву

<i>Име и презиме</i>	<i>Година</i>
<i>Крунослав Мисило</i>	1933.
<i>Анте Струкар</i>	1934.
<i>Серафин Сарић</i>	1934.
<i>Тугомир Гелић</i>	1936.
<i>Рудолф Мецилошек</i>	1940.
<i>Иван Водеб</i>	1943.
<i>Франц Блај</i>	1944.
<i>Алојз Тронтељ</i>	1946.
<i>Карел Колениц</i>	1946.
<i>Андреј Пребил</i>	1946.
<i>Андреј Лукан</i>	1947.
<i>Андреј Тумтеј</i>	1947.
<i>Ђоже Шкорјаниц</i>	1948.
<i>Антон Хочевар</i>	1956.
<i>Вјехослав Љубас</i>	1964.
<i>Милорад Аврамовић</i>	1969.
<i>Марко Чолић</i>	1974.

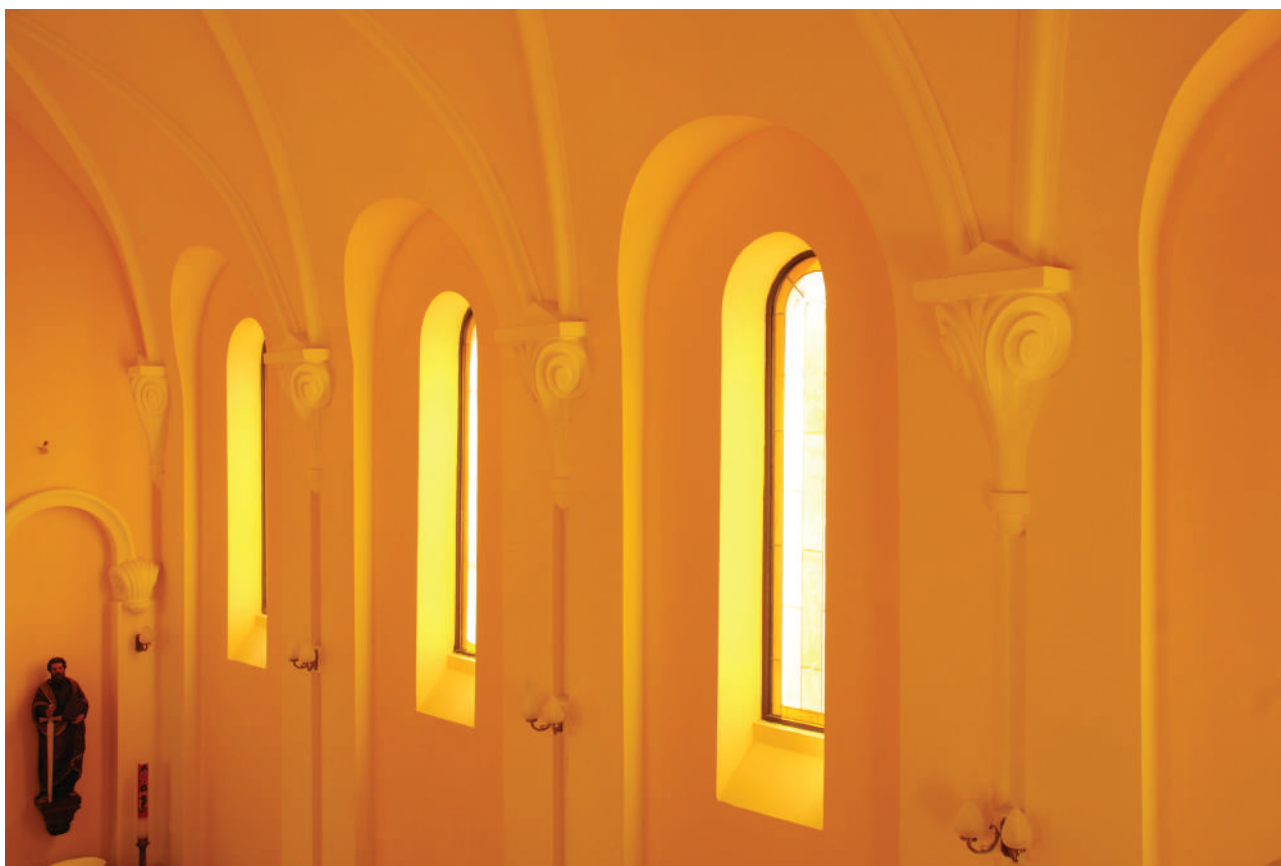
<i>Јосип Казимир</i>	1976.
<i>Анте Винодолац</i>	1976.
<i>Божо Мићановић</i>	1978.
<i>Стјепан Баришић</i>	1980.
<i>Јаков Гргић</i>	1986.
<i>Стјепан Винојчић</i>	1987.
<i>Игнације Белах</i>	1987.
<i>Стјепан Винојчић</i>	1992.
<i>Антон Крагол</i>	2017–2023.
<i>Иван Полето</i>	<i>од јула 2023.</i>

Слика број 156. Црква Светог Михаила арханђела – унутрашњи изглед.

Слика број 157. Црква Светог Михаила арханђела – детаљ

Слика број 158. Црква Светог Михаила арханђела – унутрашњи изглед, детаљ.

Слика број 159. Црква Светог Михаила арханђела – детаљ.

Слика број 160. Црква Светог Михаила арханђела – детаљ.

О АУТОРИМА

др Предраг Терзић

Предраг Терзић је рођен 1984. године у Краљеву, где је завршио основну школу и гимназију. Дипломирао је на Политиколошком одељењу Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Јануара 2011. окончао је мастер студије политиколошких наука, а децембра 2015. одбранио је докторску тезу на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Под менторством професора Марвина Хофмана (Marvin K. Hoffman, Fulbright Professor of Political Science, Appalachian State University, Boone, North Carolina, USA) у току школске 2007/2008. године похађао је Увод у америчку управу и политику, а 2013. учествовао је у научним радионицама универзитета из Београда и Осла (University of Oslo, Department of Educational Research and Intermedia).

Током студирања волонтирао је у Народној канцеларији председника Републике Србије. Од марта 2012. године укључен је у научни пројекат Института за политичке студије из Београда, где је и данас запослен, у звању вишег научног сарадника. У периоду од јануара 2015. године до фебруара 2016. волонтерски је обављао функцију менаџера Канцеларије народних посланика Града Краљева. За градоначелника Краљева изабран је крајем јуна 2016. године.

Поље његовог научног интересовања превасходно обухвата историју политичких теорија, модерну политичку историју, парламентаризам и политичку антропологију. Објавио је књигу Слобода у сенци круне: Србија између народне суверености и политичког елитизма (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2018), а написао је и преко 40 научних радова. Од домаћих часописа радове је објављивао у Српској политичкој мисли, Баштини, Годишњаку Факултета политичких наука, Политичкој ревији, Култури полиса, Међународној политици.

По позиву је предавао на универзитетима у Русији (Државни универзитет у Самари) и Словенији (Универзитет у Марибору), а током 2018. и 2019. године налазио се на листи предавача на Високим студијама безбедности и одбране.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја доделило му је Светосавску награду за 2021. годину.

Трипо Данило Спахић, историчар

Трипо Д. Спахић (Чапљина, 27. август 1982. године) српски је историчар. Од 26. марта 2019. године ради као сарадник на дигитализацији непокретних културних добара у Заводу за заштиту споменика културе Краљево. Стални је дописник културних и верских догађања Епархије жичке и Града Краљева. Примарна област његовог научног интересовања јесте културна и политичка историја српског народа у ширем окружењу Републике Србије, као и у самој Србији. За време студирања био је уредник студентског часописа *Трибун*.

Основну школу је започео у Чапљини, али је услед грађанског рата у СФРЈ пребегао с породицом у Републику Србију. Основну школу је завршио у Врби код Краљева (Основна школа *Доситеј Обрадовић*). Након завршене основне школе, уписује средњу Машинско-техничку школу 14.

октобар у Краљеву, где матурира с одличним успехом и стиче звање машински техничар. Студије историје на Филозофском факултету у Никшићу Универзитета Црне Горе уписује јула 2003. године. На истом факултету уписује постдипломске специјалистичке студије историје, где 2009. брани рад „Културна баштина Котора и српска православна црква Светог Луке у Котору” под менторством доцента др Наде Томовић.

Посвећен је друштвеној добробити. Годинама је волонтерски радио са децом с посебним потребама у школама у Краљеву; активиста је удружења особа са инвалидитетом; посвећен је правима особа са инвалидитетом, као и едукацији шире јавности о страдањима српског народа током XX века до данас.

Био је уредник студентског листа *Трибун* од 2004 до 2008 године. Тренутно уређује црквено гласило *У ПОЧЕТКУ БЕШЕ РЕЧ* Цркве Светог Јована Крститеља у Ратини, Епархије жичке. Обавио је годину дана стручне праксе у Историјском архиву Краљево, након чега је по шест месеци радио у Историјском архиву Краљево и у Основној школи *Доситеј Обрадовић* Врба као наставник историје. Од 2019. године запослен је у Заводу за заштиту споменика културе Краљево као сарадник дигиталних процеса.

Био је организатор и учесник следећих предавања: „Свети Сава просветитељ српски“ у ОШ *Доситеј Обрадовић*; „Хлеб наш насушни“ октобра 2019. године у Ратини; „800. година од крунисања Стефана Првовенчаног“ у Народној библиотеци „Стефан Првовенчани“ Краљево.

Библиографија:

- Међународни научни зборник СИНАГОГЕ И ЈЕВРЕЈСКО НАСЛЕЂЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ; Јеврејско гробље у Новом Пазару, Предраг Терзић, Трипо Спахић, ISBN 978-86-81930-24-3;
- Црква Светог великомученика Прокопија у Тавнику, Часопис број 44 ДКС ISSN 0350-9656 ;
- Монографија насеља Ратина, Краљево, ISBN 1548865524, 9781548865528;
- Ратина – чувар векова, Трипо Д. Спахић, Лидија Т. Црнчанин ISBN 9788690421206
- Светли гробови Ратине, Лидија Т. Црнчанин, Трипо Д. Спахић ISBN 9788690421213
- Српски Божић, на енглеском језику (Angels sing – magical Christmas, Diocese of Western America) ISBN 1548941115, 9781548941116;
- Ватрено лето, на енглеском језику (Summer fantastic fairytale, Diocese of Western America) ISBN 1548898872, 9781548898878;
- Такође је аутор многобројних новинских чланака из области историје, културе и религије српског народа:
- * „Слово о светом Сави“, портал *Круз*;
- * „Краљевачка крвава бајка“, портал *Круз*;
- * „Реч о Светом Сави“, ИнфоКВпрес;
- * „Имендан нашег Краљева“, портал *Круз*;
- * „Првовенчани краљ и књижевност“, портал *Круз*;
- * „Божић бата или Деда Мраз“, портал *Круз*;
- * „Народно градитељство у Ратини“, портал *Круз*;
- * „Заветина села Ратина“, Епархија жичка;
- * „Марјетка Карба у загрљају Краљева“, портал *Круз*;
- * „У сусрет Преображењу – Жича једна прича“, *Благовесник*, Епархија жичка;
- * „Културно уметничко друштво Ратина“, портал *Круз*;
- * „Извор Катића“, портал *Круз*;
- * „Једна од најстаријих школа у Србији“, портал *Круз*;
- * „У сусрет посту и Божићу“, портал *Круз*;
- * „Порука малим матурантима“, портал *Круз*;
- * „Света Архијерејска Литургија у Ратини“, Епархија жичка;
- * „Празник Светог Саве у Ратини“, Епархија жичка;
- * „Рођење Јована Крститеља – храмовна слава у Ратини“...

Л И Т Е Р А Т У Р А

Извори:

- Необјављена архивска грађа Завода за заштиту споменика културе
- Необјављена архивска грађа Цркве Свете Тројице у Краљеву
- АС (Архив Србије), КК (Кнежева канцеларија) 1815–1839, кутије IX, XIX, XXI, XXVI
- АС (Архив Србије), МБ (Митрополија београдска)
- АС (Архив Србије), МПс (Министарство просвете)
- АЈ (Архив Југославије), Ф-III-80 Министарство правде, Верско одељење
- Архив Градске управе Града Краљева
- Жупна хроника Цркве Светог Михаила арканђела у Краљеву
- Летопис Цркве Свете Тројице у Краљеву

Књиге, научни чланци и објављени документи:

- „Благослов темељног камена католичке цркве у Краљеву“, Гласник, број 14, 1933.
- Бережнов, Владимир, „Краљево у народноослободилачком рату“, Наша прошлост, број 1–2, 1967, стр. 46–73.
- Богдановић, Марија, Сузана Новчић, „Храм Силаска Светог духа у Краљеву“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 295–319.
- Богосављевић Петровић, Вера, „Старија насеља на подручју данашњег Краљева“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 9–32.
- Бојковић, Слађана, Милоје Пршић, Страдање српског народа у Србији: 1914–1918, Историјски музеј Србије, Београд, 2000.
- Бојовић, Радивоје, „Господар Васин конак у Краљеву“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 321–331.
- Васић, Павле, „Сликарска породица Марковић“, Зборник радова Народног музеја у Чачку, број VII, Чачак, 1976, стр. 5–30.
- Веснић, Радослав Млађи, Др Миленко Веснић: грансењер српске дипломатије, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Београд, 2008.
- Виријевић, Владан, Краљево, град у Србији: 1918–1941, Историјски архив, Народни музеј, Краљево, 2006.
- Владика Николај, Две дисертације, Глас цркве, Ваљево, 2003.
- Влашић, Павле, „Католицизам и православље у Србији“, Весник Српске цркве, број 1–2, Београд, 1931.
- Вујић, Јоаким, *Путешествије по Србији*. Књ. 1, Српска књижевна задруга, Београд, 1901.
- Вујовић, Бранко, Уметност обновљене Србије: 1791–1848, Просвета, Републички завод за заштиту споменика, Београд, 1986.
- Вуловић, Данило (прир.), Нахија пожешка: 1815–1839, Државна архива Н.Р. Србије, Београд, 1953.
- Гаврић, Гордана, Краљево: један српски топос, Завод за заштиту споменика културе, Краљево, 2017.
- Гар, Бенедикт, „Жупске заједнице“, Благовијест, број 11, Београд, 1974.
- Гласник Католичке цркве у Београду, број 5, Београд, 1929.
- Гргић, Иван, „Краљево: и без струје Божићна ноћ у правом свјетлу“, Благовијест, број 1, Београд, 1995.
- Грујовић Брковић, Катарина, Марија Алексић Чеврљаковић, Поглед кроз

- наслеђе: 1965–2015, Завод за заштиту споменика културе, Краљево, 2016.
- Даниловић, Драгољуб, Гордана Гаврић, Жичка епархија: осам векова светосавског континуитета: историја, манастири, цркве, Народна библиотека Србије, Београд, 2019.
 - Драшковић, Драган, „Из историје урбаног развоја Краљева“, Каталог изложбе Рудо Поље-Карановац-Краљево: 1476–1915, Народни музеј, Краљево, 1997.
 - Драшковић, Драган, Каталог изложбе Рудо Поље-Карановац-Краљево: 1476–1915, Народни музеј, Краљево, 1997.
 - Драшковић, Драган, „О изградњи Споменика српским ратницима у Краљеву“, Наша прошлост, број 9, 2008, стр. 221–238.
 - Дурковић Јакшић, Љубомир, Епископ Јоаникије Нешковић и обнова 1856. манастира Жича, ЕУО Православне епархије жичке, Краљево, 1987.
 - Зиројевић, Олга, „Смедерево од пада под турску власт до краја XVI века“, у: *Зборник радова са научног скупа Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год.*, Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, Београд, 1970, стр. 193–200.
 - Зиројевић, Олга, „Смедеревски санџак-бег Али-бег Михалоглу“, Зборник Матице српске за историју, број 3, Нови Сад, 1971, стр. 9–27.
 - Иванович, Виктор, Русские краски на балканской палитре: Художественное творчество русских на Балканах (конец XIX – начало XXI века), ИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК, Москва, 2010.
 - Јовановић, Бранислав и други, Краљеви и околина, Новинско издавачко предузеће *Књижевне новине*, Београд, 1966.
 - Јовановић, јереј Владимир, „Владика Николај и његов дом у Краљеву“, Жички благовесник, Епархија жичка, Краљево, октобар – децембар 2021, стр. 22–26.
 - Јовановић, Душко, Марина Лукић Цветић, „Царске двери из ризнице Цркве Свете Тројице у Краљеву“, Гласник друштва конзерватора Србије, број 34, 2010, стр. 167–169.
 - Јовановић, Зоран М., Историја Краљевачке жупе, Београдска надбискупија, Београд, 2015.
 - Јовановић, Миломир, Михајловић, Богомир, 100 година Пољопривредне школе у Краљеву, ОЦ *Краљевачки октобар*, ООУР *Драгослав Богавиц*, Краљево, 1983.
 - Јовановић, Слободан, Влада Александра Обреновића, књига прва, Геца Кон, Београд, 1934.
 - Јовановић, Слободан, Влада Александра Обреновића, књига друга, Геца Кон, Београд, 1934.
 - Јовановић, Слободан, Друга влада Милоша и Михаила, Геца Кон, Београд, 1935.
 - Каниц, Феликс, Србија: земља и становништво од римског доба до краја XIX века, друга књига, Српска књижевна задруга, Београд, 1985.
 - Карић, Владимир, Србија: опис земље, народа и државе, Култура, Београд, Православна реч, Нови Сад, 1997.
 - Корићанац, Драгољуб В., Надибар – антропографска истраживања, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 1992.
 - Костић, Ана, „Сахрањено градитељство и градитељи црква у Кнежевини Србији у време прве владе кнеза Милоша Обреновића: (1815-1839)“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, број 49, 2021, стр. 103-124.
 - Костић, Ђорђе С., „Карановац, слика једног града“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата,

- Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 157–166.
- Крејаковић, Силвија, Идентитети жртава стрељаних у Краљеву октобра 1941, Музеј жртава геноцида, Београд, 2013.
 - Krejaković, Silvija, *Rekvijem za Harmoniku: Slovenci u kontekstu masovne odmazde u Kraljevu*, UR-ŠKA, STRLE, Ljubljana, 2011.
 - Лапаева, Наталья Б, Уметник од Русија: македонские страници жизни и творчества художника-эмигранта Ивана Мельникова, Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет, Пермь, 2015.
 - Љушић, Радош, Атанаско Михаиловић: Црногорски кнез, судија и депутат, Општина Горњи Милановац / Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац, 2000.
 - Љушић, Радош, Кнез Милош (1783–1860): државотворни владар, Православна реч, Нови Сад, 2021.
 - Макуљевић, Ненад, „Црква у Карановцу – задужбина кнеза Милоша Обреновића“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 283–294.
 - Маринковић, Радиша, Дејан Манделц, Црквена уметност на територији општине Младеновац од XV до XXI века, Каталог изложбе која је организована у оквиру пројекта „Сакрална архитектура и иконопис у XIX и XX веку на територији Градске општине Младеновац“, Музеј града Београда – Одељење Младеновац, 5–25. јул 2019. године.
 - Милановић, Драгољуб, Краљево и његово уже гравитационо подручје, Српско географско друштво, Београд, 1973.
 - Милојевић, Боривоје Ж., Долине Западне Мораве, Мораче и Треске – географска посматрања, Посебна издања Српског географског друштва, свеска 2, Научна књига, Београд, 1948.
 - Милошевић, Споменка, „Чаршија у Краљеву: настанак и развој“, Гласник Друштва конзерватора Србије, број 9, 1985, стр. 91–94.
 - Миљковић, Ема, Смедеревски санџак: 1476–1560: земља, насеља, становништво, Историјски институт, Службени гласник, Београд, 2004.
 - Миљковић-Катић, Бојана, „Земљорадња у Карановачком срезу (1834–1867)“, Наша Прошлост, број 10, 2010, стр. 69–84.
 - Митесер, Паул Јозеф, „Опис средње Србије (1784)“, у: *Војно-географски описи Србије: пред Кочину крајину од 1783 и 1784 год.* / саопштио Душан Пантелић, Српска краљевска академија, Београд, 1936, стр. 57–102.
 - Павловић, Стеван К., Историја Балкана: 1804–1945, Слио, Београд, 2004.
 - Павловић, Стеван К., Србија: историја иза имена, Слио, Београд, 2004.
 - Пењишевић, Ивана, Западно Поморавље: регионални развој, Историјски архив, Краљево, 2022.
 - Перуничкић, Бранко, Једно столеће Краљева: 1815–1915, Историјски архив, Краљево, 1966.
 - Петровић, Мита, Финансије и установе обновљене Србије до 1842. Књ. 3, Судски приходи и државни расходи до 1835, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, 1899.
 - Попов, Чедомир..., Историја српског народа. Књ. 6. Т. 1, Од Берлинског конгреса до уједињења: 1878–1918, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.
 - Радић, Радмила, Војислав Јанић (1890–1944): свештеник и политичар: поглед кроз аналитички прозор, Институт за новију историју Србије, Београд, 2018.

-
- Радосављевић, архимандрит Јован, Мемоари: моја сећања и доживљаји као монаха у овоме свету туге и бојје радости, Манастир Рача.
 - Радосављевић, архимандрит Јован, „Са Владиком у Жичи и Краљеву”, у: Златоусти проповедник Васкрслог Христа, Духовни луг, Крагујевац, 2003.
 - Ранке, Леополд, Српска револуција, Српска књижевна задруга, Београд, 1965.
 - Ранковић, протођакон др Љубомир, Николај – биографија, Епархија средњоевропска, Франкфурт, 2015.
 - Ристић, Љубодраг П., „Краљеви у Краљеву (1882–1889–1904)“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 233–246.
 - Романов, Олег, „Музеј у Ранковићеву 1950–1955: извод из музејске документације (први део)“, Зборник Народног музеја, број 47, Чачак, 2017, стр. 181–201.
 - Самарцић, Радован..., Историја српског народа. Књ. 4. Т. 1, Срби у XVIII веку, Српска књижевна задруга, Београд, 1986.
 - Сотировић, Милан Д., Врњачка Бања: прилози за историју, Културни центар, Врњачка Бања, 1988.
 - Стојанчевић, Владимир..., Историја српског народа. Књ. 5. Т. 1, Од првог устанка до Берлинског конгреса: 1804–1878, Српска књижевна задруга, Београд, 1981.
 - Стојанчевић, Владимир, Кнез Милош и његово доба, Просвета, Београд, 1966.
 - *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века* / Сава, епископ шумадијски, Евро, Београд, Унирекс, Подгорица, Каленић, Крагујевац, 1996.
 - Становништво по вероисповести и језику, попис од 31. 03. 1931. године, Демографска статистика, св. 7, Београд, 1945.
 - *Тричковић, Радмила, „Положај Београда у војно-управном систему Смедеревског санџака после Београдског мира 1739. год.“, у: Зборник радова са научног скупа Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год., Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, Београд, 1970, стр. 184–192.*
 - Филиповић, протојереј Милан, „Прота Алекса Тодоровић – најближи сарадник Владике Николаја“, Жички благовесник, Епархија Жичка, Краљево, октобар–децембар 2021, стр. 35–39.
 - Филиповић, Мирослав, Краљевски авиони – Фабрика авиона у Краљеву: 1927–1942, Kronos international, Краљево, 1995.
 - Џомић, јереј Велибор, „Прилози за биографију Светога Владике Николаја у Другом светском рату“, у: Свети Владика Охридски и Жички Николај, Епархија жичка, Манастир Жича, Краљево, 2003.
 - Шабановић, Хазим, „Из прошлости насеља Краљева и околине под турском влашћу“, Наша прошлост, број 1–2, 1968, стр. 3–16.
 - Штампа:
 - Бошњак, Милорад, „Једини кнез без портрета? Васа Поповић, творац Милошеве шпијунаже“, Вечерње новости, 22. 08. 2020.
 - Јовановић, Н., „Католичка црква у Краљеву“, Политика, 20. 11. 1933.
 - „Краљево у свечаној радости – поводом догађаја од 27. марта“, Пастирски глас, Крагујевац, број 3. и 4, 1941.
 - Марић, Миша, „Кишног октобра 1941. у Краљеву“, Ибарске новости, Краљево, 10. 10. 1997.
 - Обрадовић Кондис, Драгољуб, „Богомоља за католике“, Ибарске новости, Краљево, 18. 08. 1983.
 - Обрадовић Кондис, Драгољуб, Старо Краљево, Краљевски гласник, Краљево,

- 2007.
- Обрадовић Кондис, Драгољуб, „Сукоби са немачким агентима“, Ибарске новости, Краљево, 14. 04. 1983.
 - Политика, 17. 9. 1939.
 - Раденик, 2. 9. 1871.
 - Стефановић, Радмило, „Прилике од 1875. до 1918. године: Краљево и околина“, Књижевне новине, 1966.
 - Извори с интернета:
 - <http://kc.org.rs/otvaranje-prve-sinode-beogradске-nadbiskupije/>, приступљено 13. 12. 2021. године
 - <https://srbskastvar.wordpress.com/tag/прота-алекса-тодоровић/>, приступљено 07. 09. 2022. године.
 - <https://www.vrnjackabiblioteka.org.rs/aktuelno/vesti/630-uskoro-u-bibliofonoteci-dusan-trbojevic>, приступљено 15. 06. 2022. године.
- Порекло илустрација и фотографија
- Бојовић, Радивоје, „Господар Васин конак у Краљеву“, Рудо Поље-Карановац-Краљево: од првих помена до Првог светског рата, Балканолошки институт САНУ, Београд, Народни музеј, Краљево, 2000, стр. 331.
 - Слике број 88. и 89.
 -
 - Јовановић, Зоран М., Историја Краљевачке жупе, Београдска надбискупија, Београд, 2015, стр. 46.
 - Слика 143.
 -
 - Филиповић, протојереј Милан, „Прота Алекса Тодоровић – најближи сарадник Владике Николаја“, Жички благовесник, Епархија Жичка, Краљево, октобар–децембар 2021, стр. 35.
 - Слика број 134.
 -
 - Кокотовић, Будимир, Прота Алекса Тодоровић (1899–1990), ученик Светог Владике Николаја Велимировића, Београд, 2023, стр. 93. и 97.
 - Слике број 134 А. и 134 Б
 -
 - Јовановић, Ненад, *Грбови, заставе и химне у историји Србије*, Цетиње, 2010, стр. 52.
 - Слика број 130.
 -
 - Архива Надбискупије београдске
 - Слика број 153.
 -
 - Народни музеј, Краљево
 - Слике број: 4, 4А, 8, 8А, 9, 9 А, 10, 10 А, 10 Б, 19, 21, 22, 23, 24, 81, 129 А. и 155.
 -
 - Завод за заштиту споменика културе Краљево
 - Слика број 19А. и 19 Б.
 -
 - Бранка Вучићевић Вучковић
 - Слике број 86. и 87.
 -
 - Далибор Анђелковић – фотограф
 - Слике број: 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 36 А, 37, 37 А, 38, 38 Б, 38 В, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 48 А, 49, 49 А, 50, 50 А, 51, 52, 52 А, 53, 53 А, 54, 55, 56, 57, 57 А, 57 Б, 57 В, 58, 58 А, 58 Б, 58 В, 59, 59 А, 59 Б, 59 В, 60, 60 А, 60 В, 60 Г, 60 Д, 60 Ђ, 60 Е, 60 Ж, 60 З, 60 И, 60 Ј, 60 К, 60 Л, 60 Љ, 60 М, 60 Њ, 60 Н, 60 О, 60 П, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 79 А, 79 Б, 79 В, 79 Г, 79 Д, 79 Ђ, 79 Ж, 79 З, 79 И, 79 Ј, 79 К, 79 Л, 79 Љ, 79 М, 79 Н, 79 О, 79 П, 79 Р, 79 С, 79 Т, 79 Ћ, 79 У, 79 Ф, 79 Х, 79 Ц, 80, 80 А, 80 Б, 80 В, 80 Г, 80 Д, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120,

-
- 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 128 A, 130, 132, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 156, 157, 158, 159, 160.
 - <http://www.starekucersrbije.com/blog04.html>
 - Слика број 85.
 - <http://www.seecult.org/vest/preminuo-dusan-trbojevic>
 - Слика број 154.
 - Данијела Крстић – фотограф
 - Сlike број: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 16А, 17. и 18.
 - Игор Ватрићевић
 - Слика број 133.
 - Марина Дабетић Ђапић
 - Слика број 84.
 - Милан Пантовић
 - Сlike број 2, 3, 5, 6. и 7.
 - Породица Јемуовић
 - Слика број 20.
 - Трипо Данило Спахић
 - Сlike број: 62, 63, 64, 65, 66, 131. и 137.
 - „Непознато Краљево“, ФБ страница
 - Сlike број 1, 133 А.
 - Српске новине
 - Слика број 1А
 - Народни музеј Србије
 - Слика број 129.
 - „Фрањевачка присутност у Босни“, ФБ страница
 - Слика број 152.
 - <http://www.balkanarchitecture.org/serbia/krajevo1.php>
 - Сlike број 82. и 83.

др Предраг Терзић, Трипо Д. Спахић

ДУХОВНА ЛЕНТА КРАЉЕВАЧКОГ ГРАДИТЕЉСТВА: ТРИ ОБЕЛЕЖЈА ТРАЈАЊА ВАРОШИ

Издавач

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ КРАЉЕВО

За издавача

мр Катарина Грујовић Брковић

Институт за
Политичке Студије

Суиздавач

ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТИЧКЕ СТУДИЈЕ БЕОГРАД

За суиздавача

др Миша Стојадиновић, научни саветник

*

Уредник

Трипо Д. Спахић

Рецензенти

др Љубодраг П. Ристић, виши научни сарадник

Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, Београд

проф. др Борис Стојковски

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

проф. др Марко Вековић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Лектура

Милена Момировић, дипл. Филолог

Преводиоци

Кристина Аксентијевић и Јелена Пантић

Дизајн публикације и типографског писма

Ниш : „Галеб графика“

Припрема за штампу

Ниш : „Галеб графика“

Штампа

Ниш : „Галеб графика“

Република Србија
Министарство културе

Књига штампана уз финансијску помоћ Министарства културе Републике Србије

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

725/726(497.11) 930.85 (497.11)

ТЕРЗИЋ, Предраг, 1984-

Духовна лента краљевачког градитељства : три обележја трајања
вароши / Предраг Терзић, Трипо Данило Спахић. - Краљево : Завод за
заштиту споменика културе ; Београд : Институт за политичке студије,
2023 (Ниш : Галеб графика). - [324] стр. : илустр. ; 30 cm

Слике аутора. - Тираж 500. - Стр. [11-23]: Рецензије / Борис Стојковски,
Марко Вековић. - О ауторима: стр. [311-313]. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр. [313].

ISBN 978-86-84867-09-6 (ЗЗСК)

1. Спахић, Трипо Д., 1982- [аутор]
а) Споменици културе - Краљево б) Краљево - Културна историја

COBISS.SR-ID 130447369

978-86-84867-09-6